

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav pedagogických věd

Pedagogika

Bc. Lucie Horáková

**Dějiny základní školy v jihomoravském městě
v letech 1945 – 1989**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Zounek, Ph.D.

2016

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Bc. Lucie Horáková

Zde bych ráda poděkovala doc. Mgr. Jiřímu Zounekovi, Ph.D. za odborné vedení mé magisterské diplomové práce, cenné rady a vstřícný přístup. Také bych chtěla poděkovat všem respondentům, bez kterých by mé výzkumné šetření nemohlo být realizováno.

Anotace

Magisterská diplomová práce se zabývá dějinami vybrané jihomoravské základní školy v letech 1945 – 1989. Hlavním cílem je prozkoumat, popsat a vysvětlit každodenní realitu na této instituci v uvedeném období. Práce je rozdělena na dvě stěžejní části. V první, teoretické části, se zaměřuji na historický kontext školství v našich zemích ve 20. století a následně na samotný vznik a vývoj konkrétní základní školy. V navazující empirické části nejprve popisují metody, které jsem při realizaci výzkumu využila. Následně poskytuji pohled na každodenní život zkoumané instituce v souvislosti s událostmi uvedených let.

Annotation

The diploma thesis deals with the history of one selected elementary school in the South Moravia during the years 1945 - 1989. The primary aim is to explore, describe and explain everyday reality of this institution during that period. The thesis is divided into two main parts. In the theoretical part, I focus on the historical context of education in our country in the 20th century and then I focus on the very origin and development of this specific elementary school. In the empirical part I describe the methods that I have used in the implementation of the research. Subsequently I provide the view into the daily life of the surveyed institution in connection with the events of mentioned years.

Klíčová slova

základní škola, vývoj základního školství, školské zákony, situace na základní škole, změny na základní škole, historie, poválečná léta, socialismus

Key words

elementary school, development of elementary education, school law, situation at the elementary school, changes at the elementary school, history, post – war years, socialism

OBSAH

Úvod	6
1 Vývoj základního školství v Československé republice	8
1.1 Základní školství v první polovině 20. století	8
1.2 Základní školství po skončení druhé světové války	10
1.3 Základní školství v letech 1948 – 1989	12
2 Město, kde sídlí vybraná škola	19
3 Historie vybrané školy	21
4 Metodologie	23
4.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu	23
4.2 Prameny a metody jejich získávání	23
4.3 Etika výzkumu	25
4.4 Výzkumná metoda a analýza dat	25
5 Předchozí výzkumy	28
6 Vybraná základní škola v letech 1945 – 1989	33
6.1 Následky druhé světové války	33
6.2 Období 1948 – 1989	35
6.2.1 Školské zákony a jejich odraz v životě školy	35
6.2.2 Každodenní chod školy	40
6.2.3 Školní a mimoškolní aktivity žáků	46
6.2.4 Spolupráce s rodinou	55
6.2.5 Budova školy a školní vybavenost	58
6.2.6 Významné události	60
6.2.7 Práce učitelů	61
6.2.8 Přístup k žákům a péče o ně	64
6.2.9 Atmosféra doby	66
6.3 Období po 17. listopadu	68
7 Diskuse	70
Závěr	74
Použité zdroje	76
Přílohy	84

Úvod

Období od roku 1945 až po revoluční rok 1989 je etapou, která pro naši vlast znamenala mnoho nadějí, ale i zklamání. Po skončení druhé světové války nastala euforie, že dosud stagnující vývoj našeho školství se dá opět do pohybu. Pád nacistické nadvlády a nově nastolená svoboda vedly k vyhlídkám vzniku nového a demokratického školství. Po roce 1945 se začaly postupně objevovat snahy navazující na prvorepublikové tendence, jenž usilovaly o zřízení jednotné školy. K jejímu uzákonění však došlo až v roce 1948, tedy společně s nástupem komunismu na území tehdejšího Československa. Současně se zavedením jednotného školství, které se zdálo být pozitivním krokem kupředu, však do naší společnosti a postupně i do celé oblasti školství začala pronikat ideová a politická propaganda, která převzala na dlouhých čtyřicet let vládu nad veškerým veřejným a společenským životem. Nastalo tedy období, kdy politické uspořádání státu rozhodovalo nejen o obsahu vzdělávání, ale také o tom, kdo je ideologicky i politicky vyhovujícím zprostředkovatelem tohoto obsahu.

Socialistická léta naší vlasti mi nejsou známa z vlastních zkušeností. Základní informace o této éře mi přinesly hodiny dějepisu na základní a střední škole, ale také nejruznější filmy, televizní pořady či literatura. Jako příklad je možné uvést knihu *Občanský průkaz* spisovatele Petra Šabacha a její filmovou verzi režiséra Ondřeje Trojana, či knihu *Šakalí léta* z tvorby téhož spisovatele, kterou zfilmoval režisér Jan Hřebejk. Domnívám se však, že nejcennější poznatky jsem získala právě z vyprávění rodičů a dalších členů rodiny nebo jejich vrstevníků, kteří byli samotnými aktéry této doby a tudíž mi mohli poskytnout své autentické vzpomínky. Právě vyprávění těchto pamětníků o jejich školních letech a stavění těchto vzpomínek do konfrontace s ostatními zdroji popisujícími tuto poměrně kontroverzní dobu pro mě znamenalo první impuls v rozhodování o tématu mé práce.

Při výběru konkrétní školy, kterou bych uvedla do spojitosti s popisovaným obdobím, vedly mé kroky nejprve do škol, které jsem v minulosti sama navštěvovala. Jednalo se o školu málotřídni, nacházející se přímo v místě mého bydliště a základní devítiletou školu, kde jsem následně absolvovala druhý stupeň povinné školní docházky. Přestože jsem měla o zkoumání těchto škol z osobních důvodů značný zájem, musela jsem od jejich bádání upustit, jelikož dostupné materiály by jen stěží vydaly na magisterskou diplomovou práci. Rozhodla jsem se tedy svou pozornost soustředit na další školy v mém bezprostředním okolí a můj zájem padl právě na vybranou základní školu, která se nachází v jednom z jihomoravských měst nedaleko mého bydliště. Tato skutečnost mi vytvořila příznivé podmínky pro realizaci výzkumu.

Tématem mé práce se staly *Dějiny základní školy v jihomoravském městě v letech 1945 – 1989* a prostřednictvím mého výzkumného šetření zjišťuji odpověď na výzkumnou otázku: *Jak se*

proměňoval každodenní život a chod školy v letech 1945- 1989? Za svůj hlavní cíl si tedy kladu prozkoumat, popsat a vysvětlit běžnou realitu zkoumané základní školy v kontextu let 1945 – 1989.

Text je rozdělen na dvě stěžejní části, a to na část teoretickou a část empirickou. V první, teoretické části se nejprve zabývám vývojem našeho školství v průběhu celého 20. století. I přes dlouhý mezník v podobě druhé světové války, který odděluje dvě významné etapy vývojových tendencí našeho školství, existují mezi podobou školství v první polovině a druhé polovině 20. století značné souvislosti, které není možné opomíjet. Následně se již obracím k bezprostředním poválečným událostem a nástupu komunismu, který sice navázal na prvorepublikovou ideu jednotné školy, ale v bývalém Československu rozvinul zcela nový směr rozvoje našeho školství. Na tomto místě se soustředím na jednotlivé vydané školské zákony, které byly během těchto let ustanoveny a zásadně tak zasahovaly do podoby a chodu všech typů škol fungujících v tomto režimu. Svůj zájem však neomezuji pouze na pole působnosti zmíněných školských zákonů, ale snažím se tuto oblast uvést do celkového kontextu a obrazu tehdejší socialistické společnosti. Pro zasazení popisované školy do prostředí, ve kterém vznikla a v průběhu mnoha let se vyvíjela, věnuji jednu kapitolu městu, ve kterém se nachází, jeho historii a také stručnému nástinu vzniku samotné zkoumané základní školy.

V navazující empirické části se zaměřuji nejprve na popis metodologie výzkumného šetření, kde vymezuji stanovený výzkumný problém a cíl mého výzkumného šetření, představuji prameny využití při výzkumu a metody jejich získávání. Také se krátce věnuji etickému aspektu výzkumu, popisuji techniky sběru dat a způsob jejich analýzy. Do této části práce jsem také zařadila kapitolu týkající se některých dosavadních výzkumů zaměřených na podobnou problematiku a výsledků, ke kterým došly. Následující úsek empirické části je již zaměřen na samotný život konkrétní školy, které je tento výzkum věnován a na její chod od skončení druhé světové války až po revoluční rok 1989. Empirickou část práce uzavírám diskusí získaných výsledků.

1 Vývoj základního školství v Československé republice

Prvopočátky lidského vzdělávání sahají do velmi dávných dob a jejich popis by jistě vydal na obsáhlou učebnici. Úplné základy jednotného školského systému byly položeny v druhé polovině 18. století, kdy byla na základě tereziánské reformy zavedena všeobecná vzdělávací povinnost. Vzhledem k tématu práce se však podrobněji zaměřuji na vývoj našeho školství v období 20. století.

Přestože předmětem empirické části práce je československé školství v letech 1945 – 1989, domnívám se, že je velmi důležité alespoň stručně popsat jeho vývoj v průběhu celého 20. století. Jak uvádí Zounek (2011, str. 241): *„Školství a vzdělávání ve druhé polovině 20. století nelze izolovat od jeho vývoje, trendů, či teoretického myšlení v době před druhou světovou válkou.“* V tomto období procházela celá naše společnost etapami, které stavěly do konfliktu demokratizační tendence se sociálními a politickými krizemi, které se na našem území v průběhu let udály. Dle Cacha (1996, str. 6) *„Česká věda a kultura dosahují v tomto období nebývalého rozmachu a vytvářejí hodnoty evropského významu.“* Vzhledem k faktu, že poválečný vývoj našeho školství navazuje na předcházející vývojové tendence, i když pod značným vlivem dobových událostí, věnuji i tomuto období pozornost.

Následně se zaměřuji v souvislosti s tématem mojí práce k podrobnějšímu popisu období od skončení druhé světové války až do pádu komunismu na našem území, tedy po rok 1989. Během těchto let došlo v našem školství k mnoha zásadním změnám, kdy do jeho vývoje zasáhly vydané školské zákony, ale i celkový obraz společnosti a její proměny.

1.1 Základní školství v první polovině 20. století

Vzdělávací systém se po skončení první světové války navrátil ke svému původnímu stavu, který vycházel z **říšského zákona o školách obecných** (tzv. **Hasnerova zákona**) z roku 1869. Tento zákon dal vzniknout školám obecným a měšťanským, které na našem území existovaly až do roku 1948. Hasnerův zákon je v historii našeho školství zásadní. Položil základy rovného přístupu ke vzdělání, oslabil církevní vliv na školství, zavedl povinnou osmiletou školní docházku a zrušil dosavadní školní úlevy, které ponechávaly rodičům možnost uvolnění dětí z výuky z důvodu výpomoci. Tyto snahy však byly opět omezeny vydáním **novely říšského zákona** z roku 1883, která obnovila vliv církve na školství a navrátila zmíněné úlevy pro žáky, které byly vydáním říšského zákona zrušeny (Rýdl, 2006).

Období před vznikem Československé republiky se mimo jiné vyznačovalo národnostními boji, které v našich zemích panovaly. Tyto konflikty se negativně odrážely také do školství. Na tomto místě považuji za důležité stručně zmínit **Perkův zákon** z roku 1905, který byl součástí tzv. **Moravského vyrovnání**, jehož účelem bylo zrovnoprávnit postavení českého a německého národa. Co se týče samotného školství, Perkův zákon rozdělil školní rady na české a německé, což tyto konflikty mezi Čechy a Němci značně uklidnilo. Zavedl také jazykovou rovnoprávnost a umožnil vznik českých škol i v obcích, které byly pod německou správou (Marek, 2006). Tato skutečnost byla stěžejní pro založení školy, která je předmětem zájmu této práce.

Po první světové válce se atmosféra naší země nesla v duchu naděje na mnoho sociálních změn. Představy o svobodném státě byly učitelstvem spojovány se zahlazením nerovnoprávnosti, která ve vzdělávání panovala (Králiková, Spěváček & Nečesaný, 1977). Český národ se stal v nově vzniklé Československé republice národem majoritním a začaly se projevovat snahy o přestavbu dosavadní školské soustavy, která fungovala v nezměněné podobě již mnoho let. Přestože náš stát přejal předválečný školský systém, vynakládalo se v souladu s nově vzniklou demokratickou republikou úsilí pro vytvoření společné vzdělávací soustavy s jednotnou stavbou vzdělávacího systému. Školství v našich zemích fungovalo na základě zákona z roku 1869 až do vydání tzv. **malého školského zákona** č. 252/1922 Sb., který byl nejvýznamnějším zákonem v období první republiky (Walterová, 2004). Tento zákon sjednotil osmiletou povinnou školní docházku na celém území Československa a byla jím nově zavedena Občanská nauka. Také došlo k opětovnému zrušení dřívějších žákovských úlev. Školská soustava však zůstala i přes vydání malého školského zákona téměř nezměněna, stále přetrvával vzor obecných a měšťanských škol (Štverák, 1983).

V meziválečných letech se také vyrojilo mnoho návrhů na zřízení jednotné školy, které iniciovali samotní učitelé, nespokojení s dosavadním stavem školství. Předmětem jejich kritiky se stala školní praxe a především nedemokratický školský systém. Cílem bylo znovu nastolit ideu školské reformy, která měla zavést jednotné školství. Tyto snahy byly za iniciativy Václava Příhody realizovány v období 30. let, kdy docházelo k zakládání pokusných reformních škol (například Praha – Michle, Nusle, Hostivař, Humpolec, Zlín). Úkolem těchto škol bylo mimo jiné testování nových výchovných zásad jako je koedukace, sociální výchova či spolupráce školy s rodinou a veřejností (Váňová, 1995). Na ministerstvo školství však byl nadále vyvíjen nátlak pro uskutečnění nutných změn nejen v těchto pokusných školách, ale také ve školách tradičně organizovaných. Nové osnovy pro školy obecné a měšťanské, které byly roku 1930 do těchto škol zavedeny, měly pod vlivem výsledků reformních škol rozvíjet veškeré tělesné i duševní schopnosti žáků a vzbuzovat v nich aktivitu, aby potřebné schopnosti a vědomosti získávali vlastním úsilím. Neustálá nespokojenost se situací v československém školství měla vést k vytvoření celé nové školské soustavy, k tomu však z důvodu druhé světové války nedošlo (Veselá, 1992).

Zásadním mezníkem v rozvoji školy bylo vydání **zákona o újezdních měšťanských školách** z roku 1935. Vzhledem k faktu, že význam měšťanských škol neustále převyšoval význam škol obecných, bylo na základě tohoto zákona povoleno skupinám obcí zakládat újezdní měšťanské školy. Díky tomuto opatření bylo nižší střední vzdělání zařazeno do povinné školní docházky, což znamenalo její dílčí demokratizaci. Tento zákon však neřešil problematiku sjednocení školského systému a vytvoření požadované jednotné školy. Za nejvýznamnější výsledky meziválečných snah o zlepšení československého školského systému je tedy možné označit zpřístupnění plnohodnotného povinného vzdělávání i v menších obcích, částečná demokratizace školství na úrovni povinné školní docházky, omezení vlivu církve na školství či nastolování snah o decentralizaci v oblasti správy a řízení školství (Walterová, 2004).

Již v období před první světovou válkou se také objevovaly snahy o zavedení vysokoškolského vzdělávání učitelů základních škol. Za první republiky došlo k vypracování řady návrhů, jak toto vzdělávání realizovat. Toto úsilí se však setkalo s odmítavým postojem a následně bylo pozastaveno nacistickou okupací¹(Kováříček, 1984).

Období první republiky bylo prodchnuto neustálými pokusy o školskou reformu, která však nebyla dokončena. Proces demokratizace ve školství a další snahy o jeho rozvoj v meziválečném období postupovaly poměrně pomalým tempem a následně byly násilně narušeny v období okupace, kdy byla snaha co nejvíce zamezit vzdělání našeho národa a vštípit mu fašistickou ideologii. Bylo povinně nařízeno vyučování němčině a naopak zamezeno šíření znalostí v oblasti zeměpisu, dějepisu, českého jazyka a literatury (Jůva & Veselá, 1988).

1.2 Základní školství po skončení druhé světové války

Rok 1945 byl pro naši zemi bezesporu velice významným v mnoha ohledech. Ačkoliv se národ musel vyrovnat s rozsáhlými následky válečného zápolení, začaly se objevovat snahy o budování nové a lepší společnosti. K pozitivnímu převratu došlo také v oblasti školství. Za okupace byl jakýkoliv vývoj školského systému zastaven a vše bylo podřízeno nacistické nadvládě, jejíž snahou byla také výrazná germanizace a převýchova české mládeže (Jůva & Veselá, 1988).

Konec války a osvobození státu však dalo prostor pro vznik mnoha idejí nového demokratického vzdělávání. Na jedné straně stála snaha o rychlou obnovu předválečného stavu našeho školství, na straně druhé se však formoval boj o reformaci a jednotnou školu, která by byla

¹ Podrobněji viz např. Kováříček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání: příspěvek k analýze snah učitelstva o vyšší vzdělání učitelů základních škol v českých zemích (1. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

opakem třídně rozděleného školského systému. Události směřující k zavedení jednotného školství se daly do pohybu bezprostředně po skončení druhé světové války, kdy se v Košicích ustavila československá vláda. Tato skutečnost dala vzniknout tzv. **Košickému vládnímu programu**, který byl vydán 5. dubna 1945 a jeho cílem byla obnova státu. Zásadní vliv v tomto programu měli zastánci komunistické strany (Cigánek, 2009). V Košickém vládním programu (1948, str. 13) se uvádí, že „*Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělávání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samotného systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu i národu.*“ Walterová (2004) však zdůrazňuje, že ačkoliv byl Košický vládní program důležitým činitelem v obnově školství, požadavek jednotné školy v něm přímo uveden nebyl. Otázku jednotné školy nastolil explicitně **Manifestační sjezd českého učitelstva**, který se uskutečnil v Praze v červenci roku 1945 a již v osnovách pro školní rok 1945/1946 se setkáváme s náznakem snahy o jednotnou školu. Následovaly poměrně vyhocené debaty, které rozdělily odborníky a učitelstvo na dva tábory. Proti sobě stáli zastánci zavedení jednotné školy na úrovni druhého stupně a stoupenci druhé strany, kteří trvali naopak na zachování selektivnosti. I přes tyto rozpory byl vydán dokument *Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední* (Králiková, Spěvák & Nečesaný, 1977). Mezi zastánce jednotné školy se jednoznačně hlásil Václav Příhoda, který uvedl, že selektivita vede k ničení národní jednoty. Jednotná škola má nabízet „*příležitost k nejvyššímu vzdělání pro všechny občany bez rozdílu pohlaví, rasy a sociálního původu tím, že se děje výběr z celé základny národa jen podle osobních schopností vzhledem k rozmanitosti životních a kulturních úloh*“ (Příhoda, 1948, str. 13 - 14).

Manifestační sjezd českého učitelstva mimo požadavku jednotné školy zdůrazňoval také potřebu vysokoškolského vzdělání učitelů. Osnova dekretu o vysokoškolském vzdělání učitelů byla předložena ministrem školství Zdeňkem Nejedlým prezidentu republiky, který ji v říjnu roku 1945 podepsal. Dekret určoval vzdělání učitelů všech stupňů škol na pedagogických a dalších fakultách vysokých škol. Tato skutečnost byla prvním krokem k vysokoškolskému vzdělání učitelů. Pedagogické fakulty získaly v srpnu roku 1946 vládním nařízením statut, který stanovil délku studia. Učitelé škol obecných se měli vzdělávat čtyři semestry, učitelé škol měšťanských šest semestrů. Pro přípravu většího počtu studentů byla roku 1950 zřízena pedagogická gymnázia, která sloužila vzdělávání učitelů škol národních a mateřských, jejichž organizace se během let dále měnila a upravovala² (Kováříček, 1984).

² Podrobněji viz např. Kovářiček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání: příspěvek k analýze snah učitelstva o vyšší vzdělání učitelů základních škol v českých zemích (1. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Po skončení druhé světové války získávala Komunistická strana Československa (dále jen KSČ) stále vlivnější pozice a požadovala, aby veškerá výchova a vzdělávání vycházely z vědeckého světového názoru marxismu – leninismu. Jak uvádí Václavík (1995, str. 136): „*Z pedagogického problému se stával problém politický.*“ Na VIII. sjezdu KSČ, který se uskutečnil v březnu roku 1946, byla pronesena potřeba takové soustavy školství, která by veškeré mládeži umožnila vzdělávat se na jednom typu školy a umožňovala úspěšným žákům studium na vyšším stupni. Bylo požadováno zřízení jednotného státního školství v souladu s demokratizačním směrem školské politiky KSČ. Toto úsilí bylo uskutečněno přijetím školského zákona z 21. dubna 1948 (Jelínková & Smolka, 1989).

Sklony ke sjednocování se však neomezovaly pouze na oblast školství. KSČ a její spojenci projevovali snahu o centralizaci celého veřejného života, což se týkalo především vlivu na mládež (Cigánek, 2009). Za tímto účelem vznikaly mládežnické organizace, kterým se blíže věnuji v následující kapitole.

1.3 Základní školství v letech 1948 – 1989

Zásadním mezníkem v koncipování jednotné školy je tedy rok 1948, kdy byl po vítězství KSČ a díky úsilí ministra Zdeňka Nejedlého přijat zákon č. 95/1948 Sb. o **základní úpravě jednotné školy**. Walterová (2004, str. 62) však zdůrazňuje, že „*jednotná škola v následujícím období není kontinuálním pokračováním vývoje pedagogické ideje jednotné školy, ani výsledek demokratizačních procesů, nýbrž důsledkem politické indoktrinace a ideologické unifikace, v níž prostor pro odborný diskurz a pedagogické experimentování byl značně zúžen.*“ Z tohoto úryvku vyplývá, že zavedení jednotného školství v tomto období a jeho následný vývoj není výsledkem poválečného úsilí o sjednocení a demokratizaci školského systému a je tedy důležité, abychom na toto období vývoje našeho školství nahlíželi odděleně.

Snahou nového socialistického systému bylo utváření společnosti „nového typu“ a k dosažení tohoto cíle měla sloužit školní praxe i pedagogická teorie (Václavík, 1995). KSČ začala společně s převzetím své vlády v celé společnosti prosazovat základní principy socialismu, mezi jehož elementární zásady patří především společné vlastnictví a potírání třídního rozdělení společnosti (Heywood, 2005). Dle *Ústavy Československé republiky* z roku 1948 patří mezi základní principy vzdělávací politiky následující: právo na vzdělání pro všechny občany bez rozdílu, bezplatnost základního školního vzdělání, povinnost základního školního vzdělání a veškerá výchova a vzdělávání v souladu s demokratickým zřízením a s výsledky vědeckého bádání. Stejně tak i výše zmíněný zákon znamenal zásadní obrat v našem školství, kdy byla ustanovena

devítiletá školní docházka přístupná pro všechnu mládež bez rozdílu (Somr, 1987). Mezi hlavní zásady, kterými se tento zákon vyznačoval, patří tedy jednotná školská soustava, rovné právo na vzdělání pro všechny občany a průchodnost celé školské soustavy, k čemuž došlo poprvé v historii našeho školství. Rok 1948 je také počátkem nové socialistické pedagogiky, která staví na marxismu – leninismu a politika se stává nedílnou součástí každodenního života škol. Klíčovým kritériem pro posuzování práce škol, učitelů i žáků se stala politická ideologie. Veškeré školy byly uvedeny pod správu státu, aby se zabránilo nedemokratickému vzdělávání. Ačkoliv byl zákon na jedné straně ve své době poměrně moderní a podporující soudržnost demokratického státu, na straně druhé značně omezoval demokratický vývoj škol v důsledku vlivu autoritativní politiky naší vlasti (Walterová, 2004).

Lepší orientaci v zákonech, které byly v průběhu zkoumaných let vydány a také názornou ukázkou, jak tyto zákony měnily tehdejší školský systém, umožňuje následující schéma vývoje organizace základní školy od roku 1948.

Tabulka č. 1 Schéma vývoje organizace základní školy od roku 1948

Zákonná opatření	nižší stupeň			název školy			vyšší stupeň		
	délka školní docházky								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Organizace platná do konce škol. roku 1947/48	národní škola								
	obecná (lúdobá) škola					tříletá měšťanská škola			
						nižší stupeň gymnaz. typu			
Školský zákon č. 95/1948 Sb.	národní škola					4 - letá střední škola			
Školský zákon č. 31/1953 Sb.	osmiletá střední škola 1. - 8. ročník jedenáctileté střední školy								
Školský zákon č. 186/1960 Sb.	základní devítiletá škola								
	1. stupeň					2. stupeň			
Školský zákon č. 63/1978 Sb.	základní škola								
	1. stupeň					2. stupeň			

Zdroj: Jelínková & Smolka, 1989, str. 13

Jak je z uvedené tabulky č. 1 patrné, školský zákon z roku 1948 zavedl jednotné základní obecné vzdělání pro děti od šesti do patnácti let. Mimo jiné bylo také stanoveno společné vyučování pro chlapce a dívky. Děti v šesti letech nastupovaly do školy národní, která trvala pět let a představovala první stupeň. Následovala škola střední, která představovala druhý stupeň, a docházka do této školy trvala 4 roky. Na tyto dva stupně navazoval stupeň třetí, který tvořily školy

povinné (základní odborné školy) a výběrové (gymnázia, vyšší odborné a další školy). Těmito školami byly nahrazeny předcházející učňovské ústavy (Štverák, 1988). Myšlenky první české lidově demokratické školy vyjadřují Králíková, Spěváček a Nečesaný (1977, str. 76) takto: „*Vytyčuje se političnost školy, její spojení s budováním státu, vědeckost, výchova k národnímu citění a k socialistickému přesvědčení, všestrannost rozvoje žáka, vedení žáka k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, činnorodé práci a družné spolupráci.*“ Na našem území tedy začala epocha nové československé školy. Doba, ve které se toto nové pojetí prosadilo, však vyžadovala zrychlení industrializace hospodářství a v důsledku toho byla vyslovena potřeba dodat pracovní síly rostoucímu průmyslu (Jůva & Veselá, 1988).

Školský zákon č. 95/1948 Sb. nezástal z těchto důvodů v platnosti příliš dlouho, nahradil ho zákon 31/1953 Sb. **o školské soustavě a vzdělávání učitelů** z 24. dubna 1953, který upravoval školskou soustavu na základě sovětského vzoru a udával školám jeden hlavní směr – vychovávat socialistické občany schopné bránit svou vlasta připravovat je pro praktická povolání. Jak odkazuje tabulka č. 1, školní docházka byla tímto zákonem zkrácena na osm let, a to z důvodu potřeb národního hospodářství, které vyžadovalo rychlý přísun specializovaných pracovníků zejména do technických oborů (Walterová, 2004). Jak je z tohoto poslání školní výchovy patrné, došlo společně s vydáním uvedeného zákona k dalšímu prohlubování dopadu politického uspořádání státu a jeho ideologické propagandy na život škol včetně vlivu na průběh i obsah výuky. I přes tuto skutečnost směřovaly následující roky naší společnosti k jakémusi společenskému uvolnění a ústupu socialistického náporu (Rychlík & Penčev, 2013).

Tento zákon tedy zkrátil povinnou školní docházku na osm let, a to sloučením dosud existujících tří stupňů všeobecně vzdělávacích škol. Děti navštěvovaly školu povinně od dovršení šestého roku do čtrnácti let, buď na osmiletých školách středních, nebo na prvních osmi postupných ročnících jedenáctiletých středních škol. Poslední tři ročníky jedenáctileté střední školy byly výběrové a měly žáky především připravovat pro studium na vysoké škole. V menších městech a na vesnicích, tedy na místech, kde nejsou dostačující podmínky pro zřízení výše uvedených typů škol, existovaly nadále pětileté národní školy, po jejichž absolvování žáci přestupovali do šestého ročníku nejbližší střední školy (Vorlíček, 2004). Jak uvádí Králíková, Spěváček a Nečesaný (1977), z důvodu zkrácení druhého stupně byly kladeny vyšší nároky na první stupeň, což znamenalo problémy jak pro učitele, kteří byli z těchto problémů obviňováni, tak pro žáky, kteří se s nimi často neuměli vypořádat, a velké procento propadalo. Neuspokojivý stav měl být vyřešen povoláním pedagogických odborníků, kteří měli vypracovat nové metody a obsah školní práce. Za dočasné východisko byla považována redukce učiva a jeho lineární uspořádání. Tato skutečnost však ve své návaznosti vyvolala další nesnáze, jelikož redukce učiva měla neblahý vliv na výuku estetických a humanitních předmětů, což strhlo vlnu mnoha kritických ohlasů (Jůva & Veselá, 1988). Na úkor

estetických a humanitních předmětů byla navýšena dotace předmětů polytechnických a přírodovědných, což narušilo všeobecné vzdělávání a jeho vyváženost. V neposlední řadě je také důležité zmínit, že politická a ideologická propaganda pronikala do učebních osnov, potažmo i učebnic, což se nepříznivě podepsalo na jejich kvalitě. Ve svém výsledku tedy školy produkovaly žáky fyzicky i kognitivně nepřipravené pro vstup do povolání či další vzdělávací dráhy. Tento zákon, jehož zdůvodnění bylo především politické a ideologické, se projevil jako velmi špatný a narušující pojetí demokratické jednotné školy. Zkrácení školní docházky zapříčinilo přetěžování žáků, z nichž se velkému množství (více než 20%) nepodařilo dokončit osmiletou střední školu (Walterová, 2004). Na tyto zásadní problémy bylo nutné reagovat, a tak bylo již v červnu 1955 na základě rozhodnutí Ústředního výboru KSČ nařizováno ministerstvu školství navrhnout a realizovat organizační, metodologické a obsahové změny do stanoveného roku 1960. Pojetí nové školy se dále neslo v duchu polytechnického vzdělání, což bylo podpořeno usnesením ÚV KSČ z roku 1959 *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu*. Toto usnesení již znamenalo konkrétní návrh nového, v pořadí již třetího školského zákona z roku 1960 (Králíková, Spěváček & Nečesaný, 1977).

Zákon č. 186/1960 Sb. **o soustavě výchovy a vzdělávání** prodlužoval povinnou školní docházku opět na devět let. Tímto zákonem je tedy zřízena základní devítiletá škola, od které je následující výběrový tříletý stupeň střední školy osamostatněn. V místech, kde nebyly podmínky dostačující pro zřízení devítileté školy se všemi ročníky, byly zřizovány školy pouze s nižšími ročníky, ze kterých žáci následně přecházeli do nejbližší základní devítileté školy. Celý systém školství byl zaměřen na pracovní a polytechnické vzdělání, o čemž svědčí i zavedení pracovní výuky na základních školách. Žáci měli být připravováni tak, aby sloužili potřebám socialistické společnosti, ovšem přiměřeně věku (Vorlíček 2004). Dle zákona č. 186/1960 Sb.: *„posláním škol v Československé socialistické republice je vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnuté ideami socialistického vlastenectví a internacionalismu - v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.“* Průcha (2009) k této oblasti dodává, že největším problémem československé jednotné školy se stal obsah jejího vzdělávání, který byl podroben marxistické ideologii a politickému řízení školy.

Přesto byly do výuky opět zavedeny předměty, které byly zákonem z roku 1953 zrušeny, jako je vlastivěda, psaní, hudební a výtvarná výchova. Kromě povinných předmětů byly zavedeny také předměty nepovinné a zájmové kroužky, což svědčí o uvolnění obsahové unifikace (Walterová, 2004). Z následujícího úryvku je možné odvodit, že tento zákon kladl velký důraz na mimoškolní výchovu dětí a mládeže: *„Úkolem mimoškolní výchovy, která tvoří organickou jednotu s výchovou*

školní, je zabezpečovat dětem a mládeži po vyučování aktivní odpočinek a rekreaci, rozvíjet jejich osobité zájmy a schopnosti, vést k dobrovolné a jejich věku přiměřené účasti na politickém, hospodářském a kulturním životě společnosti, pomáhat jim při přípravě na vyučování a všim tím prohlubovat specifickými prostředky výchovu a vzdělání mládeže“ (Zákon č. 186/1960 Sb.). Právě pro tuto mimoškolní výchovu bylo uděleno významné místo Československému svazu mládeže (dále jen ČSM) a Pionýrské organizaci (dále jen PO).

V šedesátých letech došlo jak v politické, tak i společenské oblasti k celkovému odlehčení atmosféry, které vyvrcholilo tzv. Pražským jarem v roce 1968. V důsledku toho nastalo příznivější období také pro školství (Vorlíček, 2004). Nicméně bylo zjištěno, že ani polytechnizace ve vzdělávání není řešením problematiky efektivnosti práce. Již od roku 1964 se objevily snahy reformovat koncept výchovy a vzdělávání tak, aby se žáci efektivněji připravovali pro další studium i pro nástup do pracovního sektoru, vše v duchu požadavků socialistické společnosti. Za tímto účelem bylo vydáno k 1. září 1965 *opatření o diferenciaci učebního plánu středních a všeobecně vzdělávacích škol*. Od roku 1965 je tedy školám umožněno diferencovat žáky 9. ročníků do tříd matematických a tříd zaměřených na mateřský jazyk či do tzv. tříd praktických nebo studijních. Toto dělení však nikterak nezasáhlo do jednotných učebních osnov, jediným rozdílem je hloubka osvojení realizovaného učiva. Zavedené modernizace obsahu a metod vzdělávání, které se zaměřovaly na diferenciaci žáků s důrazem na jejich odlišné zájmy a schopnosti, byly následně oproti předešlým rokům více hlídány a zkoumány z hlediska účinnosti a kvality (Jůva & Veselá, 1988).

Celkové pojetí jednotného vzdělávání však bylo v 60. letech kritizováno a byl vysloven požadavek obracet více pozornosti k osobnímu rozvoji žáků. Kritika tohoto dosavadního systému byla vyjádřena také v *Akčním programu ministerstva školství*, který zdůraznil potřebu navrátit svobodu pedagogům a vkládat v jejich práci důvěru. Tyto progresivní a modernizační tendence však neměly dlouhého trvání, společně s nástupem normalizace byly potlačeny. Jak jsem se již zmínila, uvolněný charakter předcházejících let a snahy o demokratizaci společnosti vyvrcholily v roce 1968 Pražským jarem. Tyto demokratizační snahy však byly násilně potlačeny vstupem vojsk Varšavské smlouvy na naše území. Poté nastala v naší vlasti dlouhá doba tzv. normalizace, jejímž cílem bylo navrátit prvotní model naší komunistické společnosti (Bilík, 2013). Na konci roku 1970 byl KSČ odsouhlasen dokument *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti*, jehož hlavním posláním bylo hájit a podporovat znovuobnovení totalitního uspořádání našeho státu. Tato skutečnost vedla k opětovným čistkám ve všech společenských sférách. K podpoře znovunastoleného komunistického režimu vznikaly také různé podpůrné organizace, jako Socialistický svaz mládeže (dále jen SSM) a pod něj spadající PO. Ačkoliv SSM jako takový vznikl v roce 1970, jeho kořeny sahají až do roku 1949, kdy byl ustanoven již zmíněný Svaz československé mládeže, pod jehož

záštitou začala pracovat i PO (Peša, 1986). Tyto organizace se staly významným pomocníkem při ideové výchově mládeže: „*Při své práci se Pionýrská organizace ČSM neustále řídí radami a směrnicemi KSČ jako vedoucí síly Národní fronty. Komunistická strana věnuje výchově dětí velikou pozornost*“ (Čmolík & Brenčičová, 1983, s. 26). Události 60. let se podepsaly i na těchto organizacích, které byly v roce 1970 nahrazeny právě Socialistickým svazem mládeže a PO SSM (Šturma, 2004). Mládežnické organizace se soustředily na ideologickou výchovu mladé generace tak, aby se staly zálohou KSČ, která nad nimi udržovala neustálý dohled. Jejich hlavním cílem bylo „*získání mladé generace pro uvědomělé budování socialismu*“ (Peša, 1986, str. 438). Ačkoliv nebylo členství v Socialistickém svazu mládeže vysloveně povinné, v období 70. a 80. let znamenalo předpoklad pro studium na vysoké škole (Otáhal & Vaněk, 1999).

Počátkem 70. let prodělávalo taktéž Československé socialistické školství strukturální, ideologickou i obsahovou proměnu s cílem navrátit jeho socialistickou podobu. Školní příprava žáků měla být opět zcela podrobena potřebám socialistické společnosti a výběr žáků pro další stupně vzdělávání nebyl uskutečňován na základě schopností, ale na základě třídního a politického postavení rodičů (Vorlíček, 2004).

Již v roce 1971 se na XIV. sjezdu KSČ projednávaly nové linie vývoje naší společnosti, v důsledku toho vplynuly na povrch úkoly dalšího rozvoje československého školství. V roce 1973 byly tyto plány projednány na zasedání Ústředního výboru KSČ, kde vzešla myšlenka o zavedení povinné desetileté a polytechnicky zaměřené střední školy, která by se nesla v duchu marxisticko – leninské pedagogiky a ideologie. Znění těchto nových úkolů bylo zakotveno v dokumentu *Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství*, který se stal direktivou pro vznik nové školské soustavy (Somr, 1987). Tento podrobně zpracovaný plán byl předložen vládě Československé socialistické republiky a Ústřednímu výboru KSČ, následně projednán a v roce 1976 schválen. To dalo vzniknout dokumentu *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*, která uvádí, že socialistická společnost klade neustále vyšší nároky na vzdělanost a kvalifikaci lidí. Z důvodu rychle narůstajících vědeckých poznatků je nutné již na základní škole zefektivnit výchovně vzdělávací proces, a to prostřednictvím logického uspořádání učiva, jeho teoretickým poznáváním a osvojováním návyků učit se (Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, 1976). Záměrem tohoto dokumentu bylo mimo jiné zavést jednotnou soustavu školství, která by zahrnovala všechny vzdělávací instituce od předškolních až po instituce vzdělávání dospělých, navazující na jednotnou základní školu. Tento nový koncept výchovy a vzdělávání byl počátkem školního roku 1976/1977 experimentálně ověřován (Jůva & Veselá, 1988).

Pro další rozvoj a kodifikaci těchto změn byl vydán školský zákon č. 76/1978 Sb. o **školských zařízeních**, ten prodloužil povinnou školní docházku na deset let. Jak názorně ukazuje

tabulka č. 1, škola se dělila na dva stupně základní školy, kdy každý stupeň trval čtyři roky (první stupeň byl tedy o rok zkrácen). Nově koncipovaná základní škola měla poskytovat základy polytechnického vzdělání a připravit žáky pro další povinné studium, které pokračovalo na dvouleté střední škole. Žák tedy dovršením povinné školní docházky získal střední vzdělání. Aby došlo k postupnému zavádění středního vzdělávání mládeže, byl vydán Zákon č. 63/1978 **o opatřeních v soustavě základních a středních škol**, který k 1. září 1978 nařídil zrušení prvních ročníků základních devítiletých škol, ty měly zcela zaniknout 31. srpna 1984 (Vorlíček, 2004).

Posledním zákonem, který byl vydán před revolučním rokem 1989, je zákon č. 29/1984 Sb. **o soustavě základních a středních škol**, který nepřinesl příliš výrazné změny. Povinná školní docházka zůstává desetiletá, přičemž nadaným žákům bylo umožněno ukončit základní školu dříve jak za 8 let a žák mohl na základě povolení ředitele studovat dle individuálního plánu. Vyučovacím jazykem byla čeština a slovenština, občané jiné národnosti měli právo na výuku ve svém rodném jazyce (Walterová, 2004).

Školství v Československé socialistické republice bylo od skončení druhé světové války až do konce 80. let 20. století výrazně poznamenáno politickou orientací státu. Ačkoliv se objevovaly modernizační a demokratizační tendence společně se snahou o prostupnost školského systému, jejich ambice byly značně omezeny tím, že tyto změny se realizovaly a byly hodnoceny v politické a ideologické sféře, která ve velké míře negativně zasahovala do vnitřního potenciálu škol.

2 Město, kde sídlí vybraná škola

Škola není uzavřenou institucí a její život je úzce spjat a propojen se společností, ve které se nachází. Jelikož se ve své práci zabývám jednou ze základních škol, která se nachází v tomto jihomoravském městě, považuji za důležité se alespoň stručně zaměřit na představení jeho historie a současnosti, aby byly osvětleny podmínky, ve kterých se škola konstituovala a ve kterých po mnoho let až do současnosti funguje.

Město se nachází v Jihomoravském kraji, konkrétně v okrese Znojmo. Počet obyvatel dosahoval v roce 2014 necelých 6 000. Co se týče školství, nachází se zde dvě mateřské školy, dvě základní školy, základní umělecká škola, gymnázium, střední škola dopravy, obchodu a služeb, dům dětí a mládeže, výchovný ústav a dětský domov se školou. Město také disponuje městskou knihovnou, českou poštou, finančním či pracovním úřadem a poliklinikou. Mezi nejvýznamnější kulturní památky patří městský zámek, zámecký park a dominantní kaple. Pro volnočasové vyžití je možné využít místní koupaliště, sportovní haly, tenisové kurty a další (Internetové stránky města M.³).

O úplných počátcích tohoto města bohužel neexistuje žádný doklad. První nepopiratelný důkaz o jeho existenci pochází z roku 1289, kdy byli držitelé města páni z Obřan (J., M., 1960). Během své existence si město prošlo mnoha útrapami. V průběhu třicetileté války, roku 1645, bylo město na více než šest měsíců obsazeno Švédy, kteří je zdevastovali a vyplenili. Z následků válečných útrap se dlouho vzpamatovalo.

Od konce 19. století se ve městě začaly silně vyostřovat národnostní poměry, které byly pro české obyvatele výrazně ztíženy podporou Němců ze strany německé šlechty, ale i germanizačními snahami německých institucí. Hlavní náplní těchto nepokojů a sporů byl boj o národní školství. První světová válka znamenala město hospodářskou krizí, která zapříčinila nedostatek životních potřeb. Veřejný i politický život velmi strádal z důvodu odvodů mnoha obyvatel. V meziválečném období vládla ve městě silná nezaměstnanost, která byla důsledkem hospodářské krize třicátých let (B., M., 2009). Než se město stačilo zcela zotavit, přišla další rána v podobě příchodu druhé světové války. Roku 1938 bylo město připojeno ke Třetí říši, z tohoto důvodu se muselo vystěhovat mnoho českých a židovských obyvatel. Na konci války, v květnu roku 1945, bylo vybombardováno letectvem Rudé armády (P., L., 1995).

Po únorových událostech roku 1948 probíhal život ve městě poměrně klidně, bez výrazných projevů souhlasu či nesouhlasu místního obyvatelstva. Brzy však KSČ začala uplatňovat svou převzatou politickou moc a nastolila kontrolu ve všech sférách života společnosti (V., A., 1990).

³ Z důvodu anonymizace neuvádím název internetových stránek, ani internetový odkaz.

Další směr ve vývoji města udávala politická situace panující na území celé Československé republiky. Na základě celostátního hospodářského modelu bylo i zde založeno JZD, které se v následujících letech stále rozrůstalo. Kromě toho byl zahájen provoz továren V. a R.⁴Město se rovněž dočkalo výstavby místního zdravotního střediska. Také kulturní život byl velmi pestrý. Po skončení druhé světové války byl obnoven Sokol a město se stalo centrem tzv. okrskových Spartakiád. Pokračovaly i původní lidové slavnosti jako dožínky, náboženské svátky či poutě, které se dodržují dodnes. Samozřejmě byly komunistickou stranou bedlivě střežené oslavy Prvního máje, Velké říjnové socialistické revoluce nebo Mezinárodního dne žen (B., M., 2009).

Rok 1989 se stal návratem demokratických hodnot. Namísto jedné vládnoucí strany byla nastolena pluralita více stran s cílem participovat na řízení státu. Stejně jako pro celou republiku, tak i pro popisované město tímto rokem nastala nová etapa.

⁴ Z důvodu anonymizace neuvádím celá jména továren. Celé názvy je možné sdělit na vyžádání.

3 Historie vybrané školy

Zkoumaná základní škola poskytuje povinné vzdělání žákům již více než sto let. V roce 1869 byla ve výše popsaném městě v souladu s vydaným říšským zákonem zřízena škola obecná a měšťanskou školou disponovalo od roku 1872. V této škole se však vyučovalo německy (K., J., 1935). Jak jsem již uvedla v kapitole 1.1, pro vznik místní české měšťanské školy vytvořilo půdu přijetí Perkova zákona. Ten povoloval vznik tzv. školních újezdů, které vznikaly spojením několika obcí a umožňovaly založení společné školy, ve které by se vyučovalo rodným jazykem žáků. V roce 1908 byla tedy založena školní obec pro udržování české dívčí a chlapecké školy měšťanské se sídlem ve zmiňovaném městě. Z důvodu odporu německé strany vůči zřízení české měšťanské školy byla nejprve roku 1909 se souhlasem zemské školní rady zřízena měšťanka soukromá (H., E., 1914). Limity soukromé školy, které představovaly problémy především s kapacitou a finančním rozpočtem vedly k dalším námitkám a odvoláním jak ze strany české, tak ze strany německé. Nejvyšší správní soud nakonec rozhodl ve prospěch Čechů a od března roku 1914 se měšťanská škola stala veřejnou (J., M., 1960).

Přes slibný začátek zasáhla do chodu školy první světová válka, která z důvodu potřebné domobrany odvedla mnoho učitelů, což mělo samozřejmě zásadní vliv na chod školy. Odvody mužů do války také způsobily nedostatek pracovních sil a děti byly rodiči z výuky omluveny, aby co nejvíce nahradily chybějící hospodářskou sílu (K., J., 1935). I přes tato omezující fakta se škola snažila v co největším možném rozsahu plnit svou výchovnou funkci a předávat žákům kulturní a duchovní hodnoty. Po skončení války a vzniku Československé republiky nastaly pro české školy vlídnější podmínky. Zkoumaná měšťanská škola byla rozšířena o novou školní budovu a byla na ní ve školním roce 1919/1920 zavedena tzv. čtvrtá měšťanka, která představovala jednoletý smíšený učební kurs (G., E. & G., B., 2009). Rok 1922, kdy byl vydán malý školský zákon, znamenal také pro tuto školu určité změny. Byla nastolena povinná osmiletá školní docházka a zavedeny nové předměty jako Občanská nauka a Ruční práce pro chlapce a dívky. Zákon také zrušil dosavadní úlevy pro žáky. V souladu se snahami československých učitelů, kteří byli nespokojeni s dosavadním nedemokratickým školským systémem, se i na této škole v období 30. let objevilo úsilí o reformu. Bylo požadováno zpřístupnit možnost stejného povinného vzdělání dětem všech vrstev, ale také zavedení takového způsobu vzdělávání, aby žáci byli připraveni jak pro praktický život, tak i pro další sebevzdělávání a zdokonalování. Přes nedostatky, které na škole panovaly (nedostatečně vybavené učebny či vysoký počet žáků ve třídách), se učitelé snažili co nejvíce přiblížit reformním potřebám, které vycházely z nových školních osnov vydaných v roce 1930 (K., J., 1935). Vzhledem k faktu, že požadavky zavedení zcela nové školské soustavy nebyly v tomto období naplněny, i život zkoumané školy nadále pokračoval v zajetých kolejích a bez velkých změn

až do okupace, která v letech 1938 – 1945 těžce zasáhla do chodu a vývoje československého školství.

V průběhu následujících let pracovala a proměňovala se v souladu s měnící se společenskou i politickou situací na našem území až do současné podoby, kdy funguje jako základní devítiletá škola.

4 Metodologie

4.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu

Výzkumným problémem diplomové práce je problematika vývoje základního školství v letech 1945 – 1989 na příkladu vybrané základní školy, nacházející se v jednom z jihomoravských měst. Období bezprostředně po druhé světové válce a následující totalitní režim se výrazně podepsal do historie naší země a tudíž měl i zásadní význam na koncepci a chod celého školství. V rámci této práce svou pozornost obracím na problematiku vlivu tohoto období na vývoj a chod československého školství a kladu si otázky, jak se proměňovala zkoumaná základní škola a její každodenní život v období let 1945 – 1989.

Jako cíl si ve své diplomové práci kladu popsat chod a proměny vybrané jihomoravské základní školy v letech 1945 – 1989 s ohledem na dobovou situaci. Zaměřuji se na události uvedeného období ve spojitosti se změnami školské politiky, zejména pak ve spojitosti se samotným životem konkrétní školy, jejím chodem, způsobem vyučování a dalšími oblastmi školního života. Prostřednictvím výzkumné otázky se tedy ptám: *Jak se proměňoval každodenní život a chod školy v letech 1945- 1989?*

4.2 Prameny a metody jejich získávání

Jak jsem se již zmínila výše, pro svůj výzkum jsem si zvolila jednu z jihomoravských základních škol. Vzhledem k výzkumné metodě mé práce, která je blíže popsána v kapitole 4.4, jsem se nejprve prostřednictvím tzv. informační fáze výzkumu, která bývá taktéž nazývána heuristikou (Zounek & Šimáně, 2014), zaměřila na získání dostupných a relevantních pramenů. Na základě tohoto shromáždění jsem do výzkumného souboru zařadila písemné historické prameny, zejména v podobě školních kronik. Dostupné prameny jsem nejprve hledala přímo na půdě vybrané školy, Městského muzea a Městského úřadu. Po prozkoumání na těchto místech dostupných zdrojů jsem se zaměřila na Státní okresní archiv ve Znojmě, kde vlastní další materiály týkající se mnou zvoleného tématu, jako dobová periodika, zápisy ze zasedání KSČ a podobně. V neposlední řadě jsem také využila odborných publikací zaměřených na téma této práce a odborných publikací zabývajících se historickým a kvalitativním výzkumem.

Následně jsem svou pozornost obrátila na získání výzkumného souboru pro realizaci rozhovorů. Respondenty jsem získávala z řad bývalých žáků a učitelů zkoumané základní školy. Vzhledem k charakteristikám mé cílové skupiny byla hlavním kritériem výběru především ochota a

zdravotní stav respondentů. V rámci mých možností jsem se snažila účastníky výzkumu vybírat tak, aby zastoupení respondentů – žáků a respondentů – učitelů bylo co nejvíce vyrovnané. Dále jsem se také zajímala o období, v jakém respondenti školu navštěvovali či na ní působili jako zaměstnanci, aby mnou zkoumané období bylo co nejvíce pokryto. I přes počáteční nesnáze, které byly zapříčiněny především relativně vysokým věkem některých respondentů, jsem získala výzkumný soubor, který je ve zkoumaných letech poměrně rovnoměrně rozložen. Před uskutečněním rozhovorů jsem kontaktovala 18 potenciálních respondentů. Na základě ochoty a zejména také zdravotního stavu jsem se následně setkala a uskutečnila rozhovory s deseti z nich, jejichž výčet je pro lepší přehlednost uveden v tabulce č. 2 a tabulce č. 3.

Tabulka č. 2 Respondenti - žáci

Jméno	Období strávené na škole
Ludmila	50. a 60. léta
Jana	50. a 60. léta
Dagmar	60. a 70. léta
Tereza	70. a 80. léta
Martina	70. a 80. léta

Tabulka č. 3 Respondenti - učitelé

Jméno	Období strávené na škole	Aprobace
Helena	50. a 60. léta	Biologie, Zeměpis, Výtvarná výchova
Petr	60. a 70. léta	Tělesná výchova, Zeměpis
Pavla	60. a 70. léta	Český jazyk, Dějepis
Aneta	70. a 80. léta	Český jazyk, Občanská výchova, Hudební výchova
Josef	60. a 80. léta	Přírodopis, Zeměpis, Občanská výchova

Jak uvádí Vaněk, Mücke a Pelikánová (2007), ze zaznamenaného rozhovoru badatel získává nový historický pramen. Prostřednictvím těchto rozhovorů jsem tedy získala další prameny sloužící mi k poznání mnou zvolené problematiky.

4.3 Etika výzkumu

Dle Švaříčka a Šed'ové (2007) jsou třemi hlavními složkami etiky výzkumu důvěrnost, poučený souhlas a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu. Při domluvě následné spolupráce jsem všechny moje respondenty seznámila s cílem mého výzkumu, využitím získaných dat a samozřejmě také se samotným průběhem a reálnou délkou rozhovoru. Každý z účastníků byl rovněž ujistěn o zachování anonymity, za tímto účelem jsem v práci všem změnila jména. Aby byly výsledky mého výzkumu zcela anonymní, neuvádím v práci ani název školy či města, ve kterém se nachází. Z tohoto důvodu jsou některé uvedené citace pozměněné, jelikož názvy několika zdrojů tyto informace obsahují (například kroniky školy a místní zpravodaje).

Co se týče zpřístupnění práce účastníkům výzkumu, všem zájemcům jsem přislíbila možnost nahlédnout na výsledky výzkumného šetření.

4.4 Výzkumná metoda a analýza dat

Tato diplomová práce je prací teoreticko - empirickou a využívá kombinaci historického a kvalitativního výzkumu. Ačkoliv kvalitativní výzkum soustředí svou pozornost na přítomnost, zatímco historický výzkum na minulost, obě disciplíny mají určité znaky podobné a je tedy možné v rámci kvalitativního výzkumu použít historický přístup (Hendl, 2005).

Dle Fraenkela a Wallena (1993) si historik při použití metody historického výzkumu klade za cíl zjistit a podat informace o tom, co se v minulosti stalo prostřednictvím zkoumání a systematického popisu minulých dějů. Nejde však pouze o popis historických událostí, ale také o jejich interpretaci. Prostřednictvím historického výzkumu získávám data za pomoci tradičních historických metod a zdrojů.

Vzhledem k charakteru práce a popsanému cíli používám metodu přímou, která patří k nejvyužívanějším historickým postupům a spočívá v získávání potřebných informací přímo z historických pramenů týkajících se dané problematiky (Zwettler, Vaculík, & Čapka, 1996). Při této metodě se „využívá toho, že pramen „vyrůstá“ přímo z minulosti a bezprostředně o ní vypovídá“ (Zounek & Šimáně, 2014, str. 50). Tento postup využívám při získávání historických informací o vybrané základní škole.

Dále také aplikuji metodu nepřímou, která mi v návaznosti na výše popsanou metodu přímou slouží k doplnění skutečností chybějících v primárním prameni. Tato metoda využívá analogických pramenů, ze kterých je možné vydedukovat a nepřímo odvodit důležitá fakta

(Havránek, Paclík & Myška 1967). Tento postup mi také pomáhá při zařazení proměn a chodu vybrané školy do širšího historického kontextu.

Pro studium odborné literatury zachycující vývoj školství na území Československé republiky a při studiu historie města, ve kterém se zkoumaná škola nachází, využívám také tzv. mimopramenné poznání. To umožňuje nejen získání jednotlivých historických poznatků, ale také pochopení souvislostí historického vývoje. Prostřednictvím tohoto přístupu využívám informace získané z výsledků dosavadního výzkumu realizovaného v této oblasti. Vzhledem k faktu, že historický vývoj popisují od nejstarších událostí po nejmladší, využívám přístup diachronní (Hroch et al., 1985).

Jak uvádí Zounek, Šimáně a Knotová (2015b), zkoumání těchto poměrně novodobých dějin se může na první pohled jevit jako bezproblémové, jelikož se nejedná o příliš dávnou historii. Může se tedy zdát logické, že s dostupností potřebných materiálů by neměl být problém. Opak je však v tomto případě pravdou, jelikož „*v totalitní společnosti nebyla celá řada dat či písemností oficiálně produkována, případně byla „upravována“ tak, aby sloužila politickým účelům nebo propagandě*“ (Zounek, Šimáně & Knotová, str. 338, 2015b). Pro doplnění informací získaných z výše uvedených metod používám tedy také metodu tzv. orální historie. Stejně jako existuje řada různých definic pro kulturní dědictví, existuje také mnoho definic orální historie. Většina z nich však představuje stejnou podstatu, pouze vyjádřenou jinými slovy (Veale & Schilling, 2004). Můžeme ji definovat například takto: „*Orální historie je oborem a způsobem shromažďování, uchovávání a interpretace hlasů a vzpomínek lidí, komunit a účastníků minulých událostí. Orální historie je zároveň nejstarším typem historického bádání, které předchází psanému slovu*“ (Oral history association, 2016). Pomocí této metody získávám další informace přímo od pamětníků. Jak uvádí Vaněk (2003), mluvený projev staví tázanou osobu do konfrontace s tazatelem a tím je ovlivněna formulace myšlenek, pocitů a názorů, což dává možnost vidět historické události ze zcela jiného úhlu pohledu. Thompson (1978) dodává, že mluvená výpověď vychází především z živého pramene, na rozdíl od jiných historických dokumentů. Je tedy možné položit dotazovanému další otázky a naopak dotazovaný může opravit historika, pokud jeho vyprávění špatně porozumí. Vyprávěné dějiny jsou tedy dvousměrným procesem. Jak je z popisu i názvu metody patrné, základním prvkem orálního výzkumu je rozhovor s pamětníkem, kde je předpokladem, že tazatel má přinejmenším primární přehled o zkoumaném tématu, o kterém pamětník sděluje své vlastní subjektivní názory a zkušenosti. Z realizovaného a nahraného rozhovoru následně vzniká historický pramen, se kterým se dále pracuje. Orální historie „*se snaží „dávat slovo“ opomíjeným (tzv. bezdějinným) vrstvám společnosti, více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky, dějiny „psané zdola“, rozměr každodennosti apod.*“ (Vaněk & Mücke, 2011, str. 14). Je tedy možné tímto

způsobem získat nové informace a různé pohledy na zkoumané skutečnosti, které by z písemných pramenů a dalších zdrojů nevyšly na povrch.

Jelikož se ve svém výzkumu zaměřuji na každodenní chod a život konkrétní základní školy, je možné hovořit o již zmíněných malých dějinách, tedy mikrohistorii, která svou pozornost obrací k detailnímu zkoumání určitých ohraničených oblastí (Nodl, 2004). To mi umožňuje, na rozdíl od rozsáhlých dějin zaměřujících se na celé oblasti školství, odhalit skutečnosti, které se v širokém historickém kontextu odehrávaly na jedné konkrétní instituci a nahlížet tak na realitu života v popisovaném období.

Za pomoci kvalitativního výzkumu jsem využila techniku narativního interview, kdy má výzkumník připravené pouze všeobecné schéma a cíl. Případné otázky se odvíjí od průběhu rozhovoru (Gavora, 2010). Tento způsob rozhovoru jsem zvolila z důvodu přenechání co největšího prostoru respondentům, abych získala jejich neovlivněný pohled na zkoumanou problematiku. Data získaná z rozhovorů vyhodnocuji za použití metody otevřeného kódování. Jak uvádí Šed'ová (2007, s. 211): „*Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.*“ Rozhovory, které byly nahrané na diktafonu, jsem tedy nejprve přepsala do písemné podoby a následně je rozdělila na jednotlivé sekvence, které jsem seskupila do jednoduchých příběhů.

Zpracovaná data získaná z rozhovorů jsem následně začlenila do kontextu s informacemi získanými z archivních pramenů a dalších zdrojů, což mi umožnilo vytvořit co nejucelenější plastický obraz vybraného období na konkrétní škole.

5 Předchozí výzkumy

Období socialistického školství je etapou, která není dosud příliš prozkoumána a této problematice se věnuje jen poměrně omezené množství výzkumů, což potvrzují i Cach (1991) či Průcha (2009), mezi jejichž výroky je propast téměř dvaceti let, přesto však shodně tvrdí, že neexistuje žádný ucelený rozbor školství na našem území zabývající se událostmi po roce 1945. Jinak je tomu v zahraničních zemích. V sousedním Německu se výzkumy školství za socialismu začaly realizovat již v posledních deseti letech minulého století (Zounek, Šimáně & Knotová, 2015b). Z těchto výzkumů je možné poukázat například na studii *Vzdělávací záměry a účinky socializace* (Erziehungsabsichten und Sozialisationseffekte), která se zaměřuje na školu⁵ pohybující se mezi politickými instrumenty a vlastní institucionální logikou. Konkrétně si klade otázku, do jaké míry byla škola schopna splnit své komplexní vzdělávací poslání, které jí bylo určeno počínaje rokem 1945 v Německé demokratické republice (dále jen NDR). Prostřednictvím analýzy historického materiálu došli výzkumníci k závěru, že úkolem školy v NDR bylo kromě získávání znalostí a dovedností také zlepšit politicko – ideologické vzdělávání. Škola měla vychovávat „nové socialistické lidi“, což bylo nezbytné pro výstavbu nového společenského řádu. Politizace školy, ke které v tomto období v NDR docházelo, stavěla politické proškolení proti pedagogickým úspěchům, ty byly často vedlejším a nezamýšleným efektem socializace. Tato skutečnost není samozřejmě z hlediska hodnocení pedagogických schopností školy bez následků. Vzdělávání bylo sice založeno na perspektivě společnosti, cílevědomost a jednotné představy však udělily tomuto vzdělávacímu konceptu totalitní nádech (Gruner & Kluchert, 2001).

Druhým výzkumem, který bych chtěla zmínit, je *Kontrola, výkon a školní úspěch ve školách v NDR* (Zensur, Leistung und Schulerfolg in den Schulen der DDR). V bývalé NDR existovaly od 50. let rozsáhlé školní statistiky, které dokumentovaly výsledky uplynulého školního roku a kladly si za cíl zjišťovat vliv proměn školství na školní výkonnost žáků. Měly být využívány jako výkonnostní ukazatele zajišťující jednotnost při posuzování, a to prostřednictvím co možná nejpřesnějších předpisů. Köhler (2001) ve své studii tyto statistiky analyzuje ve vztahu k tehdejšímu pedagogicko – politickému pozadí. V polovině 60. let vznikla v NDR kontrola nad školními výsledky a v tomto období je také vidět snaha vyrovnávat rozdíly ve školní výkonnosti u slabších žáků. Z nejrůznějších srovnávacích testů, které byly realizovány po roce 1990, však není tato skutečnost prokazatelná, jelikož v rámci těchto ověřovacích testů nedošlo k žádnému výraznému poklesu výkonu žáků.

⁵ Všechny empirické dokumenty v projektu pocházejí z provedené případové studie ke středním školám okresu Niederbarnim.

I přes omezené množství studií, jejichž předmětem je československé socialistické školství, jsem se během mého vlastního bádání a hledání informací týkajících se zkoumaného tématu setkala s několika již v minulosti realizovanými výzkumy zabývajícími se otázkami socialistického školství v Československu, jež se zaměřují na různé osoby i instituce zasazené do různorodých prostředí, mají však jednoho společného a významného ukazatele, a to socialismem ovlivněnou společnost.

Jako první bych se na tomto místě ráda věnovala publikaci *Učitelé na vlnách transformace: Kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Autorka Dana Moree (2013) se v této studii zabývá nejen událostmi týkajícími se našeho základního školství za socialismu, ale zaměřuje se také na revoluční rok 1989 a období bezprostředně po něm. Tato zjištění reprezentuje prostřednictvím mikrosvětů dvou vybraných základních škol. Pro svůj výzkum v této studii využívá hned několika výzkumných metod. Mezi stěžejní patří především rozhovory s učiteli, které dále doplnila studiem archivních pramenů. Pro dokreslení celkového kontextu na zkoumaných školách byly realizovány také rozhovory s rodiči dětí a dotazníky týkající se měření kultury školy, zaměřené na děti.

Na základě tohoto výzkumného šetření došla Moree k závěru, že učitelé obou zkoumaných škol vnímají rok 1989 jako mezník nejen svého profesního, ale i osobního života. Obraz společnosti a její politické zaměření se odráží na profesi učitelů, kteří se v konfrontaci s jejími požadavky musí rozhodovat mezi vlastním přesvědčením a loajalitou vůči státu. Autorka publikace se také během svého výzkumu setkala se strachem svých respondentů z odsouzení za své činy, pro které se před revolučním rokem 1989 rozhodovali, a nyní se je snaží různými argumenty ospravedlnovat. Nicméně tato skutečnost není platná pro všechny dotazované, někteří z nich vypověděli, že se s podobným nátlakem a dilematy nesetkali. Ačkoliv by se mohlo zdát, že tato specifika bude vykazovat především období socialismu, není tomu tak. Podobné charakteristiky totiž vykazuje i porevoluční období. Na tomto místě se však ve výzkumu opět projevilo, že nejen každý účastník výzkumu, ale i každá škola má svá specifika. Zatímco na jedné ze zkoumaných škol probíhalo revoluční a porevoluční období poměrně vyhrcočně, na druhé se naopak neslo v klidném duchu.

Zatímco výzkum Dany Moree se zaměřuje na učitele a jejich zkušenosti s učitelskou praxí nejen za socialismu, ale i v období revolučním a porevolučním, tato práce si klade za cíl popsat a vysvětlit události odehrávající se na vybrané základní škole v letech 1945 – 1989 nejen prostřednictvím historických pramenů a zkušeností učitelů, ale také prostřednictvím zkušeností žáků, kteří tuto kontroverzní dobu nahlíží ze zcela jiného úhlu pohledu. Ačkoliv se cíle těchto dvou výzkumů v určité míře rozcházejí, mají i svá společná specifika.

Další studií zabývající se socialistickým školstvím v našich zemích je *Učitel: Příběh normálního života v nenormální době*, kterou uveřejnil Zounek (2011) v rámci publikace *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. V tomto výzkumu představuje za využití metody orální historie životní dráhu středoškolského učitele od jeho dětství, přes studentská i pracovní léta až po

odchod do důchodu. Jak jsem již uvedla ve spojitosti s výsledky, ke kterým došla Dana Moree, příběh každého jednotlivého účastníka výzkumu je vždy jedinečný. Přestože není možné z výsledku této studie vyvozovat všeobecně platné závěry, přináší velice zajímavé informace prostřednictvím zasazení konkrétního životního příběhu do širšího společenského a politického kontextu. Jedná se o takzvané malé dějiny, které jsou však nepostradatelné pro detailní pochopení dějin velkých. Z tohoto výzkumu vyšlo na povrch, že KSČ měla od svého nástupu v roce 1948 značný vliv na všechny aspekty veřejného a mnohdy i soukromého života. Přesto je však patrné, že ačkoliv mělo období socialismu své stinné stránky, ne vždy byla situace natolik vyhrocená, jak by se dalo z všeobecných poznatků o tomto úseku našich dějin předpokládat. Tento příspěvek umožňuje utvořit si skutečnou představu o vzdělávací i pracovní dráze obyčejného člověka v době komunistické nadvlády na našem území.

Za důležité považuji zmínit také článek Trnkové (2006), který v časopise *Studia Paedagogica* publikovala pod názvem *Vývoj málotřídních škol v druhé polovině 20. století*. V tomto případě se nejedná o studii obsahující vlastní výzkum konkrétní málotřídní školy, ale zaměřuje se spíše na rekapitulaci celkového vývoje málotřídek na našem území v souvislosti s vývojem celého základního školství v období socialistické společnosti. Trnková došla k závěru, že zavedení jednotné elementární školy a stejných neredukovaných osnov pro všechny školy základního stupně mělo značný vliv především na jednotřídky. Tato skutečnost měla sice zabránit dosavadním propastem mezi venkovem a městem, přinesla však v mnoha případech spíše problémy, a to především na straně málotřídních škol, které měly potíže se s novými osnovami vypořádat. Od počátku 70. let také došlo k rušení mnoha málotřídek, což se v roce 1989 setkalo s kritikou, rušení málotřídních škol bylo z ekonomických důvodů uspěchané. Z těchto výsledků je možné usoudit, že zavedení jednotného školství bylo jistě v mnoha ohledech pozitivní, nebyly však vždy domyšleny veškeré důsledky, které sebou tato změna nesla. Významnou roli v tomto ohledu hrál fakt, že ve zkoumaném období nedocházelo ke změnám ve struktuře a organizaci školství nejen z hlediska rozvoje hospodářství a pedagogického myšlení, ale zejména z hlediska politického a ideologického. Právě tato skutečnost měla na tehdejší podobu školství výrazný vliv.

Na obdobné téma bylo v minulosti zpracováno několik diplomových prací. Jednou z nich je bakalářská práce *Dějiny málotřídní školy ve Křoví v letech 1948 – 1989*, kterou zpracovala Lucie Baláková (2012). Autorka si ve své studii klade za cíl zjistit vliv školských zákonů z let 1950 – 1989 na chod zmiňované málotřídní školy. Za pomoci historicko – srovnávací metody se tedy ve své práci věnuje celé etapě vlády socialismu v tehdejší Československu. Potřebné informace získává jak přímo z historických pramenů (školních kronik, obecních kronik atd.), tak i prostřednictvím odborných publikací a dalších dostupných zdrojů. Z výzkumu vyšlo na povrch, že málotřídní škola ve Křoví se po celou zkoumanou dobu podřizovala vydávaným školským zákonům

a v souvislosti s nimi se měnila. To je jistě jedním z důvodů, proč zde i v tomto poměrně nesnadném období panovala klidná a přátelská nálada. Díky svému přizpůsobení a dobrému zvládnání nových školních koncepcí také přestála kritiku a rušení málotřídních škol, které se u nás v 60. letech rozšířilo.

Další studií využívající totožných výzkumných metod je bakalářská práce autorky Zuzany Wolfové (2011) zabývající se málotřídní školou v obci Silůvky. Tento text se nezaměřuje na celé období vlády komunismu, ale svou pozornost soustředí na rozmezí let 1948 – 1960, tedy do vydání školského zákona 186/1960 Sb. o soustavě výchovy a vzdělávání. Stejně jako v předchozí práci se i v tomto textu ukázalo, že období vlády komunismu bylo jistě obdobím nelehkým a plným změn, se kterými se musely školy všech typů vyrovnat. I přes politický a ideologický vliv a značné omezení autonomie však život této školy ve zkoumaném období pokračoval poměrně klidně.

Kratšímu časovému úseku zasazenému do období normalizace se věnuje také bakalářská práce Jiřího Nováka (2011) pod názvem *Dějiny školy v obci Jámy od roku 1968 do roku 1979*. V roce 1979 byla škola definitivně zrušena. Autor zde opět využívá identických výzkumných metod, jako v případě předchozích dvou prací, zajímavé poznatky však čerpá také z písemných vzpomínek dvou bývalých učitelů této školy. Jedná se o osobní zápisky v denících, korespondenci a další písemnosti, které dle mého názoru přinášejí zajímavé informace dotvářející obraz tehdejšího chodu školy a celkové atmosféry, která na této instituci v popisovaných letech panovala. Novák (2011, str. 37) v závěru své práce uvádí: „*Politické předpisy dané doby se prolínaly chováním všech občanů země, nicméně v menších školách byl velmi významným faktorem ředitel školy.*“ Dle autora se výrazné charakteristiky socialismu a zejména normalizace, která na našem území v této době panovala, odrazily do práce učitelů, žáků, ale i do celkového obrazu školy. Nicméně právě díky snaze ředitele školy zachovat na této instituci principy tolerance a demokracie prožila i tato škola zkoumané období v relativně poklidném duchu.

Výsledky těchto bakalářských prací jsou dle mého názoru důkazem, že mikrohistorie má při zkoumání dějin své oprávněné místo. Na příkladu těchto konkrétních škol je možné vidět, že veškeré prožitky jednotlivců, ale i společenství a institucí byly naprosto individuální, a to i přes nelehké situace, ve kterých se naše republika za socialismu ocitla.

Stejně jako ve studii Dany Moree (2013) a Jiřího Zounka (2011), tak i ve své práci považuji za velmi přínosné právě poznatky zjištěné za využití metody orální historie, díky které jsem získala velice zajímavé informace přímo od pamětníků, bývalých žáků i učitelů zkoumané školy. Tato zjištění jsem následně mohla konfrontovat s oficiálními zápisy ze školních kronik, jež byly v době nadvlády komunismu pod přísnou ideologickou kontrolou. Období socialismu a potažmo tedy i socialistické školství nemá příliš velké množství příznivců. Jak jsem se již zmínila výše, jedná se o problematiku, která není v naší zemi doposud příliš prozkoumána a není tedy divu, že o tomto

období stále koluje mnoho předsudků. Jak však uvádí Kučerová (2014, str. 282): „*Tehdejší představu o socialismu je ovšem třeba zbavit zátěže pozdějších událostí a současné nenávisti, abychom mohli lépe pochopit smýšlení poválečné doby.*“ Domnívám se, že je důležité se na toto období více soustředit a snažit se poznat všechny jeho stránky, dokud je zachováno v živé paměti jeho samotných aktérů. V neposlední řadě je také důležité oprostít se od zaujatosti vůči této neoddělitelné součásti naší historie, abychom ji mohli objektivně, nestranně a tudíž i vědecky hodnotit.

6 Vybraná základní škola v letech 1945 – 1989

V této části práce zaměřím svou pozornost na vývoj a chod vybrané základní školy v letech 1945 – 1989 s ohledem na dobovou situaci. Prostřednictvím dostupných zdrojů (především za pomoci školních kronik, ale také poznatků získaných z dobových periodik, odborných publikací atd.) a také za pomoci rozhovorů s respondenty nastíním, jakým způsobem se politické a společenské změny, které se v tomto období v naší vlasti udály, podepsaly na provozu a proměnách jmenované školy.

Nejprve se budu věnovat následkům 2. světové války, které nejen bezprostředně po jejím skončení zasáhly do celkového obrazu a fungování školy. Dále se budu zabývat každodenním chodem školy od nástupu komunismu až po rok 1989 a změnami, kterými prošla v důsledku vydaných školských zákonů.

6.1 Následky druhé světové války

Jak jsem se již v práci zmínila, za okupace zažilo naše školství silné omezení ze strany nacistů. Město, ve kterém se zkoumaná škola nachází, bylo v roce 1938 zabráno, odtrženo od našeho státu a na šest let se stalo městem německým. Mnoho českého obyvatelstva se odstěhovalo. České školy byly samozřejmě zrušeny a školní budovy zabrány za účelem rozvoje německého školství. Stejně tak i veškerý majetek škol, který se nepodařilo včas přestěhovat, byl rozebrán, případně zničen. Budova české měšťanky byla zázemím Bürgerschule a během letních prázdnin sloužila jako kasárna (G., E. & G., B., 2009).

Po osvobození města se vrátilo zpět mnoho Čechů, město bylo však ve velmi špatném stavu a tomu odpovídal i stav školních budov. Budova měšťanské školy byla zasažena během bombardování v květnu 1945. Dle zápisu ze školní kroniky (1945 – 1964) je možné si udělat o stavu školy obrázek: *„Třídy bez oken a dveří, vykradené kabinety a padající omítka ze stropů přivítala první žáky svobodné školy ve svobodném městě.“* Vzhledem ke stavu školní budovy a k opravným pracím, které nebyly ještě dokončeny, byl začátek školního roku 1945/1946 o týden odložen. V tomto roce bylo ve škole zapsáno 296 dětí, které byly rozděleny do šesti tříd chlapeckých a čtyř tříd dívčích.

Po skončení války byla práce ve škole v mnoha ohledech náročná. Vyučování bylo ztíženo nejen stavem samotné budovy, školních tříd, kabinetů a zničených učebních pomůcek, ale také stavem a složením žactva, které bylo dle zápisů z kroniky velmi zanedbáno. S počátkem školního roku nastoupily děti, které dosud navštěvovaly školu obecnou, jelikož bylo okupanty zakázáno

jejich přijetí na měšťanskou školu a také děti, které po dobu sedmi let navštěvovaly školu německou. Učitelé se tedy museli vypořádat s poměrně těžkým úkolem, aby si nově příchozí žáci z německé a obecné školy osvojili učivo, které předepisovaly osnovy školy měšťanské. Za účelem nápravy duševních škod, které na mládeži napáchala školní docházka za okupace, byla v budově měšťanské školy v rámci státní osvětové péče a za přičinění okresního osvětového inspektora Miroslava Gottvalda zřízena jedna z újezdních osvětových škol⁶ (celkem jich bylo v okrese zřízeno osm). Cílem bylo připomenout a vštípit mládeži národní a státní povědomí a charakter československého občana. Z tohoto důvodu byl velký důraz kladen na předměty, jako je Český jazyk, Zeměpis, Dějepis či Občanská nauka (I. pololetní sjezd okresního národního výboru v M.⁷, 1947).

Se zhoršujícím se počasím byl však pobyt ve škole stále méně příjemný. Budova nebyla dosud zcela opravena, okna ve třídách byla jen částečně zasklena a do chodeb a tříd pršelo a sněžilo. Také topení byl nedostatek, není tedy divu, že se mezi žáky vyskytovala častá onemocnění, což vedlo k dřívějšímu započetí vánočních prázdnin, které trvaly od 15. prosince 1945 do 13. ledna 1946. Během letních prázdnin roku 1946 došlo k řádným úpravám na školní budově, školní rok 1946/1947 již tedy mohl započít plnohodnotně bez jakýchkoliv omezení způsobených válkou. V tomto školním roce také proběhly v rámci americké pomoci Československu stravovací akce, při kterých se rozdávalo kakao, smažená vejce a polévky. Škole byl také díky probíhající vitamínové akci přidělen šípkový sirup a čokoláda (Kronika školy 1945 – 1953). Skutečnost, že školní budovy byly skutečně poměrně brzy oproštěny od válečných následků, potvrzuje i paní Ludmila, která do této školy nastoupila v první polovině 50. let: „...*my sme na tom ještě byli relativně dobře, protože po válce se to tam dost opravilo, ty následky válečný a byla to normálně fungující škola.*“

Se zvyšující se mocí nastupující KSČ se i ve výše popisovaném městě začal objevovat požadavek jednotné školy, která by všem venkovským dětem zajistila rovný přístup ke vzdělání, což dosvědčuje i úryvek ze Zprávy III. okresní konference KSČ okresu M.⁸ (1948, str. 9): „*A třeba*

⁶ Újezdní osvětové školy byly zřizovány okresní osvětovou radou v budovách tehdejších měšťanských škol. Vznikaly také díky iniciativě učitelů, kteří na těchto školách vyučovali a přednášeli bez nároků na honoraci. Jejich pozornost se soustředila především na předměty, jejichž výuka byla v období okupace přísně zakázána. Docházka do těchto škol nebyla povinná, proto se účast v různých místech značně lišila (I. pololetní sjezd okresního národního výboru v M. (1947).

⁷ Jedná se o zprávu z pololetního sjezdu okresního národního výboru v M., který se konal dvakrát ročně a sloužil kontrole lidu nad národním výborem tak, jak to bylo ustanoveno v Košickém vládním programu (Nosek, 1947). Z důvodu anonymizace neuvádím místo konání sjezdu.

⁸ Výroční zpráva, která je výsledkem jedné z každoročních okresních konferencí komunistické strany. Tato zpráva hodnotí dosavadní činnost místní organizace KSČ a také ukazuje cesty její následující činnosti (Výroční zpráva III.

návrh zákona o jednotné škole byl vypracován již za ministra školství dr. Nejedlého, a třebas dvouletka ukládala ministerstvu školství, že zákon má vejít v platnost nejpozději od 1. září 1947, venkovští lidé dosud na jednotnou školu marně čekají. A věřte, že jim to není lhostejno.“ Po únorovém převratu roku 1948 nastala na základní škole dlouhá etapa socialistického školství, kterému se blíže věnuji v následující kapitole.

6.2 Období 1948 – 1989

Doposud jsem se ve výzkumné části práce věnovala každodennímu chodu zkoumané školy v poválečných letech a následkům, které válka na škole zanechala. V následujícím textu svůj zájem obracím nejen k samotným změnám a chodu školy jakožto organizace, ale zaměřuji se také na vzpomínky konkrétních osob, tedy bývalých žáků a učitelů, kteří mi prostřednictvím svých pamětí poskytl vlastní subjektivní pohled a názor na události zmíněných let. Drda, Mlejnek a Škoda (2010), kteří se staví do opozice vůči bývalému režimu, ve své knize *Mýty o socialistických časech* uvádí, že se v naší společnosti velmi často objevují výroky obhajující socialistická léta naší vlasti, což je dle jeho názoru třeba dnešní mladé generaci vyvrátit, jelikož se jedná o výroky zavádějící a klamně. Z tohoto důvodu se zaměřuje i na socialistické školství, které podle jeho slov nebylo tak ideální, jak na ně mnoho lidí vzpomíná. Pullmann (2011) naopak zastává názor, že je důležité nahlížet na období komunismu objektivně a vyvarovat se zaujatosti a předsudků, které o této éře kolují. Prostřednictvím rozhovorů jsem se tedy také snažila odhalit vlastní vzpomínky mých respondentů na socialistické školství a jejich osobní názory na tuto poměrně kontroverzní problematiku.

6.2.1 Školské zákony a jejich odraz v životě školy

Po vítězství komunismu na našem území čekalo školství, stejně jako celý národ, mnoho významných změn. Veškeré výchovně vzdělávací procesy a aktivity byly nuceny podřídit se ideologii nového socialistického státu a jeho vedení. Ve školách všeho typu docházelo k rozsáhlým čistkám pedagogických pracovníků, kteří nebyli KSČ uznáni jako vhodní kandidáti pro výchovu nadcházejících budovatelů socialistické vlasti.

okresní konference Komunistické strany Československa, 1948). Z důvodu anonymizace neuvádím místo konání konference.

Události nastávající na zkoumané základní škole po únorovém převratu roku 1948 jsou ve školní kronice (1945 – 1953) popsány těmito slovy: *„Po nekrvavé únorové revoluci a odstranění reakčních živlů z vlády přistoupeno k očistě v dalších řadách, a tudíž i ve školství. Na základě přezkoumání akčního výboru nebyl nikdo z členů našeho sboru přeložen ani pensionován, ani nijak potrestán.“* Jak z tohoto úryvku vyplývá, změna režimu našeho státu zpočátku neměla na chod školy výrazný vliv a nedošlo k žádným zásahům do učitelského sboru ani ke změnám v řadách dalších zaměstnanců. Do života školy však pomalu začínaly prostupovat socialistické ideje, které se postupně odrážely ve všech oblastech výchovně vzdělávacího procesu, což dokazuje i výpověď paní Heleny, která popisuje tehdejší absurdní požadavek školního inspektora: *„Já když sem byla ještě jako začátečník, jéžíš, mně dali dějepis, přišel inspektor a já učila Troju, dobývání Troje a to bylo... ale vy ste tam neměla žádněj výchovnej cíl. On po mně normálně chtěl, abych do toho učení o Troji vecpala ty socialistický ideologie a tak jo.“* Potřeby ideologického využití byly vtěsnávány zejména do humanitně zaměřených předmětů, výjimkou však nebyly ani požadavky ideologického působení a propagandy v rámci matematiky: *„A já sem měla teda tu češtinu a měla si v duchu té ideologie, která byla, nachystat větu třeba Pan soudruh prezident a tak dál udělal takovou státní návštěvu a z ní, z této věty se vycházelo a dělali sme ten rozbor. Stejně to znění tý věty nemělo na nic vliv, ale muselo to bejt. A nejlepší bylo, že i jeden můj kolega tenkrát, matikář jo, tak mi říkal, že inspektor mu nadal, že v těch počtech nemá žádněj výchovnej socialistickéj cíl. Že třeba ty výpočty má vztahovat k výnosům JZD a tak“* (Pavla).

Co se týče samotné organizace školy, školní rok 1948/1949 se nesl v duchu velkých změn a jinak tomu nebylo ani na vybrané jihomoravské škole. Dosavadní škola měšťanská, do které přecházeli žáci končící školu obecnou, byla v souladu s nově přijatým školským zákonem č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotné školy transformována na čtyřletou školu střední. Tato škola představovala druhý stupeň povinné devítileté školní docházky, jejíž první stupeň nyní tvořila škola národní. Tímto byla škola začleněna do jednotného školského systému.

Vybavení školy nebylo v prvním školním roce pro nadcházející změny dostatečně připraveno, o čemž svědčí i následující úryvek ze školní kroniky (1945 – 1953): *„Bylo potřeba značného pracovního vypětí učitelů i žáků, aby byly splněny nové osnovy, i když k nim dosud nebyly učebnice a také aby se škola úspěšně zapojila do budování socialismu v naší lidově demokratické republice.“* Z druhé části úryvku je možné vypožorovat, že politická orientace našeho státu se skutečně pomalu stávala každodenní součástí školního dění, jenž si kladlo za významný cíl spoluúčast na budování socialistické vlasti.

Poměrně výraznou změnou v organizaci školy bylo zavedení nového státního hospodaření, které s platností od 1. ledna 1950 převádělo úhradu za věcné školní potřeby z dosavadního financování újezdní radou do státního rozpočtu. Škola se tak dostala ve všech ohledech pod záštitu

a kontrolu státu. Během školního roku 1950/1951 byl vydán nový školský a klasifikační řád, jehož cílem bylo upevňovat a dále stabilizovat výchovu podle zásad socialistické školy. Tento řád zasáhl především do práce učitelů, kteří se mu museli přizpůsobit a prakticky s ním seznamovat své žáky. Současně byly také Ústředním výborem KSČ vydány směrnice pro práci s učebnicemi⁹. Tyto směrnice byly určeny nejen pro učitele, ale i pro žáky, a to podle zásad vědeckého socialismu. Souběžně s těmito zaváděnými změnami byly na základě výnosu Ministerstva školství konány závěrečné zkoušky žáků 4. ročníku střední školy. Přes pozdní vydání výnosu byli dle zápisů ze školní kroniky (1945 – 1953) žáci i učitelé základní školy dobře připraveni a dosáhli dobrých výsledků, což ukázalo dobrou práci školy při přípravě nových budovatelů socialistického státu. V nadcházejícím školním roce byl pro žáky, kteří nenašli vhodné uplatnění v některém z povolání, dočasně zřízen při základní škole jednorocní kurz, za účelem prohloubení získaných poznatků a lepšího uplatnění v budoucím zaměstnání.

V tomto školním roce byl taktéž vydán Zákon 92/1951 Sb. o branné výchově, který uvádí, že: „*Účelem branné výchovy je zajištění řádné přípravy nejširších vrstev pracujícího lidu k plnění úkolů obrany vlasti, prohloubení jednoty pracujícího lidu s lidově demokratickou armádou, výchova pracujícího lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lidové demokracie, zvýšení jeho odhodlanosti a schopnosti k obraně vlasti a tím i úsilí o zajištění světového míru*“ (Zákon č. 92/1951 Sb.). V souvislosti s tímto zákonem a za účelem plnění zákonem daných požadavků byla ustanovena povinná branná výchova na všech tehdy existujících školách, tedy i na základní škole, která je předmětem této práce. Aby byly učitelé připraveni pro výkon branné výchovy, procházeli školením: „*To sme absolvovali, támhle někde mám ještě určité papír Kurz branné výchovy, to sme byli proškolení, protože to nebylo jenom běhání někde po lese a tak, bylo potřeba něco umět a vědět*“ (Aneta). Ačkoliv byla branná výchova zákonem ustanovena jako povinná, nebyla klasifikována na stejné úrovni jako jiné povinné předměty zařazené do klasické výuky. Účast na branných cvičeních však byla bedlivě sledována a určité hodnocení bylo zavedeno. Z pohledu žáka vzpomíná na své zážitky související s brannou výchovou na druhém stupni paní Tereza: „*Brannou výchovu sme měli a taky branný závody. To nám vytyčili nějakou trasu a my sme agácama běhali do kopců a plnili úkoly a bylo to náročný, to byla příprava jako třeba na vojnu a bylo to načas a muselo se to stíhat. Bylo to taky hodnocený, ale nebylo to ve vysvědčení nebo tak, to bylo navíc, byl to prostě příkaz to mít. Pak si všichni sedli a mluvilo se o tom, hodnotilo se to jako slovně.*“ Na prvním stupni naopak probíhala branná výchova s ohledem na věk dětí poměrně klidněji, což je možné odvodit ze vzpomínek paní Ludmily: „*Brannou výchovu*

⁹ Učitelé měli podle učebnic pracovat tvůrčím způsobem, hledat nové metody a formy výchovně vzdělávacího procesu a zvyšovat jeho úroveň (Kojzar, 1981).

sme měli taky, to se fasovaly masky a zkoušelo se, jak by to vypadalo, kdyby náhodou nás napadli teroristi, nebo vlastně teroristi ne, to tenkrát nebyli teroristi, imperialisti, teroristi ti sou teď až. Soutěže v tom žádný nebyly na prvním stupni, to byla jenom taková příprava.“

Společně s přechodem školy na nový režim došlo také ke zrušení rozdělení tříd na základě pohlaví. Zatímco doposud se žáci všech ročníků vzdělávali ve třídách chlapeckých a dívčích, v tomto školním roce probíhalo vyučování ve třídách smíšených. Vzájemná koedukace se projevila jako dobrá a žáci díky této změně prokázali svoji schopnost vytvářet socialistické kolektivy. Na druhou stranu se však nové uspořádání setkala s kritikou, jelikož bylo příčinou obtížného sestavování rozvrhů hodin, proto bylo pro školní rok 1952/1953 zrušeno. Nicméně tato změna trvala pouze jeden rok, po vydání nového školského zákona z dubna roku 1953 byla koedukace opět obnovena (Školní kronika 1945 – 1953). Zajímavý poznatek v tomto ohledu přinesla paní Jana, která uvedla, že koedukace probíhala nejen během běžné výuky, ale také v rámci Dílen, což bylo v této době poměrně neobvyklé: *„Co si pamatuju, že sme měli taky společný, tak to byly Dílny. To byl normálně vyučovací předmět a tam sme se kluci, holky společně učili šroubovat šroubky a zaklepávat hřebíky a tak, ale nějaká ta Výchova k rodině nebo jak se to jmenovalo, tam kluci s náma nebyli.“*

S vydáním nového školského zákona č. 31/1953 Sb. o školské soustavě a vzdělávání učitelů z 24. dubna 1953 byla povinná školní docházka zkrácena na osm let. Na základě tohoto zákona se dosavadní školy národní, střední a gymnázium sjednotily ve střední jedenáctiletou školu, která bývalé školy seskupila pod jednu správu. Na počátku října školního roku 1954/1955 byla na škole také nově otevřena 9. třída střední školy s večerním vyučováním, jež byla určena pro pracující, kteří si chtěli doplnit vzdělání. Pro přijetí bylo nutné vykonat přijímací zkoušky, z toho důvodu byl také zřízen přípravný kurz z českého jazyka a matematiky. Stávajících závěrečných zkoušek se tedy nyní účastnili žáci zakončující povinnou školní docházku v 8. postupném ročníku a žáci ukončující 11. ročník denního či večerního studia, kteří konali maturitní zkoušku (Školní kronika 1945 – 1964). Jak je uvedeno v Pedagogických zprávách (1956, str. 1), tento zákon se na výuku podepsal poměrně nešťastně: *„Utápíme se v množství látky, mnohdy ve zbytečném chvatu, jen aby se splnily požadavky osnov. Nezbyvá nám již mnoho času na to, abychom si třídu mozaikově rozložili, náležitě diferencovali a zkvalitnili individuální péči o všechny žáky.“* Zmíněný úryvek potvrzuje, že zkrácení povinné školní docházky z důvodu rychlé přípravy pracovních sil byl v našem systému školství nevhodným opatřením a také krokem zpátky.

Tento školský zákon však nezasáhl do dosavadního školského systému pouze organizačně, ale také ideologicky, o čemž svědčí následující úryvek: *„Pro socialistickou společnost, kterou budujeme, musí naše škola vychovávat všestranně rozvitě a dokonale připravené nové socialistické občany - dělníky, rolníky a inteligenci“* (Zákon č. 31/1953 Sb.). Stejně tak i zápisy z kronik se

začínaly plnit poznámkami svědčícími o neustále se zvyšujícím vlivu politické ideologie na vytyčené cíle a závazky i každodenní chod školy. Jako důležité nebyly zmiňovány pouze cíle a závazky plánované pro rozvoj a prospěch socialistické společnosti, ale i hodnocení nejrůznějších oblastí dosavadní školní práce, které napomáhají vytyčené cíle a závazky plnit: *„To tenkrát bylo všude to víte že jo, děcka se účastnily těch besídek různých, zdobily školu, dělaly nástěnky a pak se do školních zápisů psalo, jak z nich škola dělá socialistický občany a bůhví co. Aby bylo vidět, že plníme požadavky socialistický vlasti.“* (Helena). Zmíněné socialistické budování nebylo tedy omezeno pouze na výuku, ale prolínalo se i do veškerých aktivit, do nichž se škola zapojovala.

Roku 1960 v souvislosti s nově vydaným školským zákonem byla jedenáctiletá střední škola opět rozdělena, a to na školy trojího typu – vznikla devítiletá škola základní, střední všeobecně vzdělávací škola a zůstávala i střední škola pro pracující s večerním vyučováním. Tyto školy nadále zůstaly pod jednou správou, a to do roku 1964, kdy bylo školským odborem krajského národního výboru rozhodnuto, že řízení devítileté základní školy bude odděleno od řízení středních škol (Školní kronika 1964 – 1999).

Současně s vydáním dalšího školského zákona č. 76/1978, který prodlužuje povinnou školní docházku na deset let, nastaly jak pro učitele, tak i pro žáky potíže se zvládnutím učiva: *„Ono se to tenkrát změnilo najednou, však to víte, že sice povinná docházka trvala těch deset let, jenže základka byla na osm. Takže si to dovedete představit, že ten první stupeň byl najednou kratší o rok a stihnete to všechno, no. Nebylo to úplně lehký ani pro nás jako pro učitele, ani pak pro ty děti“* (Josef). Ačkoliv byla tedy povinná školní docházka prodloužena, základní škola byla naopak o jeden rok zkrácena. Učitelé i žáci tak přišli o jeden rok prvního stupně, který při ověřování nového pojetí výuky znatelně chyběl. Paní Helena nepozorovala problematičnost této změny z hlediska zkrácení času pro zvládnutí potřebného učiva, ale spíše z hlediska nepřipravenosti žáků pro vstup do další životní etapy: *„... a v tý devátý třídě sme nakonec zjistili, že to vlastně se to přesunulo z tý devítiky do osmičky a nebylo to dobrý, pro děti. Protože došly pak třeba na internát, nebo někam... a ten rok tam byl strašně znát.“* I přes tyto nesnáze se však v této koncepci nadále pokračovalo a na základě stěžejního dokumentu *Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy* došlo v roce 1984 k dovršení etapy školského programu zakotveného právě v tomto dokumentu. S vydáním nového školského zákona č. 29/1984 Sb. byly zrušeny dobíhající základní devítileté školy. Počínaje rokem 1985/1986 již všichni žáci zkoumané základní školy začínali plnit povinnou desetiletou školní docházku, která byla dána přijetím zmiňovaného zákona vydaného 22. března roku 1984 (Školní kronika 1964 – 1999).

6.2.2 Každodenní chod školy

Zahájení i ukončení školního roku mělo vždy slavnostní ráz. Na programu byl tradičně proslov ředitele školy, ale také proslovy významných osobností, mezi které patřili například předseda Okresního národního výboru, Místního národního výboru či stávající ministr školství a další. Tyto projevy byly zaměřeny převážně na zhodnocení uplynulého školního roku, jeho úspěchů i nezdarů, ale také na stanovení cílů a záměrů pro roky nadcházející a na motivaci žáků i pracovníků školy k zodpovědnému plnění vytyčených úmyslů v zájmu socialistické vlasti: „*Základním úkolem naší školy bude prosazovat spojení výuky s výchovou, což znamená dosáhnout toho, aby naše mládež nejen hodně věděla, ale aby si mladí lidé byli vědomi svého místa v socialistické společnosti, aby si byli vědomi své významné úlohy v jejím vývoji, svých úkolů, reálných možností, ale i povinností*“ (M. zpravodaj¹⁰, 1973, str. 6). Na začátky a konce školního roku a s nimi související proslovy vzpomíná i bývalá učitelka paní Aneta: „*Mluvílo se vždycky, fakt vždycky o budování socialismu, o tom, co škola v končícím roce dokázala, co zase se plánuje na příští rok. Oni tam měli pokaždý proslovy nějakí ti kádři velcí, takže tak no, to je pak jasný.*“ Nechyběly samozřejmě také žactvem připravené programy a pásma, především z řad žáků, kteří byli členy tehdejší PO. O svátečně laděných začátcích školního roku vypráví paní Ludmila: „*Začátky školního roku ty byly slavnostní, samozřejmě. Když sme chodívali do školy, ta první až třetí třída, tak to bylo na začátku vždycky sváteční oblečení. Jinak nebylo tolika, abysme třeba v průběhu školního roku chodívali v luxusním oblečení... Až pak ve třetí třídě se skládal pionýrské slib, dostali sme rudý šátečky, košilky a modrý sukýnky, tak každej začátek školního roku sme napochodovali v tom.*“ V návaznosti na popis mládežnických organizací v teoretické části práce a ze způsobů, jakými jsou začátky školního roku prezentovány v uvedeném zpravodaji, je možné usoudit, že veřejné či společenské události byly značně podřízeny politické a ideologické propagandě. Mimo jiné byly konce školního roku vždy věnovány také tradičnímu vyhlášení nejlepších žáků a sběračů odpadů a bylin. Tito žáci získali za své zásluhy škole vyznamenání a věcné ceny, jako naučné knihy, plnicí pera či teplákové soupravy (Školní kronika 1945 – 1964).

Děti nastupující do 1. tříd byly při příležitosti začátku nového školního roku se svými rodiči také velmi slavnostně přijaty v prostorách Městského národního výboru: „*Noví žáci naší školy – prvňáčci – se sešli společně se svými rodiči v zasedací síni MěNV za účasti místopředsedy ONV, školní inspektorky, předsedy MěV KSC, předsedy MěNV, člena školního výboru SRPŠ, třídních*

¹⁰ M. zpravodaj bylo místní periodikum vydávané pravidelně každý měsíc. Jeho obsah byl věnován nejrůznějším tématům týkajícím se veřejného a společenského života ve městě. Jeho náplň se zaměřovala mimo jiné na významné události, které se zde odehrávaly, ale také na nejrůznější důležitá a zajímavá oznámení týkající se městského života. Z důvodu anonymizace neuvádím celé jméno zpravodaje.

učitelek, vedení školy a dalších hostů, aby slavnostně zahájili svůj první školní rok“ (M. zpravodaj, 1977, str. 2). Na uvítání nově přichozích žáků se tedy dle tohoto úryvku kladl velký důraz a účast na jejich přijetí byla skutečně hojná. Z tohoto úryvku je také patrné, že začátky a konce školního roku a k nim se pojící ceremoniály, ale i celý školní rok byl předmětem zájmu celého města.

Od roku 1948 a současného nástupu komunismu na našem území se každodenní provoz vybrané základní školy nelišil žádným zásadním způsobem od ostatních škol. Stejně tak jako učitelé v celém Československu se i učitelé působící na zkoumané škole museli přizpůsobit novému řádu a požadovaným úkolům. Díky nejrůznějším výnosům a předpisům, které byla škola v rámci vytvořených legislativních rámců nucena dodržovat, si nastupující KSČ zajistila loajalitu ze strany pedagogických pracovníků, jejichž hlavním posláním bylo ze svých žáků vychovat nové budovatele socialismu.

V průběhu 60. a 70. let na škole došlo k poměrně velkým změnám, které s sebou nesly potřebu značného úsilí především v řadách učitelského sboru. První významnou změnu představoval počátek školního roku 1965/1966, kdy došlo na základě již zmíněného opatření o diferenciaci učebního plánu středních a všeobecně vzdělávacích škol, vydaného 1. září 1965, k pokusnému dělení žáků 9. třídy na dvě třídy praktického směru a jednu třídu studijního zaměření. Ve studijně zaměřené třídě učitelé kladli na žáky a jejich výkony vyšší nároky. K tomuto experimentálnímu rozdělení byla škola za většinového souhlasu rodičů vybrána jako jedna ze tří škol v okrese Znojmo. Práce školy byla v těchto třídách bedlivě sledována a pravidelně kontrolována Krajským pedagogickým ústavem v Brně za pomoci diagnostických testů v průběhu celého roku. Tyto testy prokázaly, že diferenciaci žactva přinášela prospěch především žákům s vyšší duševní vyspělostí. Na základě předchozích úspěchů byla ve školním roce 1968/1969 dovolena diferenciaci i v 8. třídách, na zkoumané škole však k tomuto kroku nebylo přistoupeno z důvodu obtížné klasifikace (Školní kronika 1964 – 1999).

Rok 1968 byl také významným mezníkem československého školství. Tzv. Pražské jaro a následující období normalizace je obecně chápáno a vzpomínáno jako etapa plná násilných snah o navrácení socialistické podoby nejen našemu školství, ale i celé společnosti. Toto období se samozřejmě odrazilo i do chodu vybrané základní školy, nicméně dle výpovědí respondentů bylo vnímáno poměrně neutrálně a nezpůsobilo na škole žádné velké problémy: *„A já přišla tady sem, do této školy, v těch nejhorších letech. V sedmdesátých letech. Takže sme museli, jak se říká pochodovat, šlapat jak bylo školení, v jakém duchu. A v tom se učilo. Ale tady nebyly konflikty, jako v učitelském sboru, to vůbec nepamatuju. Sama sem taky byla ve funkci předsedkyně ZO KSČ jeden čas, nebyl problém nikde“* (Aneta). Ačkoliv uchránit zcela školní dění novým celospolečenským událostem bylo samozřejmě nemožné, život na škole popisuje podobně bezproblémově i paní Pavla: *„Tak v těch šedesátkách to bylo takový, jako bylo to takový odlehčenější období asi, ale já si*

pamatuju, že sem si vždycky jela ve svých kolejích, učila sem, co sem měla, nejlíp jak sem uměla a jak to ten režim dovoloval. Inspektoři šťourali, byly školení, jasně, ale jinak když člověk držel v rámci nějakých možností krok, tak to nebylo nic hrozného. Ani sem po tom šedesátým osmým nepozorovala nic velkého jako ve sboru učitelském, bylo všechno v pohodě.“ Tato tvrzení podporuje také výrok pana Petra, který ze všech dotazovaných zaujímal nejvíce kritický postoj vůči tehdejší KSČ, přesto se na škole v tomto ohledu nesetkal s výraznými nesnázemi: *„To byl vzácný případ, když se... at' straníci, nebo nestraníci, když se spolu setkali, tak já nepamatuju nějakou řevnivost, teď mluvím teda ne všeobecně, ale z vlastní zkušenosti. Nebyly problémy, aspoň já sem osobně nějaké problémy v tomto směru neměl.*“ Toto období a s ním spojené události v naší vlasti nejsou ani v kronice školy popsány či nějakým způsobem zvýrazněny. Je tedy možné usoudit, že stejně jako nástup komunismu v roce 1948, tak i rok 1968 nezanechal na této škole žádné rozsáhlé následky.

V dalších letech se tedy za účelem obnovy socialistického školství jednalo o změnách spojených se zavedením nové koncepce vyučování a osnov. Ve školním roce 1972/1973 byla dle rozhodnutí Ministerstva školství škola vybrána jako jediná ve znojemském okrese a tímto rozhodnutím zde byly zřízeny experimentální 1. třídy, kde probíhalo ověřování výše zmíněných nových osnov za pomoci metodických orgánů. V rámci těchto experimentálních tříd se kromě nových osnov testovaly také nejrůznější nové pomůcky, učebnice a pracovní postupy. Úkolem učitele bylo vzbuzovat v žácích jejich vlastní zájem o získávání nových poznatků a dovedností. Nové metodiky zavedené na prvním stupni vedly i k určitým změnám na druhém stupni, aby zde bylo připraveno vhodné prostředí pro žáky experimentálních tříd, kteří jsou zvyklí na určité pracovní postupy a pracovní tempo. Tyto pokusné třídy byly ve školní kronice nejprve hodnoceny spíše negativně, jelikož přechod na nový systém byl velkou zátěží, se kterou se především učitelé, ale i žáci museli nejprve sžít. Nové pracovní tempo bylo příliš rychlé a přechod na speciální psací sešity měl neblahý vliv na vzhled písma žáků. V neposlední řadě bylo problematické také opouštění pasivního příjmu informací. Přechod z reprodukce poznatků a vzorců na aktivní činnost žáků způsobila zmatky v komplexním hodnocení. Postupem času se však i přes počáteční problémy začalo nové pojetí výuky osvědčovat a v kronice se začaly objevovat záznamy pozitivního rázu. Výsledky ověřovaného výchovně vzdělávacího procesu začaly ukazovat, že toto nové pojetí výuky předává žákům schopnosti, které jsou následně schopni využívat prakticky v reálném životě a při řešení nejrůznějších problémů. Žáci se učili samostatně pracovat s učebnicemi a dalšími pomůckami, které byly ve škole využívány. Tyto předem ověřené osnovy, které měnily dosavadní postupy, byly následně zavedeny v celém základním školství. Změny se odrazily především v řízení vyučovacího procesu. Učitel měl zejména podněcovat neformální aktivity žáků, dávat jim dostatečné podněty k učení, řídit jejich poznávací činnost, sledovat jednotlivce, odhalovat chyby a

ty následně opravovat (Školní kronika 1964 – 1999). Byla zavedena také velice pozitivně hodnocená vnitřní diferenciací žáků ve třídách, a to zejména po výchovné stránce. O těchto pojetích výuky se zmiňuje bývalá učitelka paní Aneta: „*To se začalo v hodinách pracovat ve skupinách, nebo byly individuálně rozdělné úkoly. Taky v těch třídách byli ti žáci diferencováni, že ti, co třeba propadli, se soustředili s těma slabšíma do jedny takový pobočky, což mělo odstranit narušování pracovní morálky.*“ Paní Pavla dodává, že zejména pro kantory bylo experimentální zavádění nového pojetí velmi náročné a zatěžující: „*A probíhalo to tak, že sme měli s tím hrozně práce jo, protože my sme coby vyučující jezdili sobota neděle na školení a to... to bylo teda dost náročný. A potom teda to byli krajští metodici, okresní metodici byli taky, ale to bylo spíš z řad teda nás, protože ten experiment tady byl.*“ Jak je z výpovědi paní Pavly patrné, probíhala také školení pro nové vedení procesu vyučování. Mimo jiné byly realizovány vzorové hodiny a hospitace, ty pořádali právě učitelé učící v dříve zřízených experimentálních třídách, kteří již měli vlastní zkušenosti a poznatky: „*To si vzpomínám, že sme se chodili dívat, jak máme učit, nebo ti učitelé, co jako byli v těch experimentálních třídách od začátku, tak potom kontrolovali taky nás, jak to děláme a proškolovali nás*“ (Pavla). Tito učitelé nebyli zaměstnaní pouze proškolením učitelů na své vlastní škole, ale jezdili za tímto účelem i na školy okolní. Odborným školitelem v oblasti přírodopisu se tak stal pan učitel Josef: „*Takže tehdy oni zaváděli to nové pojetí, jo, takže já sem jezdil a školil sem, co se týče Přírodopisu ty nové metody a samostatné práce, jak mají vypadat a tak.*“ Ani učitelé, kteří byli pověřeni proškolením ostatních kantorů ve svém okrese, se však nevyhnuli kontrolám. Plnění nového pojetí bylo kontrolováno také krajskými metodiky a testy zasílanými z Ministerstva školství: „*Tak ti krajští metodici sem jezdili, no a potom to s náma tak nějak rozebírali a ústředně teda, z Ministerstva školství, chodily testy, který se teda taky dělaly...no a oni vyhodnocovali teda tu úspěšnost a tu neúspěšnost*“ (Pavla).

Co se týče náplně vyučování, v tomto novém pojetí byla posílena zejména oblast matematicko - přírodovědných předmětů. Na prvním stupni dominoval mateřský jazyk, což vyžadovalo péči o rozvoj řeči jako nástroje myšlení. Od 1. třídy se však v rámci matematiky také nově zaváděly množinové výpočty, všichni učitelé 1. – 5. ročníků se tedy účastnili školení z množinové matematiky. Na druhém stupni byla nejvíce zastoupena matematika pro rozvíjení rozumových operací a abstrakce. Povinná výuka ruského jazyka se započínala až od 5. třídy, což mělo podle stávajících zkušeností vést k úspěšnějším výsledkům, než výuka ruštiny v dřívějším věku. Do vyučování se také zanašelo upevňování vztahu k domovu, přírodě, rodnému kraji, správné životosprávě a prohloubení hospodárnosti, šetření potravinami a elektrickou energií, šetrnému zacházení s učebnicemi a učebními pomůckami či zachování bezpečnosti silničního provozu. Za tímto účelem během celého roku probíhala Dopravní výchova a prolínala se téměř do všech předmětů, vyučovalo se za pomoci učebnice *Stůj, pozor, volno* (Školní kronika 1964 – 1999).

Později se využívalo hojně také školního dopravního hřiště. Ačkoliv návštěvy tohoto hřiště byly povinné, probíhaly nad rámec výuky: „*Na dopravní hřiště sme chodili hlavně odpoledne nebo třeba taky někdy o víkend. Bejvalo to na dyl, takže to nemohlo bejt na úkor výuky. Ale bylo to dobrý, jezdili sme na kolech, ale kdo neuměl, toho to neučili, ale dělal chodce. Ono to myslím bylo v rámci toho předmětu Branná výchova, takže sme tam museli*“ (Martina).

Od druhého pololetí školního roku 1966/1967 bylo zavedeno vyučování pouze o lichých sobotách. Nedošlo však ke zkrácení rozvrhu hodin, za účelem splnění učebního plánu bylo zavedeno odpolední vyučování. Tato změna byla hodnocena pro žáky jako nevhodná, a to z psychologických důvodů. Podle nových směrnic ministerstva školství bylo od následujícího školního roku, tedy od roku 1967/1968 vyučováno v pětidenním pracovním týdnu. Tuto událost školní záznamy shrnují a hodnotí následovně: „*Přes určité obtíže při sestavování rozvrhu hodin do pěti pracovních dnů zjišťujeme, že pětidenní vyučovací týden má i své výhody pro děti a rodiče. Rodiče se o volných sobotách sžívají se svými dětmi, na které nemají prakticky po celý týden čas, poněvadž jsou převážně oba rodiče zaměstnaní*“ (Školní kronika 1964 – 1999).

V sedmdesátých letech byly pro žáky 1. – 5. tříd zavedeny tělovýchovné chvilky. Tyto tzv. „fyzminutky“ byly každodenně řazeny náhodně v průběhu vyučování a měly podobu několika minut protahování a nenáročných cviků: „*Normálně sme se učili a najednou nám učitel řekl, že vypadáme unaveně a nesoustředíme se, tak abysme se probrali, tak sme udělali před lavicema pár cviků. A zase se pokračovalo*“ (Dagmar). Tyto chvilky však nepředstavovaly striktní nařízení, které by se muselo dodržovat, každý vyučující je využíval dle vlastního uvážení a potřeb: „*Ty fyzminutky, to nebylo, že by to bylo nařízený, povinný... diskutovalo se o tom a každej kantor, a to je můj názor, si vypíchl zrovna minutu, no tak vstaňte, protáhneme se, uděláme nějaký dřep, nebo nějaký úklon... To sme dělali, jak každý uznal...*“ (Josef).

Jak jsem se již zmínila v kapitole 6.2.1, celý průběh školního roku byl prodchnut tehdejší politickou ideologií. Učitelé byli povinni řídit se plány, které sestavoval ředitel školy a které byly pod bedlivým dohledem nadřízených orgánů, což potvrzuje bývalá učitelka paní Helena: „*My sme moc možností jako tu výuku úplně řídit podle sebe neměli, to vždycky ředitel školy vypracoval takový výchovný plán pro jednotlivé ročníky, který byl jako vzorový, no a my jako učitelé sme to potom přizpůsobili těm našim konkrétním podmínkám v předmětech, který sme vyučovali. Ale ono i ten ředitel tenkrát do toho nemohl úplně vnášet jen to, co chtěl, bylo to samozřejmě hlídany a kontrolovaný, to učivo muselo mít ráz podpory tý tehdejší ideologie a taky se hlídalo, jestli je to ideologicky korektní a tak.*“ Obsah tehdejších využívaných a schválených učebnic, především u humanitních předmětů, byl uzpůsoben tak, aby odpovídal tehdejší ideologii a její propagandě, což udávalo i ráz a náplň většiny vyučovacích předmětů. K učebnicím vyslovuje svoje stanovisko pan Petr, který na škole působil jako učitel: „*Učebnice to bylo vydaný pro tu dobu, to bylo hodně*

hlídaný, co se učilo, všechno zaměřený na tu dobu. Třeba dějiny byly upravený, aby to prostě podporovalo to, co chtěli a naopak shazovalo taky to, co chtěli. Však se to potom taky po převratu všechno měnilo.“ Stejný názor vyjádřila i paní Jana, která vzpomíná jako bývalá žačka na obsah učebnic i výuky: „Obrázky to byla jenom Moskva, pionýři, ruský vlajky, ty učebnice byly jiný než teď, prostě dělaný pro svou dobu. V Občance nás strašili kapitalismem, jak na západě je špatně, tady dobře a v Rusku že se mají nejlíp.“

Výuka byla také celoročně prodchnuta návštěvami místního kina Jas, kde byly žákům promítány celovečerní filmy, ale také naučné filmy a týdeníky, které byly využívány a uplatňovány při vyučování, zejména však k ideologické a politické propagandě: „*Týdeníky byly vždycky před filmem, ty mi utkvěly v paměti. To bylo strašně uvědomělý a bylo to jenom o budování socialistický vlasti. Trvalo to třeba hodinu a bylo tam, jak pohraničníci chrání naši vlast a hlavně dělníci a uvědomělí pracovníci tam mluvili, jak dosahují pětiletky a tak“* (Tereza). Ideologické propagandě sloužila i socialistická výzdoba školy celoročně korespondující s různými významnými událostmi, které se v průběhu roku připomínaly a oslavovaly. Nechyběly ani nástěnky ve třídách a školních chodbách, které sloužily především k politické propagaci: „*Ve třídě byli zvolení dva nebo tři nástěnkáři a ti se o to museli starat, aby tam byly politický aktuality a probíhající události školy“* (Jana). Úsilí o výchovu budovatelů socialistické vlasti se tedy neodráželo pouze ve výuce, ale i ve všech oblastech školního života.

I přes výše zmíněná striktní nařízení, zásahy do výuky, používaných učebnic, ale i dalších oblastí školního a veřejného života, jsem se při většině rozhovorů s bývalými učiteli a žáky nesetkala s žádnými výrazně negativními vzpomínkami spojenými s tímto obdobím a jeho vlivem na školní život. Paní Dagmar vzpomíná na výuku následovně: „*Tak komunisti byli svatí, to všichni respektovali, ale že by nám to nějak násilně cpali do hlav to ne, to byla prostě samozřejmost no. Akorát třeba v Občanský výchově, že Sovětskej svaz je náš vzor a komunisti nás k tomu vzoru dobře vedou. My sme nevěděli, jak to tam mají v tom Sovětským svazu, ale měli sme to tak zidealizovaný, že sme mysleli, že tam žijou ve zlatě, bralo se to jako každodenní součást života. Teď už každé ví, jak to bylo, my tenkrát ne.“* Paní Jana dodává, že i přes mnoho nepříjemných situací, se kterými se díky komunistickému režimu během svého života setkala, na své dětství vzpomíná dobře: „*Takže když to tak shrnu, já prostě na to dětství a stejně tak i na tu základku vzpomínám dobře a vzpomínám ráda a že s tím je spojený opěvování Sovětskýho svazu, to mě nějak netrápí.“* Podobným způsobem vysvětluje svůj názor na tehdejší dobu, potažmo na způsob výuky a ideologické působení na žáky i bývalá učitelka paní Pavla: „*Oni ti mladí teď si myslí, že to tenkrát bylo všechno špatně, ale ono prostě nebylo. Vy ste to nezažili tu dobu, no... Ty děti tenkrát se v tom režimu rodily, vyrůstaly, byly tak vychovávané a braly to, protože nic jiného neznaly, takže pro ně to prostě bylo něco úplně normálního a běžného.“* Do jisté opozice se v tomto ohledu staví pan Petr: „*Víte, bylo*

to, bylo to krásný, krásný období. Kdyby ale člověk mohl některé ty incidenty, kdyby se daly z paměti vymazat, tak by to bylo fajn, ale to člověk holt, to... já to nedokážu... to bylo období pro mě nesmírně dobrý, ale jak říkám, ten flek se nedá vymazat.“ Dále také dodává: „*A co se týká toho učení, tak tomu musí člověk dát kus svého já. Chtě nechtě, musí se kolikrát třeba zapřít.*“ Z těchto tvrzení je možné vyvodit, že učitelé v období socialismu byli často stavěni do rolí, ve kterých se museli rozhodovat mezi vlastním přesvědčením a požadavky, které na ně kladlo jejich povolání v této složité etapě naší historie. Překonat tuto skutečnost bylo pro každého jinak obtížné. Na tomto místě opět vychází na povrch ona individualita, která umožňuje nahlížet konkrétní dobové situace z nejrůznějších úhlů pohledu. Z uvedených výroků respondentů je patrné, že politická a ideologický propaganda zjevně zasahovala do obsahu i průběhu každodenní výuky, nicméně tehdejší aktéři školního života vzpomínají na svá žakovská i učitelská léta poměrně pozitivně.

6.2.3 Školní a mimoškolní aktivity žáků

Za vlády socialismu bylo československé školství výrazně zaměřeno nejen na spolupráci s rodinou, ale také s celou veřejností. Škola nebyla uzavřenou institucí, žijící vlastním životem, ale velmi angažovaně a otevřeně vstupovala i do života celé společnosti. S tímto faktem souvisí také výchova žactva, která nebyla omezena na pouhé formální vzdělávání. Naopak se na škole objevovala výrazná snaha formovat osobní i sociální vývoj žáků a tím i jejich osobnost mnohými školními a mimoškolními aktivitami, které dosahovaly stejných priorit, jako samotná výuka.

Pro užitečné a praktické trávení času sloužila žákům pestrá škála zájmových kroužků, prostřednictvím kterých jim bylo umožněno získávání znalostí i osobních dovedností neformální cestou a především za pomoci vlastních zkušeností. Byly zřizovány různé specifické kroužky, jako kroužek dopravní výchovy, včelařský, pěstitelský, šachový či vlastivědný. Nechyběl samozřejmě také kroužek světonázorové výchovy. Jako jedny z kroužků, o kterých se školní kronika nejvíce zmiňuje, jsou kroužky hudební, pěvecký a recitační (Školní kronika 1945 – 1964). V rámci těchto kroužků byla mimo jiné nacvičována nejrůznější pásma a představení, kterými žáci obohacovali začátky a konce školního roku, ale i nejrůznější významné dny a oslavy: „*Ono se nacvičovalo hodně v rámci výuky taky. Ale v těch kroužkách tady na ten zpěv zaměřenejch, na recitace, divadlo a tak, tak tam se pořád s dětma nacvičovaly nějaký menší představení jen tak v průběhu roku, ale i představení na větší akce, například politický*“ (Helena).

Na tomto místě bych ráda vyzdvihla konkrétně Čtenářský kroužek, který se svou prací slavil velké úspěchy. Tento kroužek navštěvovali žáci 2. – 7. třídy a v jeho rámci se zapojovali do Národní soutěže, kterou vyhlašovalo nakladatelství Albatros, zaměřující se na dětské knihy. Ze

třinácti proběhlých soutěžních let se Čtenářský kroužek umístil dvanáctkrát. Vybrané děti se také za svou usilovnou práci mohly každoročně účastnit sjezdu čtenářských kroužků na Pražském hradě, kde měly možnost setkat se s oblíbenými umělci a poznat krásy našeho hlavního města (Knihovna M.: sborník vydaný k 120. výročí veřejného knihovnictví ve městě, 2011). I tento kroužek svou činností obohacoval nejrůznější kulturní akce, které byly ve městě pořádány: „*Čtenářské kroužky se aktivně podílejí svým recitačním pásmem při různých kulturně společenských příležitostech, podílejí se na sestavování diafonů o umělcích a takto napomáhají tvorbě nově komponovaných programů, které ve spolupráci uvádějí Městské kulturní středisko a Městská lidová knihovna*“ (M. zpravodaj, 1987, str. 14). Z těchto informací je tedy možné odvodit, že škola nebyla izolovanou organizací, ale byla skutečně úzce spjata se společenským a kulturním životem, který prostřednictvím svých aktivit obohacovala.

V padesátých letech byl na škole založen Svazarm, tedy Svaz pro spolupráci s armádou. Díky této organizaci a jejím ochotníkům měli žáci možnost navštěvovat letecko-modelářský, zdravotnický, střelecký či motoristický kroužek, které řídili členové tohoto svazu, takzvaní svazarmovci, o kterých hovoří bývalý učitel pan Petr: „*Svazarm to tenkrát bylo něco pro ty děcka, hlavně pro kluky. Ti členové, oni to byli vždycky velcí nadšenci a pak prostě měli zájem se o ten svůj koníček s někým dělit. Takže ty děti díky tomu mohly chodit do kroužků zaměřených na lepení modelů, na motorky. To by škola nikdy sama nezařídila.*“

Kromě těchto zájmových kroužků byly zřizovány také nepovinné předměty, které mohli žáci dobrovolně navštěvovat. Pro zájemce z vyšších ročníků byly pořádány taneční hodiny, které žáky připravovaly na každoroční studentský ples pořádaný Československým svazem mládeže. Dále mezi tyto předměty patřily například Kurz vaření, Praktika nebo Kurz německého jazyka. Do oblasti nepovinných předmětů je možné zařadit také Náboženství. Ještě ve znění zákona č. 95/1948 Sb. se můžeme dočíst, že škola byla povinna zajistit všem žákům náboženskou výchovu, pouze kromě žáků, u kterých si to rodiče výslovně nepřáli. Školní zákon č. 31/1953 Sb. se již výuky náboženství nedotýká, což je staví na příčku nepovinných předmětů. Od tohoto roku bylo tedy Náboženství na škole povoleno, nicméně docházka dětí nebyla právě vítaná, což dokazují i vzpomínky paní Dagmar: „*Náboženství sme měli, ale nebylo povinný. Docházel do školy farář nás učit, ale pamatuju, že chodilo málo děcek. Farář to tam měl povolený, ale bylo to něco jako kroužek po výuce. Oni komunisti tomu neholdovali to je jasný, ale mohlo se to. Jenže to nemělo moc ohlas, málo děcek tam chodilo.*“ Ačkoliv byla výuka náboženství zřizována církví a vykonávána knězem, Ministerstvo školství si udržovalo neustálý dohled a kontrolu nad vyučovacím obsahem (Školní kronika 1945 – 1964). Skutečnost, že náboženská otázka byla pod ustavičným státním dozorem, potvrzuje i výrok pana Josefa: „*... my sme totiž museli, když sme psali posudky na děti, tak sme*

museli psat, jestli je rodina vyrovnaná s náboženskou otázkou... Tak sme to odevzdali a teď výchovný poradce to kontroloval.“

V rámci školy byly konány pravidelné soutěže v docházce a prospěchu, jejichž vítězové byli na konci školního roku slavnostně vyhlášeni a odměněni. Výjimečné nebyly ani soutěže čistoty a pořádku, kde mezi sebou soutěžily celé třídy, sportovní a technické soutěže, literární a výtvarné soutěže pořádané Městskou lidovou knihovnou a další. Účast v soutěžích se však neomezovala pouze na rámec samotné školy. Žáci se účastnili i znalostních a dovednostních soutěží na úrovni okresní i celorepublikové. Jednalo se například o celostátní Soutěž radostné práce, kde se hodnotil prospěch, sběr bylin či odpracované brigády jednotlivých škol. V celostátním měřítku se konala také Soutěž tvořivosti mládeže, kde žáci představovali své literární a výtvarné práce nebo schopnosti v hraní na různé hudební nástroje. Zde je na místě také připomenout již zmíněnou Národní soutěž, ve které byl tolik úspěšný školní Čtenářský kroužek. Velmi populární byla i dobře známá masová akce Sto jarních kilometrů, které se žáci školy pravidelně účastnili. Mezi školami se rovněž s oblibou soutěžilo o nejkrásnější výzdobu. Vybrané školy byly odměněny určitými finančními obnosy či věcnými dary, které zvyšovaly školní vybavenost (Školní kronika 1964 – 1999). Jak dodává paní Jana, tyto soutěže byly taktéž značně politicky a ideologicky zaměřeny: *„A to zase jo, jako hodnotilo se celkově, jak ta škola vypadá, nějaký kytičky, záhonky, trávník posekanej jo, jasný, ale nejvíc na co se dbalo, tak to zase byla výzdoba socialistická, komunistická, prostě pro podporu tý politiky. Takže oni přišli koukat hlavně na to a podle toho se to taky vyhodnocovalo.“* Na počest 30. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou se základní škola také účastnila soutěže určené pro základní devítileté školy Za mír, za vlast a socialismus!. Tato soutěž byla vyhlášena Krajským výborem KSČ společně s jihomoravským Krajským národním výborem a byla zaměřena na oblast literární, výtvarnou a naučnou, pěveckou a recitační (M. zpravodaj, 1975).

V návaznosti na Brannou výchovu se konaly soutěže v orientaci nebo civilní obraně: *„...pak na druhým stupni... tam už se to potom rozdělilo do družstev a měli sme jako třeba za jak dlouho teda v maskách přeběhneme hřiště, jak rychle si masky nasadíme a utečeme odněkud, jo, tam už se potom teda jako soutěžilo, který družstvo bude lepší, který bude rychlejší a pak za to byly nějaký vyznamenání“* (Ludmila). Také se konaly branné závody, kde se soutěžilo mezi jednotlivými školami: *„To byly jednak jako, to se vždycky vybírali takoví ti zdatnější a to byly vždycky takový ty trojboje, který teda mezi těma školama se pořádaly. A to se plavalo, běhalo a střílelo“* (Martina). Ve spolupráci se Státní bezpečností byly organizovány soutěže bezpečnosti na silnicích, kterým předcházely různé přednášky: *„Oni vždycky přišli esenbáci a dělali nám nějaký přednesy jak se chovat v silničním provozu. No a potom se dělaly soutěže, třeba právě na tom dopravním hřišti“* (Martina).

Město, ve kterém se zkoumaná škola nachází, bylo v období socialismu pořadatelem okresních Spartakiád, které měly vždy slavnostní atmosféru. Na vyzdobeném stadionu zazněly hymny a byly vztyčeny vlajky Československé socialistické republiky i Svazu sovětských socialistických republik. Účastnili se jí delegace Městského i Okresního výboru KSČ, Národní fronty, Okresního národního výboru, Městského národního výboru, delegace tělovýchovy a okresního spartakiádního štábu. Také účast účinkujících byla značná, například v roce 1985 se jí účastnilo 4000 cvičenců. Na této okrskové Spartakiádě předváděli svá secvičení nejen nejmladší žáci, ale také dorostenci, ženy, rodiče s dětmi nebo příslušníci československé armády (M. zpravodaj, 1985). Základní škola se plně zapojila do nácvičku již první československé Spartakiády, která se konala v roce 1955. Tyto nácvičky byly vzhledem k faktu, že bylo město pořadatelem a současně hostitelem okresních Spartakiád, pojímány velice zodpovědně. Žáci školy aktivně nacvičovali jak na okresní Spartakiádu, tak i na krajskou Spartakiádu v Brně. S výjimkou roku 1965, kdy nebyla žákům dovolena účast z důvodu propuknutí infekční žloutenky, se pravidelně zapojovali i do celostátní Spartakiády na pražském Strahově. Na nácvičku Spartakiády i dopravu žáků na hromadná secvičení přispívalo Sdružení rodičů a přátel školy (Školní kronika 1964 – 1999). Jak vypovídá paní Ludmila, která se celostátní Spartakiády na pražském Strahově zúčastnila, nácviček byl pro žáky poměrně náročný: „...to já sem byla až v Praze. Cvičila sem červené míčky. To se nacvičovalo ve volném čase, tělocvik byl pořád stejnej, toto bylo ve volném čase. Cvičily jenom děvčata ze školy, a protože to byla sestava, tak prvně každá škola dostala takovou předlohu, kde teda musela obsadit určitej počet těch cvičenek a musela nacvičit tu sestavu. Pak byla secvičná, to teda znamenalo, že sme se v Brně sjeli a to už sme cvičili jeden čtverec, ano? No a pak byla další secvičná, to sme jeli už do Prahy jednou, na secvičnou, no a tam sme si to teda vyzkoušeli, jak se říká na nečisto.“ Ne všem dětem však bylo dovoleno Spartakiády nacvičovat, někteří rodiče svým potomkům tyto aktivity z ideologických důvodů zakazovali. S touto skutečností se setkal bývalý tělocvikář pan Petr: „Tady ale už zase se projevila rodičovská veřejnost. Ne všichni s nácvičkem Spartakiády souhlasili, to bylo zajímavé, že už se to začalo nějak diferencovat.“

Počínaje školním rokem 1965/1966 škola zavedla plavecké výcviky v nově vybudovaných městských lázních Znojmo. Tyto plavecké výcviky se osvědčily a nadále pokračovaly pravidelně ve čtrnáctidenních intervalech. Probíhaly namísto výuky a byl jim vyhrazen vždy jeden den v rozmezí čtrnácti dní. Výcvik trval přibližně dva měsíce: „To nebylo celej rok, že bysme jezdili každých čtrnáct dní. To byl jen takovej kurz, trval asi dva měsíce a vždycky se jelo místo školy. Stačilo to, plavat sme se naučili“ (Tereza). Vedle těchto výletů a výcviků bylo využíváno mnohých exkurzí do městských i dalších fabrik a závodů v rámci polytechnické výchovy za účelem seznámení žáků s reálným pracovním provozem. Polytechnická výchova byla upevňována rovněž návštěvami strojírenských výstav v Brně. Pro prohlubování kulturního citění žáků se několikrát do roka

pořádaly zájezdy do brněnského divadla. Na škole byly také pořádány každoroční zájezdy a výlety nejrůznějších zaměření, jejichž cílem bylo prohlubovat kulturní smýšlení žáků, jejich poznání přírodních krás naší vlasti, ale také upevňovat zdraví a zdatnost žactva. Pravidelné každoroční výlety byly zpočátku pouze jednodenní. Jednalo se o autobusové výlety na hrad Bítov, vranovský zámek a přehradu, kamenolom Leskoun a další zajímavé lokality. Od školního roku 1951/1952 se nově začaly pořádat výlety dvou a vícedenní spojené s tábořením. Tyto výlety se pořádaly například do slovenských Vysokých Tater či českých Beskyd. Již ve školním roce 1949/1950 měli žáci možnost účastnit se prvního lyžařského zájezdu, jenž byl pořádán Ministerstvem školských věd a umění. Tento zájezd plnil především výchovnou, zdravotní, ale i brannou povinnost. Jak je možné z vyjádření zápisů kroniky k tomuto lyžařskému výcviku odvodit, i zde se projevovala snaha vštípit dětem vděk za pestrost příležitostí, které jsou jim umožněny pouze díky současnému politickému vedení státu: *„Dětem přinesly chvíle strávené na horách nezapomenutelné zážitky a tyto zůstanou vděčny za tyto možnosti, které jim poskytuje socialistický stát“* (Školní kronika 1945 – 1964). Paní Tereza doplňuje, že tyto lyžařské zájezdy byly pořádány až pro žáky druhého stupně: *„Já sem jela tenkrát na lyžák a to sem byla tuším v 7. třídě. Ty mladší děti ještě nejezdily, pro ty byly jenom jednodenní nějaký výlety na jaře.“* Učitelé, kteří děti na lyžařských zájezdech doprovázeli, museli procházet instruktorskými kurzy: *„No a instruktoři mívali i kurzy... jo? Já sem vlastně neměl aprobaci, takže abych mohl na ten lyžák jako ten instruktor jet, tak sem myslim ale dvakrát nebo třikrát jel na ten kurz, abych teda mohl jezdit“* (Josef).

Pro tyto zájezdové akce byl na škole zaveden takzvaný Cestovní fond, do kterého se vkládala určitá částka výdělků získaných při školních představeních a dalších akcích. Tento fond umožňoval účastnit se výletů, exkurzí a zájezdů i žákům pocházejícím ze sociálně slabších poměrů (Školní kronika 1945 – 1964). V rozporu s tímto zápisem je však paní Ludmila, dle které cestovní fond chudším žákům mnoho příležitostí neposkytoval: *„No, samozřejmě, někteří ti sociálně slabší, protože se vybíraly poplatky, tak ono v dnešní době padesát korun, tak by řekl, že je to padesát halířů, ale když chlap vydělával nějakých šest stovek a když máma měla dát padesát korun na výlet dítěti a byli sourozenci, tak mohl jet třeba jenom jeden. Takže řekněme, jednička, dvojka, trojka když se zadařilo a urodili se tak za sebou, tak mohl jet třeba jenom ten jeden.“* Pan Josef potom tento zápis vysvětluje a uvádí na pravou míru. Tento fond totiž nesloužil k plné úhradě výletů chudým dětem, jak by se ze zápisu ze školní kroniky mohlo zdát, ale pouze přispíval na školní zájezdy a další akce a tudíž rodiče dětí nehradili veškeré náklady: *„Byl ve škole Cestovní fond, to byla moc dobrá věc. Šly tam příspěvkový peníze ze SRPŠ, taky když se vydělalo něco na školním divadle a dalších vystoupeních, tak část peněz se tam dala. Ono to hodně pomáhalo, že se pak od těch dětí nevybíralo tolik a mohli jet i ti, co by jinak nemohli. Ale těch peněz tam nebylo tolik, aby*

se to zaplatilo úplně. To by ti lidi potom taky si stěžovali, že třeba někomu se platí celý zájezd, někomu nic... jen to ulehčovalo situaci no.“

Ve jménu podpory socialistické vlasti byly na škole pořádány nejrůznější brigády a sběry, pro které byly vydány předepsané kvóty, jež se musely plnit: *„Vždycky se skládaly závazky vůči škole. Takže sme prostě dali závazek, že doneseme tolik papíru a tolik bylin a dalších věcí, co se sbíraly a potom sme to taky museli splnit, to bylo daný minimum“* (Martina). Sběr se zaměřoval především na odpadní suroviny (zejména papír, železo, textil a kosti), na kůže, léčivé byliny a kaštany. Kaštany byly určeny pro lesní správu ke krmení lesní zvěře, za tuto službu byla škola lesní správou finančně odměňována. Dle pana Petra škola vynikala především ve zmíněném sběru bylin: *„Tak zaprvé sběr bylin to byla, řekl bych, pro školu za mého působení výborná vizitka, protože to vedla paní učitelka přírodopisu a opravdu kvalitně třídila byliny, odesílala, ale taky potom odměňovala ty děti podle toho, co donesly.“* Dále se také žáci, ale i učitelé účastnili na základě spolupráce s místním JZD brigád pro podporu místního hospodářství, jednalo se například o sběr nosatce řepného či mandelinky bramborové. Tyto aktivity se však týkaly pouze žáků vyšších ročníků: *„Na prvním stupni to ty děti nechodily ještě na brigády, to by toho moc nenadělaly. Ale už musely sbírat papír a bylinky a zaznamenávalo se, kdo kolik donesl“* (Aneta). V rámci vyučovací doby žáci druhého stupně vypomáhali při ošetřování moruší, sklizni salátu a třídění brambor. Společnými silami se také zasloužili o úpravy a zvelebení celkového vzhledu města v rámci veřejně prospěšných činností, které byly organizovány na základě dohody mezi základní školou a Městským národním výborem. Na tyto prospěšné práce vzpomínají zejména bývalí učitelé velmi kladně. Pan Petr uvádí: *„My sme chodili hrabat do parku, my sme chodili hrabat na náměstí, tam byl takovej parčík jo, tak takový ty veřejně prospěšný práce, to byly takzvané jarní směny národní fronty a chodili i dospělí a tak si toho prostě víc vážili, když to sami uklidili.“* Paní Pavla k tomuto dodává obdobný názor: *„To byla prostě výchova k tomu, že se má dodržovat pořádek. Ted nic takovýho není, mládí nic nedělají a ničeho si neumí vážít.“* Tyto pomocné akce dále zahrnovaly například i účast na výzdobě agitačního střediska při volbách do Národního výboru. Kromě místních brigád se pořádaly i zájezdové brigády a další pomocné akce, kdy se pracovalo na polích JZD a ČSS (Československý státní statek) ve prospěch celému československému hospodářství. Jednalo se například o chmelové brigády u Žatce, pomocné brigády při pletí řepy v nedalekých Branišovicích, Šumicích, sklizení sena na statku v Nových Jílovicích. V době letních prázdnin žáci vyšších ročníků pracovali brigádně v miroslavské Frutě. Tyto letní a zájezdové brigády mnohdy trvaly až čtyři týdny. Žáci se také stávali v rámci brigád členy spolku Sobě i republice – Leninova směna mládeže, kde každý člen získal průkaz, kam sbíral nálepky za odpracované hodiny – co jedna hodina, to jedna nálepka (Školní kronika 1945 – 1964). Jak uvádí paní Martina, neobvyklé nebyly ani práce na školních pozemcích: *„Nebyla to taková ta dobře známá brigáda socialistická*

v pravým slova smyslu, ale měli sme předmět Školní dílny a pozemky a jediný co se dělalo, teda kromě zimních měsíců, to byly ty Dílny, tak sme chodili akorát okopávat školní zahradu. Kuchařky tam měly zeleninu a tak a my sme se tam o to starali, ale to nebylo jenom ve školním roce, ony byly aji služby o prázdninách, třeba nás rozdělili do dvojic a dostali sme tejdén o prázdninách a museli sme se o to jezdit starat.“

V roce 1963 byla započata stavba školních dílen v areálu školní zahrady. Tyto školní dílny byly z velké části postaveny za přičinění samotných žáků a učitelů v rámci předmětu Dílny a dalších školních pracovních činností. Žáci a učitelé se také aktivně zapojili za pomoci Sdružení rodičů a přátel školy do stavby školního skleníku, který byl postaven v rámci takzvané Akce Z (Školní kronika 1945 – 1964). Tato akce využívala neplacené pomoci obyvatel, kteří vypomohli v oblastech finančně neošetřených státní nebo obecní správou: *„Na tom se pracovalo s většíma dětma i v rámci Dílen, ale hlavně to bylo ve volném čase. Chodili učitelé, větší žáci, členové SRPŠ, Svaz žen, ale i normálně lidi z města, co jinak neměli se školou co do činění“* (Helena). Paní Martina dodává, že tyto zmíněné Akce Z se většinou konaly v rámci tzv. pracovních sobot: *„No a pak byly Akce Z, nebo Akce Z... jak bych to řekla, pracovní soboty byly, se chodilo na brigády a to i ostatní jako občani... tak se uklízelo město, seškrabovalo všecko, ty krajnice, hrabalo se listí a kolem školy a všechno se uklízelo.“*

Podle vzoru sovětských škol byly ve městě zakládány organizace Pionýrů, a to především za účelem zvýšení úrovně školní práce. Na zkoumané základní škole byla Pionýrská skupina založena 24. dubna 1950 a její snahou bylo jít ostatním příkladem nejen v chování, ale také v učení a socialistickém soutěžení. Žáci se v této organizaci učili novým tancům, hrám, písním nebo četli knihy. Pionýr byl postupem času, současně s narůstajícím počtem členů, rozdělen na základě zájmu jednotlivců. Vzniklé oddíly byly zaměřeny turisticky, sportovně, esteticky, přírodovědecky i všestranně a žáci se v nich kromě dalších aktivit připravovali na nejrůznější soutěže včetně soutěží ideových a branných, čímž reprezentovali svou školu (Školní kronika 1945 – 1964). Stejně jako ideologická propaganda zasahovala do společenského i školního života, nevyhýbala se ani PO: *„Vznikem Pionýrské organizace Československého svazu mládeže v roce 1949 skončila dosavadní roztržitost v mimoškolní činnosti dětí a zanikla tak zároveň možnost organizovaného působení na děti v duchu buržoazní ideologie“* (M. zpravodaj, 1974, str. 6). V organizaci byly pořádány pravidelné besedy o významných událostech, jako je Velká říjnová revoluce, únorové události roku 1948, První máj a podobě. Ačkoliv byla PO členěna do pestré škály oddílů, jejich společným cílem bylo jediné, a to i mimo školní vyučování vychovávat a vzdělávat děti ve prospěch socialistické společnosti: *„Výchova k proletářskému internacionalismu je prováděna přímo v oddílech. K výročí Velké říjnové socialistické revoluce byli pionýři seznámeni s bojem Komunistické strany Sovětského*

svazu a nynějším životem v Sovětské socialistické republice, naproti tomu byl ukázán rozdíl v kapitalistických zemích“ (Okresní konference ČSM¹¹, 1952, str. 1).

Město organizovalo každoroční okresní pionýrské slety, kde měli členové možnost seznámení s dalšími příslušníky okolních spolků. O letních prázdninách se konaly pionýrské tábory pořádané Sdružením rodičů a přátel školy. Dle informací v M. zpravodaji (1986) se tábory členily na základě věku dětí a mohly se tak lépe přizpůsobit jejich možnostem a potřebám. To potvrzuje i paní Martina: „... *ony se ty tábory dělily, že jo, podle věku, že to bylo nějak, já už nevím, jak jezdili ti nejmladší... ale byly snad tři skupiny, aby se ten program mohl teda jako přizpůsobit věku a já sem jezdila až na ty tábory pro ty starší no, dřív ne.*“

Ve školním roce 1953/1954 byla měšťanská škola v souladu s nově vydaným školským zákonem sloučena se školou národní a školou střední. Tato skutečnost dala vzniknout tzv. Jiskrák, které byly součástí PO a připravovaly žáky 1. a 2. ročníků pro vstup do Pionýra. Také byl na škole založen Československý svaz mládeže, jenž byl určen pro členy PO, kteří dosáhli věku patnácti let. ČSM plnil především úkol pomoci slabším žákům, což se osvědčilo jejich lepším prospěchem. Tento svaz se také podílel na pořádání každoročních studentských plesů. Ve školním roce 1967/1968 byl Pionýr na základě výnosu Ministerstva školství oddělen od života školy a fungoval samostatně. (Školní kronika 1945 – 1964). Z výroku paní Terezy je možné odvodit, že účast v PO nebyla povinná, nicméně byla velmi žádaná: „*Nikdo nebyl pionýr z domcení, všichni chtěli bejt, to kdo byl pionýr ten byl někdo tenkrát, hrdě sme jako holky nosily sukně ocelově modrý a bledě modrý košile s dlouhým rukávem a červenej šátek. No a pak sme šli v patnácti automaticky do svazu a místo šátku byla tvrdě červená vázanka.*“ Paní Jana je, co se týče zájmu o účast v PO, shodného názoru a dodává: „*Kdo nebyl pionýr, tak podle mě buď za první nemohl, protože mu to nedovolil ten systém politickej, nebo mu to zakázali rodiče z nějakejch důvodů ideologickejch, zásadovejch a tak.*“

Paralelně s PO existovala na škole také Žákovská organizace (dále jen ŽO), jejíž činnost byla celoroční. Mimo jiné pořádala žákovská shromáždění, na kterých žáci společně tvořili plány práce a přednášeli své závazky k příležitosti sjezdu KSČ. Ve škole byly pořádány týdny čistoty, slušného chování a kázně, které napomáhaly ukázněnému žactvu během vyučování i mimo ně. O těchto a dalších tématech se také pořádaly žákovské debaty, shromáždění a výchovné schůze, na kterých byly probírány přestupky proti školnímu řádu či závazky vůči škole. V rámci této organizace také probíhaly přednášky různých přespolních odborníků, například ze Znojma či Brna. Náplň práce Žákovské organizace byla téměř ve všech ohledech identická s náplní práce Pionýrů. Jediným

¹¹ Okresní konference ČSM byly nejvyšším orgánem okresní organizace ČSM a byly svolávány jednou ročně. Tyto konference projednávaly a schvalovaly zprávu o činnosti okresního výboru ČSM (Stanovy ČSM, 1959). Z důvodu anonymizace neuvádím místo konání konference.

výrazným rozdílem, který mezi těmito organizacemi panoval, byl fakt, že ŽO se soustředila pouze na školní záležitosti, PO se naopak angažovala i do veřejného života. Nicméně tyto dvě organizace nepracovaly výhradně odděleně, ale vzájemně spolupracovaly a to zejména při organizaci školních akcí, jako byly například slavnostní vzpomínky, divadelní představení, besídky, výlety, dny dětí a podobně. ŽO společně s PO se zapojovaly při školou pořádaných pomocných akcích. Tyto organizace pomáhaly například při vysazování lesních stromů v polesí, při mimořádném sběru textilu nebo brambor v rámci akce Koš brambor na kulturu vesnice. Jak uvádí školní kronika: „Z činnosti Žákovské organizace je zvláště patrné, že naše škola se dobře zapojuje do socialistického budování a snaží se vychovat nového socialistického člověka“ (Školní kronika 1945 – 1964). Z tohoto výroku je možné soudit, že politické ideologie pronikaly do školního života velice důkladně, tedy i prostřednictvím čistě žákovských spolků.

Pro pohybové vyžití sportovně založených žáků byla v sokolovně a tělocvičně školy prováděna dobrovolná tělesná výchova v rámci Školní tělovýchovné jednoty. Pod její záštitou byly také pořádány masové akce jako Přejít Pálavy, Běh míru a další. Cílem této organizace bylo „Všemi formami tělovýchovné činnosti přispívat k výchově občanů, udržovat a zlepšovat jejich zdraví, zvyšovat tělesnou zdatnost, pracovní výkonnost a brannou připravenost v duchu socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu, přispívat k přátelství k ostatním socialistickým zemím“ (M. zpravodaj, 1987, str. 4). Tento úryvek velmi dobře poukazuje na politickou propagandu zasahující i do oblastí, kde by se mohlo zdát, že nenalezne své místo.

V rámci Školní tělovýchovné jednoty vznikaly taktéž sportovní kroužky zaměřené na kopanou, atletiku, gymnastiku i lední hokej. Tyto kroužky pořádaly pravidelné zimní a letní turnaje v uvedených sportech. Za účelem dalšího posílení tělesné výchovy byly postupně zřízeny tři oddíly sportovních her, které měly časovou dotaci dvě hodiny týdně. V rámci těchto mimoškolních tělovýchovných aktivit byly dále plánovány a realizovány různé sportovní dny (Školní kronika 1964 – 1999).

Pro zlepšení mimoškolní výchovy a vzdělávání mládeže škola udržovala spolupráci s Městskou lidovou knihovnou. V rámci této spolupráce byly žákům v místním kině Jas promítány diafony o významných spisovatelích, malířích či ilustrátorech a různé naučné filmy a dokumenty týkající se například ochrany přírody. Dále také probíhaly nejrůznější přednášky o zahraničních zemích, jako příklad je možné uvést přednášku s názvem Putování Řeckem. Žákům 8. tříd byly určeny tzv. Chvilky pro tebe, kde byly děti formou přednášek, her, soutěží, odborných i zábavných filmů či besed s různými hosty vedeny k manželství a rodičovství. Na chodbách Městského národního výboru se pravidelně pořádaly výstavy zahrnující tvorbu místních i přespolních výtvarníků, fotografů, práce dětí Lidové školy umění i dětí z okolních mateřských a základních škol. Také byly pořádány výstavy k důležitým politickým výročím a událostem. To umožňovalo

dětem seznamovat se zajímavým způsobem se současným i historickým kulturním a politickým životem (M. zpravodaj, 1987).

Nedílnou součástí školního života byly také žákovské besídky k příležitosti oslav Vánoc, Velikonoc či Nového roku (tzv. Jolka), na které žáci za pomoci učitelů horlivě nacvičovali scénky, pásma, pěvecká a další vystoupení, jak uvádí i paní Dagmar: *„Nacvičovalo se pořád všude, já si pamatuju, že sem chodila do recitačního kroužku, takže se nacvičovaly tam básničky. Taky sem byla pionýrka, takže v rámci Pionýra se nacvičovaly pásma, to sme přednášeli vyloženě jen pionýři, aby nám to ostatní nenarušovali, protože neměli uniformu. No a nacvičovalo se i v češtině třeba místo učení, ale to spíš na ty významnější dny, jako Vítěznej únor a tak.“*

V rámci hodin Ruského jazyka si žáci dopisovali s ostatními žáky nejen z Československé republiky, ale také Maďarska, Polska a států Sovětského svazu, což napomáhalo nejen zlepšování znalostí v ruském jazyce a schopností jeho praktického využití, ale také navazování přátelství s dětmi z odlišných škol a kultur. Tuto aktivitu osvětluje svými žákovskými vzpomínkami paní Dagmar: *„... my sme tenkrát v Ruštině, tak sme měli jakoby družbu s nějakým ruským městem, to bylo myslím s Jaroslavlí, ale nemůžu to říct určitě, to už si nejsem jistá. No, prostě sme měli teda družbu s tím městem a oni nám do hodiny ruštiny donesli seznam jmen a my sme si každé vybrali jednoho našeho jako kamaráda, se kterým sme si pak dopisovali... abysme si procvičili tu ruštinu, ten jazyk no a taky tam šlo o tu družbu, jako utužování vztahů se Svazem.“* V průběhu roku škola také pořádala besedy s různými spisovateli, konkrétně je v kronice jmenována například spisovatelka Marie Majerová, která darovala pionýrům knihy (Školní kronika 1964 – 1999).

6.2.4 Spolupráce s rodinou

Na základě dostupných informací je možné říci, že tato základní škola vždy velmi dbala na spolupráci s rodinou. V roce 1948 v souvislosti s nově přijatým školským zákonem bylo za tímto účelem při škole zřízeno takzvané SRPŠ, tedy Sdružení rodičů a přátel školy. Nebylo však žádnou novinkou, i před rokem 1948 zajišťovalo spolupráci rodiny a školy tehdejší Sdružení rodičů, došlo tedy k pouhému přejmenování. Jak uvádí zákon č. 95/1948 Sb.: *„Toto sdružení je právnickou osobou veřejného práva a jeho úkolem je zajišťovati spolupráci školy s rodinou, napomáhati škole v jejím poslání výchovném a sociálním a pečovati o její zvelebování a všestranný rozvoj.“* Z tohoto úryvku vyplývá, že funkcí sdružení nebylo pouze zajišťovat kontakt školy s rodinou, ale také zabezpečovat její neustálý rozvoj v souladu s vývojem celé společnosti.

SRPŠ pořádalo čtyřikrát ročně členské schůze a schůze výboru. Na těchto shromážděních byly probírány obecné i specifické školní problémy jako spolupráce školy s rodiči, angažovanost

rodičů při pracích na škole a školních pozemcích a samozřejmě také prospěch a chování žáků či jejich školní docházka. Do programu byly ale také zařazeny konkrétní zásady výchovy dětí podle nové socialistické koncepce. Školní kronika ještě ve školním roce 1949/1950 uvádí, že se na schůzích předčítaly vybrané úryvky z Masarykovy knihy O výchově dětí v rodině. V dalších letech však o této skutečnosti již nejsou žádné zmínky a je tedy možné předpokládat, že tato činnost nebyla dále z důvodu nástupu komunismu praktikována. Významnou náplní schůzí byla samozřejmě výchova dětí, s čímž souvisela pomoc rodičům při zlepšování prospěchu a chování žáků nejen na půdě školy, ale také jejich dodržování domácího pracovního řádu a slušného chování na veřejnosti. Členové sdružení organizovali rovněž přednášky pro rodiče, součástí kterých byla i pedagogická propaganda, jenž si kladla za cíl především předávat rodičům podněty pro účinnou výchovu dětí mimo školní prostředí a pro překonání různorodých výchovných a vzdělávacích potíží. V rámci těchto přednášek se také usilovalo o získání co největšího počtu odběratelů časopisu Rodina a škola. Mimo jiné bylo SRPŠ nápomocno při následném rozmisťování vycházejících žáků do povolání dle plánu Okresního národního výboru a samozřejmě také za souhlasu všech rodičů.

Veškerá pozornost tohoto sdružení se však neomezovala pouze na výchovu a vzdělávání, ale svůj zájem obracela i na další stránky školního života, jako účast na pořádání různých akcí a oslav, sběr odpadových surovin či léčivých bylin a další školní počiny (Školní kronika 1945 – 1953).

Vedle těchto funkcí bylo velmi významným a pro školu nepostradatelným posláním tohoto sdružení zajisté i finanční výpomoc. Sdružení přispívalo peněžitými obnosy do školního Cestovního fondu nebo na knihy a další dary, které se předávaly jako vyznamenání nejlepším žákům. Kronika také uvádí, že sdružení zakoupilo stany pro letní činnost žactva. Za velmi významný počín považují akci, při které členové zorganizovali budování loutkového divadla, které ve výsledku nabylo hodnoty 150 000 Kč. Toto divadlo následně sloužilo žákům jako prostředek pro realizaci různých představení, která přinášela škole další finanční výpomoc. Pro zkvalitnění své práce vytvořilo SRPŠ čtyři komise, které se zaměřovaly na určité oblasti. Jednalo se o komisi pro polytechnické vzdělání, komisi pedagogické osvěty, komisi pro práci a pomoc PO a družině mládeže a komisi kulturně sociální. Ve školním roce 1953/1954 byla tři doposud samostatně existující sdružení školy národní, střední a gymnázia sloučena v jedno společné pro nově vzniklou jedenáctiletou školu. Toto sloučené sdružení bylo opět rozděleno zvláště pro školu střední a pro školu základní současně s nově vydaným školským zákonem z roku 1960 (Školní kronika 1945 – 1964).

Co se týče informací od respondentů, většina se o Sdružení rodičů a přátel školy příliš nezajímala, z realizovaných rozhovorů se mi tedy dostalo spíše obecných informací. Bývalá učitelka paní Aneta uvádí, že se SRPŠ byla v kontaktu pouze příležitostně při pořádání školních akcí: *„Já sem jednak do výboru nechodila a nebyla sem s nima ve styku. Leda kolem bálu třeba, když se organizoval ples... no ale jinak to si nepamatuju, to byla taková móda řekla bych.“* Paní

Pavla, která v tomto sdružení vystupovala jako zástupkyně učitelů, se vyjadřuje následovně: „... tam vždycky pan ředitel řekl, protože, to vím z toho důvodu, protože já sem teda tam byla jako zástupce učitelů. Tam seznámil ty rodiče s tím, co se ve škole děje, jakýsout soutěže, jaký... jaký sou problémy, co by se chtělo, co by mělo teda se udělat, ale v podstatě to měl slovo jenom ředitel a ti rodiče si ho vyslechli a všechno mu odsouhlasili a hotovo, to nebylo nic takovýho světobornýho, že, jenom tak formálně spíš.“ Jako pozitivum tohoto sdružení vnímá především finanční výpomoc žákům, například prostřednictvím příspěvků na lyžařské zájezdy: „... Ale prostě taky se našly rodiny, co třeba, třeba měly víc dětí a teď ty výdaje se nakupily jo, takže to SRPŠ potom tam pomohlo tím, že přispělo a mohli si to dovolit.“ Kladný postoj vůči tomuto sdružení zaujímá i pan Petr, podle kterého jeho členové školy v mnoha ohledech vypomohli, například při výměně školních radiátorů: „To rodičovské sdružení mám alespoň takovou zkušenost, že mně vždycky SRPŠ, sdružení rodičů a přátel školy, že mně vždycky vyšlo vstříc... protože když bylo potřeba něco dělat, když sme ty radiátory přivezli, čistit, barvit a tak dále. Když sem to řekl na schůzi SRPŠ, tak řekli pravdu, nemáme dopoledne čas, ale jen se najím a budu tam.“

Samotná spolupráce s rodiči je učiteli hodnocena velmi pozitivně. I na tomto místě pan Petr vyzdvihuje činnost SRPŠ, které se staralo o organizaci školních plesů: „... že bývaly plesy. A to se mně moc líbilo, protože člověk poznal toho rodiče za jiných okolností, než třeba v tom úředním styku.“ Paní Pavla vzpomíná na svoji spolupráci s rodiči dětí také velmi dobře. Záslouhou těchto dobrých vztahů je dle jejího názoru především přístup obou zúčastněných stran, ale také skutečnost, že měli učitelé více příležitostí k neformálnímu setkání s rodiči, než je tomu dnes: „Ale jinak s rodiči spolupráce hezká, jako, když je rozumnej kantor a rozumnej rodič, tak se vždycky na něčem domluví, no... a bylo to i lepší, že se všechno řešilo osobně jo, byly různý akce kulturní, společenský, kde se člověk při tý... jak při tý organizaci, plánování, chystání, tak potom při tý samotný realizaci, tak se s těma rodičema sešel mimo tu školní půdu a znal se s nima jinak.“ Podoba spolupráce tedy vždy závisela na vzájemné dohodě a přístupu: „Ale je to mezi rodiči a učitelem. Já sem měla... to byla vždycky pěkná spolupráce, ale to záleží na tom kantorovi, jak si to zařídí...Ale spolupráce s rodiči... pěkná. Jo, ale říkám, že záleží na lidech, jo“ (Helena). Z výpovědí mých respondentů – učitelů však vychází na povrch, že v jejich případě probíhal kontakt s rodiči žáků zpravidla bezproblémově.

6.2.5 Budova školy a školní vybavenost

V tomto ohledu se škola v letech 1948/1989 potýkala s poměrně obtížnými situacemi, především co se týče dostupných prostor pro realizaci výuky. Po skončení druhé světové války se vyučování konalo v opravené budově měšťanské školy. V roce 1953 však byla škola sloučena se školou národní a gymnáziem, což zásadně navýšilo počet žáků a tudíž i tříd. Přestože byly pro výuku k dispozici tři budovy, zápolila škola s nedostatkem prostoru a všechny třídy tedy nemohly mít svou kmenovou učebnu. V roce 1960 došlo k opětovnému oddělení od střední školy a z tohoto důvodu zbývaly škole pouze dvě budovy pro výuku. Některé třídy byly umístěny v budově zemědělského učiliště a vyučovalo se také ve skleníku, dílnách, tělocvičně a za příznivého počasí dokonce i na školním pozemku (Školní kronika 1945 – 1964). Tři potřebné učebny navíc vznikly ve školním roce 1972/1973 díky úpravě dílen a přestavbě bývalého ředitelského bytu. Tyto a další úpravy, které se na škole uskutečnily, probíhaly během školního roku, což značně ztěžovalo výuku i celkový chod školy: *„Dovedete si představit, že vám v té hodině tam stojí natěrač třeba a natírá... Je tam hluk, mění se okna, seká se do zdi. Za plného provozu! V tomhle učit, to nebylo jen tak“* (Josef). Na těchto školních úpravách se také podíleli učitelé i žáci školy, kteří tyto pomocné práce vykonávali nad rámec výuky: *„My sme taky za plného provozu dělali takový práce, protože sme řemeslníky nesehnali v době prázdnin... No tak sme sekali elektřinu, děti uklízely, pomáhaly, jak se dalo, okna se vyměňovaly... No a děti přišly, pracovaly, byly vysekaný chodby. Vidíte, co ty děti musely po vyučování chodit dělat“* (Aneta).

Problém s nedostatkem prostoru však přetrvával a došel tak daleko, že žáci s učiteli byli nuceni dojíždět do budov zrušených škol v nedalekých obcích: *„Jezdil školní autobus a vždycky nás s dětma odvezl na to daný odloučený pracoviště, odloučenou školu. No a tam se normálně učilo a pak nás ten školák zase odvezl zpátky“* (Josef). Náhradní učebny v okolních obcích byly určeny pro dojíždění žáků 1. – 5. tříd, což bylo nejen pro učitele, ale zejména také pro samotné děti velmi náročné: *„... dojížděli jedna až pět... No tak to bylo strašně náročný a já vím, že ty prátata spaly v autobusu a v hodinách, musely odjíždět velice brzo... Takže ráno prátata autobusem odjezd a za nima se vozily obědy a těch šest a devět tady museli zůstat, jak sem vám říkala tady v těchto objektech a třeba i za mě za plného provozu se dělaly řemeslný práce“* (Pavla). Problémové nebylo pouze dojíždění žáků do okolních vesnic, ale také nevhodné umístění některých provizorně vytvořených učeben, což způsobovalo velmi závažné komplikace: *„... tam byly lázně bejvalý a ty se vybouraly a udělala se třída. A V.¹² chrlil chemikálie ve výši té naší budovy... děti nám padaly, byly někdy při výuce otrávený těmi výpary z V. To jel na plný pecky, tady se vyrábělo, že, skleněný*

¹² Jedna z městských fabrik. Z důvodu anonymizace neuvádím celé jméno. Celý název je možné sdělit na vyžádání.

vlákna, tkaniny potom z nich“ (Petr). Tato provizorní třída byla zrušena ve školním roce 1982/1983, kdy zahajovaly výuku dvě základní školy – stávající základní škola, která je předmětem zájmu této práce a nově otevřená osmnáctitřídní základní škola, do které se přesunula větší část tříd i učitelského sboru. Tato skutečnost problém s nedostatkem prostoru dočasně vyřešila (M. zpravodaj, 1982).

Co se týče vybavenosti, škola disponovala školní knihovnou, kterou v průběhu let doplňovala novými publikacemi, které sloužily nejen potřebám žáků, ale také učitelům při samostudiu. V rámci školní knihovny se kromě knih odebíraly odborné časopisy, ale také mnoho časopisů a tiskovin pro žáky, jako například Ohníček, Mladá fronta, Pionýr, Družba, Pionýrské noviny či Freundschaft (Školní kronika 1964 – 1999). Z pohledu paní Pavly, bývalé učitelky a češtinářky však tato školní knihovna příliš dobře vybavená nebyla: *„...já jakožto češtinářka teda, tak musím říct, že za mě nic moc, jo. Byla žákovská knihovna a učitelská knihovna. Ale moc to nesloužilo teda... jenom to sloužilo pro výuku, jo. Ale jinak, že by děcka chodily půjčovat a braly si knížky domů na přečtení, to ne.“* Také vybavení přírodovědného kabinetu nebylo zpočátku dostatečné, za přičinění pana Josefa se však dostalo na poměrně vysokou úroveň: *„... když já řeknu za Přírodopis, tak sem to musel tehdy hodně s tím něco dělat a ještě teda jako, něco... A takže to sem tam potom všechno já všechno zařizoval, jo, že sme... dovolili mi koupit dataprojektor a i tu zpětnou projekci. A měl sem tam i přístroj na promítání filmů... bylo, to, myslím si, že potom co se týče Přírodopisu, tak že to bylo dobře vybavený.“*

Ve školním roce 1977/1978 započala výstavba víceúčelového zařízení, které po svém dokončení v roce 1980/1981 sloužilo jako dopravní hřiště, sportovní hřiště a v zimních měsících jako kluziště. Škola měla také vlastní školní pozemky včetně skleníku, který byl za přispění SRPŠ postaven v rámci již zmíněné Akce Z. Na těchto plochách se pěstovala zelenina a další plodiny pro potřeby školní jídelny, což bylo využíváno jako cvičná pracoviště pro žáky v rámci pracovních činností.

Ve školním roce 1953/1954 zahájila na škole svůj provoz také školní družina, která zajišťovala hlídání a smysluplné trávení času nad rámec školní docházky dětem navštěvujícím 1. – 5. třídu, jejichž matky chodily do zaměstnání. Školní družina pracovala na směnný provoz, čímž zabezpečovala celodenní dohled nad žáky. O tyto služby byl poměrně vysoký zájem, díky tomu se družina rozrostla na čtyři oddělení a postupem času byl její provoz rozšířen i na období letních prázdní. Od skončení druhé světové války byla na škole také zřízena školní jídelna, která nejprve v zimních měsících, později celoročně, poskytovala polévku a jednoduché obědy žákům, kteří do školy docházeli z okolních vesnic, žákům ze sociálně slabších rodin a také žákům zaměstnaných matek. Provoz školní jídelny nejprve zajišťovali sami učitelé a to bez nároku na finanční odměnu. Počet strávníků v jídelně však neustále rostl a nebylo možné, aby tuto činnost vykonávali nadále

pouze učitelé. Ve školním roce 1949/1950 byly tedy nově přijaty tři kuchařky, jejichž řady se v průběhu let a s narůstajícím počtem strávníků navyšovaly. I ve spojitosti se školní kuchyní se ve školní kronice objevují zápisy vystihující novou socialistickou dobu: „*Žactvo získává za 3 Kčs vydatný oběd, čímž si uvědomuje péči socialistického státu o člověka*“ (Školní kronika 1945 – 1953).

6.2.6 Významné události

Neoddělitelnou součástí školního života byla v letech 1948 - 1989 každoroční účast na nejrůznějších veřejných akcích významu místního i celostátního, která byla bedlivě sledována a hodnocena. V průběhu roku bylo prostřednictvím nejrůznějších slavností vzpomenu všech význačných událostí, které se úzce dotýkaly národního a státního života. Mezi tyto ceremonie patřily neodmyslitelně oslavy výročí Velké říjnové socialistické revoluce, Prvního máje, Měsíce československo-sovětského přátelství, Dne československé lidové armády, Mezinárodního dne žen, Mezinárodního dne studentů, Dne vítězství československého pracujícího lidu, výročí vzniku KSČ a další. Při organizaci těchto společenských událostí se tradičně angažovali žáci i učitelé. Škola však také zaměřovala svou činnost na pořádání pestré škály školních oslav významných dní, díky kterým udržovala svůj nestálý kontakt s veřejností: „*Škola plně zapojená do života se aktivně zúčastňuje všeho dění mimo školu velmi intenzivně. Pořádáme nejen vlastní školní akce, ale žactvo svými kulturními vložkami zpestřuje programy oslav veřejných, různých schůzí a konferencí KSČ a masových organizací*“ (Školní kronika 1945 – 1964).

V rámci příprav těchto oslav se žáci za pomoci učitelů zapojovali do úklidových prací a do výpomoci s rozmísťováním výzdoby: „*Oslavy to muselo bejt, to bylo seshora hlídaný a učitelé se žákama se museli účastnit a strašně angažovat, jako učitel bych měl problém, kdybych to odmítl. Do teď si pamatuju, jak sem s děčkama věsil na oslavu Velký říjnový socialistický revoluce vlajku českou propletenou s ruskou a nápis At' žije Sovětský svaz, náš ochránce a přítel*“ (Josef). Žáci taktéž doplňovali významné oslavy nacvičenými socialisticky zaměřenými pásmo básní a dalšími vystoupeními, kterými obohacovali program, jak vzpomíná i paní Tereza: „*Když byly ty oslavy, to bylo všechno v duchu komunistickéjch básniček. To byly pásma nacvičený, každá třída měla svoje pásma zvlášť a vždycky to bylo strašně politicky zaměřený, to si doteď pamatuju tu básničku Únor dvacátý pátý... Ale zase, nesmáli sme se tomu, to byla totální samozřejmost, každěj si odříkal básničku a nikdo nenadával.*“

Všudypřítomné oslavy Prvního máje bývaly velmi mohutné. Přestože měli žáci ve škole volno, jejich účast na prvomájových průvodech byla striktně vyžadována: „*Už teda nevím, jak to*

bylo na prvním stupňu, ale na druhém si nás normálně odškrtávali. Vždycky si odškrtli příchod a pak i odchod. To kdybysme utekli, to by bylo něco, to by byl průšvih“ (Dagmar). K příležitosti Mezinárodního dne žen děti posílaly dopisy vzorným pracovnícím okresu a škola připravovala vlastní oslavy plné recitačních pásem a vystoupení. Oslavy Velké říjnové revoluce probíhaly kromě slavnostních vystoupení také ve sportovním duchu. Ve městě byl uskutečněn Běh přátelství a žáci se také zapojili do hlavní Štafety poselství míru a přátelství.

Kromě zmíněného Svátku práce probíhala většina dalších oslav v rámci školní docházky a tedy i na úkor výuky. O opravdu silné participaci žáků i pracovníků školy na těchto akcích svědčí školní kronika, ve které je uvedeno, že ve školním roce 1949/1950 bylo 25% času z výuky vyčleněno právě pro přípravy a účast na těchto ceremoniích. I přes obavy ředitele školy z Ministerstva školství, věd a umění, které tento stav bedlivě sledovalo, byla škola inspekcí vyzvána k oživení výuky politickou aktivizací (Školní kronika 1945 – 1953).

6.2.7 Práce učitelů

Nedílnou součástí práce učitelů vždy bylo, je a bude předávání vědomostí, postojů a životních hodnot svým žákům. Učitelství staví své nositele do hodnosti jisté autority, která nese odpovědnost za výchovu mladých generací tak, aby byly připraveny pro život ve společnosti, do které se narodily. S nástupem socialismu a jeho následnou dlouhodobou vládou na našem území se i povinnosti učitelů a způsob jejich plnění musely přizpůsobit nové přicházející době, kde hlavním posláním bylo, jak uvádí školský zákon z roku 1953, splnění tohoto vytyčeného cíle: *„Pro socialistickou společnost, kterou budujeme, musí naše škola vychovávat všestranně rozvinuté a dokonale připravené nové socialistické občany — dělníky, rolníky a inteligenci“* (Zákon č. 31/1953 Sb.). Aby byli učitelé schopni tento cíl naplňovat, pečovala o jejich politický růst v komunismu mimo jiné Základní organizace KSČ¹³, která byla při škole zřízena a svým ideologickým proškolením stavěla učitele do role ideově odpovědného činitele za správnou výchovu dítěte, což potvrzují i zápisy ve školní kronice: *„Názory a postoje žáků se ztotožňují s názory jejich učitelů. Každý učitel měl uloženo v přímé práci s dětmi: Uplatňovat třídní princip, vyučovat z pozic vědeckého světového názoru. Cílem výchovy je příprava uvědomělého občana socialistické společnosti, výchova vlastenecká, internacionální, výchova ateistická. Zintenzivnit a zkvalitňovat komunistickou výchovu ve všech předmětech. Zkvalitňovat vědomosti dětí se zaměřením pomoci*

¹³ Základní organizace KSČ byly organizace místních, městských, celozávodních a podnikových výborů strany. Byly řízeny krajskými a okresními organizacemi KSČ, které zajišťovaly uskutečňování politiky KSČ (Ústav pro studium totalitních režimů, 2016).

dětem dělníků a rolníků. Volbu povolání sladit s potřebami společnosti“ (Školní kronika 1964 – 1999).

Aby byli učitelé způsobilí ujmout se zodpovědně tohoto úkolu, staly se významnou náplní jejich práce a přípravy pro výuku rozmanité schůze, přednášky, politická školení či hospitace, v rámci kterých zvyšovali svou politickou vyspělost a dávali najevo svůj souhlas s politickou a ideologickou situací v našem státě. Na tuto neoddelitelnou součást práce tehdejšího pedagogického pracovníka vzpomíná i paní Aneta: *„To tenkrát sme se účastnili jako učitelé stranických schůzí, školení a různých konferencí, kde přednášeli takoví ti vyšší straníci. Řešily se tam pětiletky, jako hodnotilo se, čeho se dosáhlo a pak se zase řešily plány, čeho se má dosáhnout do budoucna. Probíraly se tam oslavy různých, jak proběhly a plánovaly se další, kdo je bude organizovat, jaký se mají s dětma ve škole cvičit pásma.“* Tato školení se však týkala pouze učitelů straníků, nebo učitelů, kteří měli zájem dostat se na vedoucí pozice. Být členem KSČ a účastnit se školení určených stranickým zaměstnancům bylo totiž v tomto období rozhodujícím ukazatelem o možném postupu na vyšší posty: *„Stranický školení já sem neměla žádný, já sem nebyla ve straně, takže mně se to netýkalo, to ideologický školení bylo, jen když chtěli bejt ve vedení školy. Jo? Prostě tam se normální člověk, kdyby byl xkrát vzdělanej, jo, než oni, tak se tam prostě nemohl dostat. Takže... pokud to byl soudruh, tak... tak se tam pořád školil ideologicky a pokud byl normální kantor, tak se školil proto, prostě aby byl... aby uměl svůj předmět“* (Helena). Nicméně ani učitelé, kteří se do KSČ nehlásili, se určitému politickému vzdělávání také nevyhnuli. Paní Pavla k tomuto dodává: *„... to se jmenovalo ideově politické vzdělávání učitelů, IPVU, jo... Ty stranický schůze, tak to bylo pro ty učitele, kteří byli ve straně. Ti ostatní pak měli různé přednášky a politický vzdělávání, aby byli taky politicky a ideologicky vzdělání, to bylo nutný samozřejmě. I když nebyli ve straně, tak aby z dětí dokázali vychovávat budoucí komunisty. A ti učitelé, co byli ve straně, tak těm nestraníkům třeba dělali pak ve výuce hospitace a kontrolovali je.“*

Všichni učitelé se však při zaměstnání neustále vzdělávali nejen politicky, ale i odborně na základě vydávaných směrnic Ministerstva školství. Paní Helena uvádí, že z důvodu častých změn, které se v době její působnosti jako kantorky ve školství odehrávaly, bylo nutné účastnit se mnohých pravidelných školení, týkajících se předmětů její aprobace: *„... to vzdělávání bylo tak strašně rychlý, že jak... nevím, jak byly ty různé změny, v různých předmětech, tak bylo nutný, aby se ti kantoři proškolili. A to se muselo, to sme museli jezdit. To znamená, že se jezdilo, prakticky, skoro každéj tejdén, já když sem měla třeba tři, trojí aprobaci, plus ještě pozemky, takže čtyři. Čtyři předměty a každéj tejdén se jelo na nějaký školení.“* Učitelé se také dostávali do situace, kdy do poslední chvíle nevěděli, o jaké školení se jedná: *„Tenkrát přišel papír, ředitel si mě zavolal, že jako bude školení na občankáře. Já sem vůbec nevěděl, co to bude obnášet. Tak sem dojel do toho Brna jo a oni nám dali indexy! Čtyřsemestrové školení“* (Josef). Co se týče řídicích pracovníků,

bývalá učitelka paní Aneta, která si v době svého působení na jihomoravské základní škole prošla také funkcí zástupkyně ředitele a přímo ředitelky, musela pro udržení své pozice navštěvovat tehdejší Večerní univerzitu marxismu – leninismu: „*To sme potom ještě dělali VUML, což sme museli, abychom mohli zůstat ve funkci, to bylo povinný no. A všechno tohle toto mně bylo nakonec na nic, protože to nové pojetí se potom neslo v jiném duchu*“ (Aneta).

Nový školní rok byl vždy učiteli horlivě plánován a připravován již během letních prázdnin, a to nejen rozbořem pracovního plánu školy, ale také socialistickou výzdobou školy, chodeb i tříd: „*My sme vždycky do školy začínali docházet už v srpnu, protože se muselo naplánovat, kdy budou jaký oslavy a výlety a exkurze aby se teda nějak rozvrhul ten nadcházející školní rok, aby se to naplánovalo. No a kdo jinej by tam dělal výzdoby než učitelé, že jo*“ (Petr). V samotném průběhu roku potom probíhaly mimo výše zmíněných aktivit také pravidelné pedagogické porady, porady třídních učitelů nebo metodické porady: „*My sme se jako nescházeli jenom ti učitelé, co pracovali na tý daný škole. Ale taky sme jednak my museli bejt připravení na ty děti, co k nám přijdou a jednak museli bejt připravení ostatní učitelé, kteří k nám pak ze svých škol děti posílali. Takže sme se scházeli s učitelkama ze školky z města, ale i z okolí a taky s učitelama z vesnic, odkud nám pak přicházeli noví žáci, aby se předcházelo problémům*“ (Pavla). Metodických porad se tedy účastnili nejen učitelé vybrané základní školy, ale také učitelky z mateřských škol či učitelé málotřídních škol fungujících v okolních obcích, ze kterých žáci přecházeli do místní školy. Na těchto sdruženích se probírala především připravenost žáků pro započetí povinné školní docházky, návaznost učiva, ale i hodnocení a klasifikace. Třídní učitelé organizovali časté třídnické schůzky, na kterých se projednávala vzájemná koordinace výuky, různé oblasti výchovně vzdělávacího procesu, využívání školních pomůcek a jiné. Mimo tato společná podpůrná jednání se učitelé taktéž vzdělávali samostatně prostřednictvím denního tisku, rozhlasu či televize. Na příslušná nařízení museli reagovat a operativně usměrňovat ideově politickou výchovu ve svých předmětech, což bylo kontrolováno pravidelnými hospitacemi, které provádělo vedení školy. Mimo tyto hospitace byla práce učitelů samozřejmě také každoročně kontrolována školními inspektory. Po uskutečněných hospitacích probíhaly konzultace, kde se probíraly inspekci předložené podněty ke změnám a tím se dbalo především na zvyšování úrovně učitelstva. Tyto inspekce však nejsou ve školní kronice popsány jako události způsobující obavy, ale naopak jsou zaznamenávány s pozitivním důrazem: „*Inspektor pomůže, poradí, je vzorem učitelstvu svou neúnavnou prací pro dobro školy. Návštěvy zkušeného pedagoga byly vždy světlými chvilkami pro žactvo i učitele*“ (Školní kronika 1945 – 1964). Z rozhovoru s bývalým učitelem panem Josefem však návštěvy školního inspektora nevyznívají tolik idylicky, jako ze zápisů ve školní kronice a je tedy možné pozorovat, že tyto oficiální zápisy se nemusí vždy nutně shodovat s prožívanou realitou: „*Z inspektora já sem měl*

strašnou hrůzu a nebyl sem sám, ten šťoural do všeho, hlavně jestli v hodinách věnujeme dostatečný prostor politický propagandě, kolikrát mi přišlo, že ho nic jiného nezajímá.“

Vedle těchto výše popsaných školních povinností se učitelé angažovali taktéž do mimoškolní politické, kulturní či tělovýchovné činnosti, která se pravidelně evidovala a hodnotila. I přes oddělení PO od činnosti školy v roce 1968 bylo stále mnoho činností tohoto spolku prováděno učitelským sborem nad rámec výuky a tudíž i bez nároku na finanční odměnu: *„Za mě, když sem nastoupila, tak sme to dělali kantoři ty vedoucí, ale potom už ne, to už byli vedoucí jiní, třeba svazáci z gymplu a tak. Ale to nevím, kdy to přestali dělat ti učitelé, to nebylo moc dlouho před revolucí, takže většinu času to bylo na nás“* (Pavla). Učitelé byli taktéž členy různých svazků a hnutí. Školní kronika se konkrétně zmiňuje o tzv. ROH, tedy Revolučním odborovém hnutí. Závazky členů se týkaly především hospodárnosti na pracovištích, sběru druhotných surovin a mimoškolní práce s dětmi. Dále kronika uvádí členství ve Svazu československo – sovětského přátelství či Svazu československého červeného kříže. Členové tak představovali pomocnou sílu při případných charitativních akcích, jako byla například v roce 1971 uskutečněná sbírka na vietnamské děti (Školní kronika 1964 – 1999).

6.2.8 Přístup k žákům a péče o ně

Co se týče samotného přístupu učitelů k žákům, na tomto místě jsem se setkala s velmi rozporuplnými zjištěními nejen mezi výpověďmi respondentů a zápisy ze školních kronik, ale také mezi vzpomínkami respondentů samotných. Ačkoliv byly tělesné tresty v našich zemích zrušeny již v roce 1867 a nikdy již nedošlo k jejich návratu, nebylo na školách výjimkou, že si některý z učitelů vymáhal poslušnost svých žáků například rákoskou, což bylo i přes vydané zákazy nadále poměrně tolerováno (Vaníčková, 2004). V samotné školní kronice, což je při existujícím zákazu tělesných trestů pochopitelné, nejsou o těchto výchovných praktikách vedeny žádné záznamy. Při rozhovorech s respondenty – žáky jsem se však dozvěděla, že nejméně jeden z nich má s využíváním tělesných trestů určitou zkušenost. Paní Ludmila uvedla, že sama se s tělesnými tresty nesešla, setkal se s nimi však její o několik let starší bratr: *„Jo a třeba taky já sem měla staršího bráchy o tři roky, jo, a u toho ve třídě prostě fungovala rákoska, jo, takže když někdo zlobil, tak musel prostě natáhnout ručičku a dostal a většinou přes pravou, protože pravou se psalo, tak aby nemohl držet tužku. Já sem tělesný tresty nezažila teda, ono za nás už to nebylo, nebo jako bylo to zakázaný, ale stejně se to někde dělo.“* Naopak paní Jana se s využíváním těchto trestů setkala osobně ve vlastní třídě, tyto praktiky byly však využívány spíše na chlapce, než na dívky: *„To šlo vidět i u těch učitelů, učitelky byly prostě většinou takový puťky, ale učitelé byli přísnější a tvrdší. Ale na holky si*

nedovolili, ono holky ani tak nezlobily tak to nebylo potřeba. Ale jeden učitel, ten když zkoušel a kluci neuměli, tak lítaly facky. Taky jednou spolužáka pověsil na věšák a druhého zas zavřel do sklepa, zapomněl na něj a pak ho našli až v noci. A ne že by za to byl trestanej učitel, ještě dostal ten spolužák doma za to, že zlobil.“ Tato výpověď dle mého názoru velmi dobře demonstruje postavení učitele a dítěte v této době. Učitel měl nad dítětem samozřejmou moc, která byla respektována jak žáky, tak i jejich rodiči.

Výchova žáků však nelpěla pouze na vzorném chování v rámci školy, ale ve vysoké míře se také dbalo na dodržování čistoty, na vhodné chování na veřejnosti či šetření s potravinami. Za tímto účelem byly konány každých 14 dní pravidelné třídnické schůzky a besedy se žáky na připravená výchovná, ale i politická a ideologická témata. Do výchovy a potažmo i přístupu učitelů k žákům vstupovala v tomto období všudypřítomná komunistická propaganda, které se museli učitelé ve své práci podřídit a plně se podřídit požadavkům státu.

Ve školním roce 1979/1980 začal při škole působit výchovný poradce, který dle zápisů ve školní kronice věnoval nejvíce času především rodičům a dětem při individuálních pohovorech, kterým během těchto sezení pomáhal při řešení výchovných a vzdělávacích problémů. Poradce byl však k dispozici nejen rodičům, ale také učitelům, kterým rovněž pomáhal při řešení různorodých problémů týkajících se školního i mimoškolního výchovně vzdělávacího procesu. V neposlední řadě se účastnil třídních schůzek vycházejících žáků, kterým radil při volbě budoucího povolání, a to směrem k aktuálním požadavkům socialistické společnosti (Školní kronika 1964 – 1999). Na školního poradce vzpomíná pan Josef, který spatřoval pozitiva tohoto pracovníka především v pomoci učitelům: *„Ten poradce byla úleva hlavně pro nás, pro učitele. Protože když bylo nějaký děcko nezvladatelný, tak sme to oznámili rodičům a odkázali je na toho poradce, aby s ním tu nezvladatelnost řešili. A pokud nepomohl, tak se třeba zvažovala následná specializovaná péče pro to dítě, ale to už šlo mimo nás.“*

Všichni žáci navštěvující tuto základní školu byli od školního roku 1947/1948 každoročně kontrolováni lékařem a byly o nich vedeny zdravotní záznamy. Samozřejmostí bylo každoroční vyšetření chrupu. V tomto případě navštěvovali všichni žáci ordinaci místního zubaře bez ohledu na věk. Žáci vyšších tříd docházeli na společné preventivní prohlídky jednou ročně do místního zdravotního střediska, žáky nižších tříd navštěvoval lékař přímo v budově školy: *„Seděli sme všichni ve třídě, seděla učitelka u stolu a přišla doktorka se sestřičkou a každého braly před tabulu a přede všema tam očkovaly, všichni sme se na to dívali, to bylo docela hrozný no, děcka křičely a my sme to sledovali, no bála sem se tenkrát, to bylo blbě vyřešený“* (Tereza). Dětem slabším a chudokrevným byly poskytovány vitamíny a doplňkové tablety, někteří byli posíláni na různé ozdravné procedury, v letních měsících také do ozdravovny: *„Co já sem sama zažila, tak nás posílali na horský slunce na středisko, že sme měli málo vitamínu D a museli sme tam třeba hodinu*

ležet s brejlama a pouštěli na nás horský slunko. V rámci těch školních prohlídek nám taky dávali dom rybí tuk a muselo se to jest. Někoho poslali třeba na nějakou ozdravnej pobyt taky, ale mě nikdy“ (Jana). Paní Aneta jako bývalá učitelka hodnotí zpětně tuto zdravotní péči velice pozitivně: „Teď děcka trpí opravdu tím, že se o ně zdravotnictví nestará. My sme chodili na prohlídky, když ne k doktorovi, tak doktor přišel k nám do školy, přišel i zubař... teď to není povinností školy a to je špatný, to je špatný.“

6.2.9 Atmosféra doby

Socialistické období naší vlasti bylo velmi složitou epochou. Celá tehdejší společnost se nacházela pod bedlivým dohledem KSČ. Veškeré záznamy a dokumenty, sloužící pro veřejné i privátní účely procházely politickou a ideologickou kontrolou a následnou cenzurou. Tato problematika se týká i školních kronik a dalších dobových zdrojů, ze kterých ve své práci čerpám. Skutečnou atmosféru doby tak, jak ji prožívali její aktéři, není možné v těchto materiálech dohledat. V této kapitole tedy vycházím pouze z výpovědí respondentů a jejich jedinečných životních příběhů.

V souladu s obecnými zásadami komunismu, mezi které mimo jiné patří rovné postavení ve společnosti a společné vlastnictví, docházelo na počátku 50. let k zestátňování majetku a přidělování náhradních pracovních pozic včetně bydlení bohatým sedlákům¹⁴. Následky se poté přenášely i na potomky těchto tzv. kulaků. Jak vzpomíná paní Jana, která zažila přímo tuto situaci: „No mně to bylo hrozně líto. My se sestrou sme třeba nesměly bejt pionýři, zamítli nám žádosti a ostatním dali průkazy, šátky a košile. A když pak byly nějaký veřejný vystoupení, tak všichni byli nastrojeni jako pionýři, směli zdravit rukou a my sme tam stály jako třídní nepřítel mezi ostatníma v normálním oblečení a nesměly ani zvednout tu ruku. Já sem měla pak i přímo písemnej zákaz z okresního výboru studovat na jakýkoliv střední škole.“ I přes tyto skutečnosti, kterými si prošla, necítí vůči svým rokům stráveným na základní škole záporný vztah: „Já sem to tenkrát vnímala jako děcko, že ostatní něco měli a já ne. Ale to si sebou nese i tahle doba, pořád někdo někomu něco závidí. Jinak na tu dobu jako na celek nemám špatný vzpomínky. Všichni si byli rovní, všichni sme měli stejně. I ty děcka ve škole co byli pionýři, tak se nějak nevyjadřovaly a vycházela sem s nima

¹⁴ Jednalo se o tzv. „Akci K“, jejímž cílem bylo odstranění bohatých sedláků a zabránění jejich majetku. Toto opatření bylo prováděno pod záštitou směrnice tří ministrů, vydané na podzim roku 1951. Sedláci, odsouzení národním výborem, případně soudem, byli nuceni společně s rodinnými příslušníky opustit své bydliště, odstěhovat se na nově určené místo pobytu a nastoupit na stanovenou pracovní pozici. Kromě nejn nutnějších potřeb (jídla, oblečení atd.) byl těmto tzv. kulakům zabrán veškerý majetek (Jech, 2008).

dobře. Spíš si myslím, že mě možná i litovaly, ale braly to tak, jak to bylo.“ Pozitivní a bezproblémové vztahy mezi dětmi na škole svým výrokem potvrzuje i paní Dagmar: *„To se nějak neřešilo, jestli je někdo pionýr nebo není. Byli sme děcka, no. Někdo s někým kamarádil a s druhým zase ne. Ono to bylo i lepší tenkrát než teď podle mě. Všichni měli stejně a nezávidělo se tolik. Že by třeba někdo jel někam na dovolenou a druhej ne, protože na to neměl. Tenkrát nikoho nikam nepustili a bylo to vyřešený.“* Paní Ludmila se dokonce domnívá, že dětství za socialismu bylo v mnoha ohledech lepší, než dětství, které nabízí současná společnost. Tato fakta jsou však dle jejího názoru skryta za negativními vzpomínkami: *„Ale tak já sem to až tak nevnímala jo, ono to vesměs podle mě, když se na to teď podívám zpětně, tak to bylo dobrý, jen teď nikdo to dobrý nevidí, protože je to teda začerněný tím... tou politikou, která v tom ve všem byla zastoupená.“* Z těchto tvrzení je možné vyvodit, že každá doba si sebou nese svá pro a proti, každý ji vnímá a zpětně hodnotí na základě svých vlastních prožitků: *„Jako něco na tom komunismu bylo. Bylo něco špatnýho, ale taky bylo podle mě pár věcí dobřejch... Když si člověk odmyslí tu ideologii a propagandu“* (Tereza).

I přes skutečnost, že každý z mých respondentů má své individuální životní zkušenosti a prožitky, většina z nich hodnotí tuto dobu jako celek poměrně kladně. Je samozřejmě nutné vzít v potaz, že v případě respondentů – žáků se jedná o vzpomínky z dětských let a liší se tedy určitým způsobem od vzpomínek dospělých. Dle mého názoru se však jedná o důležité střípky historie, které pomáhají dotvářet celkový obraz tehdejšího každodenního života na základní škole.

Co se týče bývalých učitelů, nejodtažitější postoj vůči předlistopadové ideologii, která na našem území dlouhá léta panovala, zastává pan Petr: *„Jako všechno veřejné dění, tak především učitelský povolání, nebo učitelské povolání bylo ve vleku vládnoucí třídy. Nic nebylo tak postiženo, jako právě učitelství... Učitelské povolání v této vymezené době bylo ne povoláním, ale v mnoha případech utrpením. Protože kdo nezahrál na stranickou strunu, tak byl vyřizenej.“* I přes tento velmi záporný postoj však uznává, že veškeré dění bylo podřízeno mnoha faktorům a na období strávené na zkoumané škole vzpomíná poměrně pozitivně: *„Záleželo na škole, na kolektivu, jaký tam byl, záleželo na okolnostech... My sme spolu vycházeli dobře, nikdo se nedíval na to, jestli je někdo víc komunista nebo míň. Prostě se ta doba brala se vším taková, jaká byla“* (Petr). Celkovou atmosféru na škole, která je velmi závislá také na pedagogickém kolektivu, hodnotí i ostatní bývalí učitelé kladně a uvádí, že nedocházelo k politickým či ideologickým konfliktům a střetům: *„Že spolu vycházeli někteří a někteří ne, to je teď taky. Ale o tý politický stránce, že by se nějak diskutovalo, nebo s tím byly problémy a konflikty, to si nepamatuju.“* I přes tyto pozitivní vzpomínky a zkušenosti respondentů, se na škole v menší míře vyskytovala jistá nevraživost vůči více proškoleným kolegům, kterým se potenciálně otevírala cesta k vyšším postům: *„Já sem sem přišla s dvouletým takovým kurzem pro ředitele a zástupce, tak už každěj - Noo, to sem dali*

funkčního, to se říkalo už jako náhradu jo... už s tím sem sem přišla, tak se na mě tak jako trochu dívali... ale pak se to časem srovnalo, protože školení sem sice měla, ale stejně sem byla ředitelkou až mnohem později a to už mě pak brali“ (Aneta).

Z těchto tvrzení vyplývá, že období socialismu probíhalo na zkoumané škole v poměrně klidném duchu. Paní Pavla je dokonce toho názoru, že socialistické školství bylo lepší a kvalitnější než školství, jak je známe dnes. Jedinou pomyslnou skvrnou, která se k tomuto období neodmyslitelně váže, je všudypřítomná ideologie: *„Kdyby to zůstalo tak, jak to bylo a oprostilo se to jen od té ideologie, tak ty problémy, co sou dnes ve školství, tak by nebyly. To měli vyhodit akorát tu ideologii, všechno ostatní měli zachovat. Protože my sme byli velmi poctiví v práci a snažili sme se teda. A nakonec teda... děcka s náma spolupracovali.“* Podobného názoru je i paní Helena, která se domnívá, že změny ve školství, ke kterým po roce 1989 došlo, jsou spíše ke škodě, a že před revolucí byla práce škol mnohem efektivnější: *„Čekali sme něco lepšího. Jak nám záviděly západní, západní státy, jak máme školství propracovaný, nemluvíme o nějaký politice... Kdyby to nechali, tak jak to bylo a dali pryč politiku a celý to nepřekopávali... je to ke škodě.“*

Jak jsem již uvedla, každá doba má svá určitá specifika, která se vždy více či méně projeví ve všech oblastech společnosti. I přesto, že téměř čtyřicetiletá vláda komunismu samozřejmě zasáhla nejen do života jednotlivců, ale také do života zkoumané instituce, z výpovědí respondentů je možné vyvodit, že tento vliv nebyl natolik výrazný, aby narušil integritu a poklidný chod školy.

6.3 Období po 17. listopadu

V období po revolučních událostech, které se na našem území odehrály 17. listopadu 1989, byla výuka ovlivněna politickými událostmi. Nejvíce patrné změny nastaly především v Občanské nauce, Dějepise, Zeměpise a Literární výchově na 2. stupni a na 1. stupni se změny týkaly zejména Vlastivědy. Ve jmenovaných předmětech jednotliví učitelé vycházeli především z vlastního přesvědčení. Školní kronika tuto porevoluční dobu popisuje takto: *„Je nutné vyzdvihnout morální kvality pedagogického sboru, který svými postoji a úrovní v porevoluční době nevytvářel podmínky pro roztržky a rozbroje“* (Školní kronika 1964 – 1999). I přesto se však jednalo o období velmi rozpačité a nepříjemné, jelikož došlo k vytvoření skupin v rámci učitelského sboru. Poslední měsíce školního roku byly zaplaveny nervozitou a napětím. V některých případech se projevoval utajovaný nesouhlas s probíhajícími událostmi a omezené schopnosti demokraticky jednat. Tyto nesrovnalosti však nedosáhly větších rozměrů. Školní kronika ve svých zápisech klade důraz na nutnost vyjasnění povinností a práv a především nutnost zaujmout stanoviska k tomu, jak chce škola v příštím školním roce pracovat. Upozorňuje také na nutnost utvoření návyku otevřeně jednat, který byl v

posledních čtyřiceti letech odložen do ústraní. Bylo také upuštěno od předchozích honosných oslav začátku nového školního roku: „*Školní rok 1990/91 začal nejobyčejnějším školním způsobem – zvoněním*“ (Školní kronika 1945 – 1999).

7 Diskuse

V empirické části práce bylo mým záměrem předložit reálný obraz vybrané jihomoravské základní školy v období let 1945 – 1989. Kladla jsem si tedy za cíl popsat události, které se odehrály bezprostředně po skončení druhé světové války a následně nastítnit období dalších čtyřiceti let, kdy se na našem území ujala vláda KSČ, jejíž významnou snahou a cílem bylo vychovávat spořádané občany budující socialistickou vlast. Tyto plošné změny, kterými si naše země v průběhu uvedených let prošla, jsem vztáhla na život konkrétní vybrané školy, její provoz a organizační úpravy, prostřednictvím kterých se musela přizpůsobit tehdejšímu chodu a klimatu naší společnosti. Jak jsem již ve své práci uvedla, výzkumů týkajících se mnou zvoleného tématu je v České republice stále poměrně omezené množství. I přes tuto skutečnost se snažím v následujícím textu mnou zjištěné poznatky shrnout a v rámci možností vztáhnout do souvislosti s některými již zmíněnými studiemi.

Za druhé světové války byl provoz školy, stejně jako vývoj celého československého školství, násilně pozastaven. Školní majetek byl zabaven a rozebrán, budova školy sloužila vojenským účelům. Jak uvádí Trnková (2006), k zásadním změnám v československém základním školství došlo až po únoru 1948. V období bezprostředně po skončení druhé světové války bylo tedy pro školu stěžejním bodem a hlavní náplní práce především uvedení školní budovy opět do provozu. Fašistický režim, který na našem území za druhé světové války panoval, vystřídal režim totalitní a na území Československa nastala éra komunismu, která se odrazila do všech oblastí života zkoumané školy.

Z výsledků mého výzkumu je patrné, že výrazné změny, které byly na území tehdejšího Československa započaty současně s vydáním školského zákona z roku 1948, s sebou nesly jak kladné stránky, tak i stránky záporné. Stejně jako Baláková (2012), tak i já ve své práci shledávám za přínosný především fakt, že vydáním prvního školského zákona od nástupu komunismu byl ustanoven rovný přístup ke vzdělání všem a bez rozdílu. Za pozitivum je také možné považovat nastolení jednotných vzdělávacích osnov, což mělo za následek potlačení rozdílů mezi jednotlivými typy škol a také usnadnění přechodu žáků z málotřídních škol na školy plně organizované. Z výzkumu Trnkové (2006) vyplývá, že zavedení tzv. jednotné školy v roce 1948 znamenalo velké změny v celém základním školství. V chodu málotřídních škol tento fakt platil dvojnásob, jelikož se musely přizpůsobit jednotným a neredukovaným osnovám a zajistit tak hladký přechod žáků do vyšších ročníků. Z tohoto důvodu byla vyžadována spolupráce pracovníků málotřídních škol s pracovníky škol, do kterých žáci následně přecházeli pro plnění druhého stupně povinné školní docházky. Tento fakt potvrzují zápisy z kroniky zkoumané školy, která uvádí, že byly pravidelně pořádány schůze a besedy s učiteli okolních málotřídních škol za účelem návaznosti učiva a

přípravy žáků. Trnková (2006) ve svém textu také zmiňuje zkrácení prvního stupně základního vzdělávání ve spojitosti s vydaným zákonem z roku 1978, a to o jeden rok v důsledku zavedení nové koncepce vzdělávání. I zde jsou výsledky článku shodné s výsledky mého výzkumu, neboť jak málotřídní školy, tak i zkoumaná základní škola se potýkaly s nesnázemi, jež byly s těmito změnami spojeny. Tato zjištění také odpovídají výsledkům výzkumů Balákové (2012), Wolfové (2011) a Nováka (2011), kteří se ve svých pracích zabývali málotřídními školami. Mezi nejvýraznější problémy patřilo především zkrácení doby pro zvládnutí potřebného učiva, ale také příliš raný věk žáků, kteří nebyli dostatečně připraveni pro přechod na další vzdělávací či pracovní dráhu.

Co se týče dalších negativních dopadů komunistické nadvlády a v tomto období vydaných školských zákonů, politická situace a propaganda silně zasahovaly do všech oblastí lidského života a nevyhnuly se tak ani životu veškerých škol, které byly považovány za instituce, jejichž hlavním úkolem a vytyčeným cílem bylo vychovávat nové budovatele socialismu. Kritickým bodem této éry našeho vzdělávacího systému je tedy především skutečnost, že politické uspořádání státu zasahovalo nejen do rozhodnutí, kdo bude učit a co bude obsahem vzdělávání, ale dle zápisů ze školních kronik a dalších zdrojů se kladl důraz více než na vzdělávací obsah právě na politickou a ideologickou propagandu. Tato propagace se neomezovala pouze na oblast vzdělávání, ale na všechny sféry školního působení. Veškeré školní oslavy a další školní akce se nesly v duchu socialistické propagace, na školách taktéž panovala ateistická výchova a snaha co nejvíce eliminovat výuku náboženství.

Moree (2013, str. 51) na základě poznatků ze svého výzkumu uvádí, že: „*Situace před rokem 1989 byla silně ovlivněna politickou situací nejprve reálného komunismu a pak především normalizací.*“ Dále se však také zmiňuje, že situace v této době byla na různých školách značně odlišná. Zatímco na některých institucích byly tyto milníky prožívány poměrně dramaticky, na jiných byla naopak atmosféra klidná.

V prvních letech, kdy tato ideologie převzala vládu nad veškerým společenským i veřejným životem, probíhaly na všech institucích rozsáhlé čistky lidí, kteří vystupovali proti nově nastoleným zájmům socialismu. Zkoumaná základní škola patřila mezi organizace, kde v průběhu celé socialistické dekády panovala poměrně vyrovnaná atmosféra a eliminace nevhodných zaměstnanců se všem tehdejším pracovníkům vyhnula. Škola prožila bez významných změn i období tzv. normalizace. Na tomto místě se potvrzuje skutečnost, že jednu teorii není možné vztáhnout na každou instituci či jednotlivce. Zde se dle mého názoru potkávají tzv. malé a velké dějiny, kde vycházejí na povrch skutečnosti, které by v obecném hledisku zůstaly skryty. Tuto skutečnost opět stvrzuje výzkum Dany Moree (2013), která se nejen v rámci dvou zkoumaných škol, jenž byly předmětem jejího výzkumu, ale také v rámci výpovědí samotných respondentů setkala s odlišnými

výsledky a názory na události těchto zkoumaných let. Stejně tak i v mém výzkumném šetření vykazovali jednotliví respondenti určitá specifika. Z výzkumu Zounka (2011) je zjevné, že KSČ měla v době své vlády prokazatelný vliv nejen na společenský život, ale i na soukromé životy jednotlivců, a to v nejrůznější míře. I přes odlišnosti, které se v tomto ohledu mezi mými respondenty vyskytují (a které jsou patrné zejména u bývalého učitele pana Petra a bývalé žákyně paní Jany, kteří se během svého života za socialismu setkali s mnoha nesnázemi), všichni dotazovaní vzpomínají konkrétně na období strávené na zkoumané základní škole spíše pozitivně. Přes ideologické koncepty, které nevyhnutelně pronikaly do života všech školských institucí, se tedy ukazuje, že panovala značná individualita a průběh událostí se na jednotlivých školách lišil. Jak uvádí ve svém výzkumu Novák (2011), poklidná atmosféra, která na jím zkoumané škole panovala, byla značně ovlivněna snahami ředitele školy, který si kladl za cíl zachovat klidný provoz a demokracii. I v mojí práci je patrné, že bezproblémový chod školy byl především výsledkem nekonfliktních pracovníků a dobrých vztahů, které na škole v tomto období panovaly.

I takto bezproblémová škola však byla, jakožto státní zařízení, nucena svou organizací i každodenní život plně přizpůsobit obrazu a požadavkům nového režimu, jenž přebíral vládu nad naším územím. Téměř čtyřicetiletá epocha československého socialistického státu se do obrazu zkoumané školy vepsala poměrně razantně a zavedla mnoho změn. Novou povinností pedagogických pracovníků se stala četná ideologická a politická školení, kterých se museli pravidelně účastnit. Obsah vzdělávání, způsob vyučování a stejně tak i přístup učitelů k žákům měl být uzpůsoben tak, aby se z mladé generace formoval národ plný oddaných budovatelů socialismu. Bylo tedy nutné, aby i učitelé odmítající vstoupit do KSČ byli schopni předávat svým svěřencům žádoucí hodnoty. Jak uvádí Maňák (2013, str. 388): „*Celková pedagogická produkce této doby odpovídá stavu nesvobody a direktivismu, jehož hlavními důsledky byla podřízenost marxistické ideologii, odtrženost od světového vývoje a celkový útlum tvorby.*“ Stejně tak i výsledky mého výzkumu poukazují na silný ideologický vliv zasahující do pedagogické práce učitelů, kteří se museli podřídit politické propagandě. Z výzkumu Dany Moree (2013) vyšlo na povrch, že i přes značná ideologická a politická nařízení ponechávalo vedení zkoumaných škol učitelům poměrně velkou autonomii, na mnou zkoumané základní škole byl obsah vyučování ve většině případů pod bedlivým dohledem. I přesto se však učitelé snažili plnit své pedagogické poslání a předávat žákům co nejvíce užitečných a pro budoucí život využitelných znalostí a dovedností. Tito učitelé se dokonce domnívají, že tehdejší systém školství by byl mnohem efektivnější, než současný, pokud by se ovšem oprostil od politických zásahů. Sami žáci potom svá léta strávená na základní škole hodnotí velice kladně a žádný z dotazovaných neuvádí, že by pociťoval násilný či omezující vliv politiky na výuku a školní život.

Díky zjištěním, ke kterým jsem došla za pomoci uskutečněných rozhovorů, mohu na tomto místě konstatovat, že ačkoliv vliv politické a ideologické propagandy na školní život byl v této etapě našeho státu nepopíratelně značný, samotní pamětníci o tomto tématu nehovoří ve spojitosti se zkoumanou školou natolik negativně, jak by bylo možné očekávat. Přestože je z tohoto výzkumu patrné, že se socialistické ideologie až násilně vkrádaly do celého školního života dané instituce, z výpovědí mých respondentů vychází na povrch pomyslná druhá strana mince, která odsuzovanou komunistickou éru naší vlasti staví do lepšího světla. Přestože všichni respondenti ve svých výpovědích připouští určitý vliv politické propagandy a s ní spojená jistá omezení, se kterými se během svého působení na základní škole setkali, nedomnívají se, že by tehdejší režim zásadním způsobem zasahoval do kvality školního života. Tato zjištěná fakta však nevylučují skutečnost, že události, jenž se na našem území odehrály v letech 1945 – 1989, výrazně zasáhly do chodu i celkového obrazu tehdejšího školství a tudíž i do života zkoumané základní školy.

Závěr

Historie může být považována za pouhý souhrn minulých dějů, které jsou nenávratně pryč a není tedy možné s nimi jakkoliv pracovat. Dle mého názoru jsou však historické události neodmyslitelnou součástí našeho světa, jejichž znalost nám může být stejně užitečná, jako poznatky současných věd. Nebýt historie a jejich činů, jistě bychom nežili v takovém světě, jaký známe dnes. Znalost dějin nám může pomoci porozumět naší společnosti, jejímu vzniku a vývoji včetně všech aspektů lidského života a společenství. Historické události nám dávají příklad a možnost ponaučení, aby se chyby, které se již jednou udály, nemusely znovu opakovat.

Po roce 1989, kdy došlo k uvolnění politické i společenské situace na našem území, nastala možnost zkoumat období socialismu i socialistického školství objektivně a bez jakýchkoliv omezení. Ačkoliv se jedná o relativně nedávnou dobu, která je dosud v paměti mnoha lidí, výzkumů zabývajících se socialistickým školstvím na našem území je stále poměrně omezené množství. Zájem o tuto problematiku a potírání předsudků, které o tomto období dosud panují, však postupně roste, nicméně stále bychom jen stěží hledali studii podávající ucelený obraz této socialistické epochy našeho školství. To potvrzuje i kolektiv autorů Zounek, Knotová a Šimáně (2015a), kteří uvádí, že i přes narůstající zájem o socialistické školství, doposud nebyla provedena žádná utříděná a celistvá studie o školství za socialismu v Československu.

Tato práce je vzhledem do světa jedné jihomoravské školy, která se může zdát malá z globálního hlediska, ale je významná pro své město. V současné době jsme na počátku zkoumání tohoto období a tato práce je dle mého názoru střípkem utvářejícím určitý obraz školství a společnosti v socialistické éře prostřednictvím vyobrazení reálného života konkrétní školy v popisované etapě.

V případě zkoumání písemných pramenů pocházejících z tohoto období mohou nastat určité překážky. Vzhledem k faktu, že éra komunismu byla dobou velmi kontroverzní, může se stát, že v dostupných dobových zdrojích nenalezneme zcela objektivní informace, neboť materiály, které za socialismu vznikaly, byly hlídány a cenzurovány. Domnívám se, že kombinace orální historie a klasických metod historického výzkumu tvoří v tomto případě ideální souhrn přístupů, prostřednictvím kterých jsem získala pohled na zkoumanou problematiku jak ze strany dobových dokumentů, tak i z hlediska samotných aktérů. Mohla jsem tedy stavět do konfrontace oficiální popisy tehdejších událostí s poznatky, jak tuto realitu vnímali její účastníci. Tyto skutečnosti mi umožnily vytvořit co nejdůvěrnější obraz minulých událostí, které se významně podepsaly na tehdejší chod zkoumané základní školy a jistě i na její současnou podobu tak, jak ji známe dnes. Jsem si samozřejmě vědoma faktu, že je nutné vzít v potaz možné trhliny v paměti a tím pádem i ve výpovědích respondentů, jejichž vzpomínky i osobní zkušenosti se mohou zajisté lišit.

Předpokládám však, že díky těmto vlastním výpovědím skutečných aktérů, kteří na uvedené škole v průběhu zkoumaných let působili, je možné uvést oficiální záznamy z historických pramenů do konfrontace s osobními zkušenostmi a názory dotazovaných. Tato skutečnost mi umožnila nahlížet na danou problematiku ze dvou různých pohledů a popsat tak tuto konkrétní instituci a její život co nejvíce objektivně.

Tento výzkum by se dal zajisté rozšířit o rozhovory s dalšími pamětníky či studium různých dobových dokumentů, více či méně se dotýkajících školního života, které by mohly obsahovat informace dokreslující některé méně jasné oblasti. Jsem však přesvědčená, že výzkum takového rozsahu se již pohybuje nad možnostmi jednoho samostatně pracujícího a časově limitovaného výzkumníka. Přesto se domnívám, že tato práce odhalující mikrosvět konkrétní instituce přináší zajímavé informace o zkoumané problematice a může být inspirativní pro realizaci dalších obdobných i rozsáhlejších výzkumů. Z výsledků této práce dle mého názoru vyvstávají nové otázky, na které by bylo jistě velice zajímavé hledat a nacházet odpovědi. Výzkum by mohl být například rozšířen o další vývoj zkoumané školy po revolučním roce 1989. Přínosná zjištění by mohlo také přinést následné porovnání výsledků se situací na okolních školách v témže období. Studie tohoto typu by zcela jistě napomohly osvětlit a dotvořit dosud chybějící ucelený obraz československého socialistického školství.

Použité zdroje

Z důvodu anonymizace jsou citace některých zdrojů upraveny. Jedná se o citace obsahující název zkoumané školy nebo města, ve kterém se škola nachází, například školní kroniky, dobová periodika a další. Dále také neuvádím celá jména autorů publikací, na základě kterých by tyto zdroje mohly být dohledány. Úplné znění citací a bližší informace o uložení archivních pramenů je možné sdělit na vyžádání.

B., M. (2009). M. ve svých osudech. (1. vyd.) V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost pro město M.

Baláková, L. (2012). Dějiny málotřídní školy ve Křoví v letech 1948 – 1989 (Bakalářská práce). Dostupné z: http://is.muni.cz/th/67817/ff_b/Bakalarska_diplomova_prace.pdf

Bilík, P. (2013). České země a Československo ve 20. století. (1. vyd.) Olomouc: Olomoucký kraj.

Cach, J. (1991). Poznámky k vývoji politiky a institucí v oblasti školství – léta nadějí, krizí a zklamání 1945–1990. *Pedagogika*, 41(2), 135–144.

Cach, J. (1996). *Pedagogika a vědy jí blízké v Československu v letech 1918 až 1938: první takto koncipované podklady ke zhodnocení dvacetiletého vývoje* (1. vyd.). Praha: Karolinum.

Cigánek, R. (2009). *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945-1949*. (1. vyd.). Praha: Karolinum.

Čmolík, O., & Brenčičová, M. (1983). *Kapitoly z dejín pionierskej organizácie v Československu: stručný náčrt vývoja v rokoch 1945-1981* (1. vyd.) Bratislava: Smena.

Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy. (1976). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Drda, A., Mlejnek, J., & Škoda, S. (2010). *Mýty o socialistických časech: Jeden svět na školách: [Příběhy bezpráví]*. Praha: Člověk v tísni.

- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. (1993). How to design and value research in education. New York: McGraw – Hill.
- G., E., & G., B. (2009). Ke stému jubileu české měšťanky v M. M.: Základní škola M.
- Gavora, P. (2010). Úvod do pedagogického výzkumu (2., rozš. české vyd.). Brno: Paido.
- Gruner, P., & Kluchert, G. (2001). Erziehungsabsichten und Sozialisationseffekte. Die Schule der SBZ undfrühen DDR zwischen politischer Instrumentalisierung und institutioneller Eigenlogik. Zeitschrift für Pädagogik, 47(6), 859–868.
- H., E. (1914). Historie zápasu o české školy měšťanské v M. Věstník Národní jednoty pro jihozápadní Moravu.
- Havránek, J., Paclík, J., & Myška, M. (1967). Úvod do studia dějepisu: učebnice pro posluchače pedagogických fakult. (1. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. (1. vyd.) Praha: Portál.
- Heywood, A. (2005). Politické ideologie. (1. vyd.) Praha: Eurolex Bohemia.
- Hroch, M., Bajcurová, T., Bartoš, J., Čapek, V., Jindra, Z., Kašpar, J., ... Petráň, J. (1985). Úvod do studia dějepisu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- I. pololetní sjezd okresního národního výboru v M. (1947). Okres M. v roce 1946. V M.: Okresní národní výbor.
- Internetové stránky města M.
- J., M. (1960). M.: 700 let města. Brno: Krajské nakladatelství.
- Jech, K. (2008). Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy (1. vyd.). Praha: Vyšehrad.
- Jelínková, V., & Smolka, R. (1989). Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921. Praha: Ústav školských informací.

Jůva, V., & Veselá, Z. (1988). Dějiny výchovy, školy a pedagogiky. (1.vyd.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

K., J. (1935). Sborník vydaný na paměť pětadvacetiletého trvání českých škol měšťanských v M. M.: Výbor pro oslavy.

Knihovna M.: sborník vydaný k 120. výročí veřejného knihovnictví ve městě. (2011). (1. vyd.) Břeclav: Pro Městskou knihovnu M. vydal Petr B.

Köhler, H. (2001). Zensur, Leistung und Schulerfolg in den Schulen der DDR. Zeitschrift für Pädagogik, 47(6), 847–857.

Kojzar, J. (1981). Zdeněk Nejedlý a provádění základního školského zákona v letech 1948-49 a 1949-50. Pedagogika: Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově, (6), 701 - 721. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=5383&lang=cs>

Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků. (1984). (5. vyd. (ve Svobodě 3. vyd.). Praha: Svoboda. Dostupné z <http://kramerius.mzk.cz/search/handle/uuid:1ad228d0-b442-11e5-b5dc-005056827e51>

Kováříček, V. (1984). Cesty učitelského vzdělávání: příspěvek k analýze snah učitelstva o vyšší vzdělání učitelů základních škol v českých zemích (1. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Králíková, M., Spěváček, V., & Nečesaný, J. (1977). Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: vysokoškolská příručka pro pedagogické fakulty. (1. vyd.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kronika základní školy M., K. nám. (1964 – 1999). – uložena na základní škole v M., K. nám.

Kučerová, S. (2014). Šťastná šedesátá. Pedagogická orientace, 24(2), 282-289. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/623/602>

M. zpravodaj. (1973). M. zpravodaj, 3(9). M.: Městský výbor KSČ.

- M. zpravodaj. (1974). M. zpravodaj, 4(5). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1975). M. zpravodaj, 5(12). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1977). M. zpravodaj, 7(10). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1982). M. zpravodaj, 12(8). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1985). M. zpravodaj, 15(7). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1986). M. zpravodaj, 16(2). M.: Městský výbor KSČ.
- M. zpravodaj. (1987). M. zpravodaj, 17(5). M.: Městský výbor KSČ.
- Maňák, J. (2013). Pedagogika a pedagogové v období vlády komunismu. *Pedagogická Orientace*, 23(3), 386 - 391.
- Marek, P. (2006). Lex Perek a jeho osud. In L. Fasora & J. Hanuš, *Moravské vyrovnání z roku 1905: Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě* (s. 117 - 128). Brno.
- Moree, D. (2013). *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm* (1. vyd.). Praha: Karolinum.
- MZA, Státní okresní archiv Znojmo. Základní škola M., K. nám., *Kronika školy (1945 – 1953)*.
- MZA, Státní okresní archiv Znojmo. Základní škola M., K. nám., *Kronika školy (1945 – 1964)*.
- Nodl, M. (2004). Mikrohistorie a historická antropologie. *Dějiny - Teorie - Kritika*, 1(2), 237 - 252.
- Nosek, V. (1947). *Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé: Odpověď ministra vnitra na interpelaci poslanců Weilanda, Tichého a Caňkáře*. Praha.
- Nová škola: pedagogické zprávy okresu M. (1954). M.: Okresní pedagogické středisko.

- Novák, J. (2011). Dějiny školy v obci Jámy od roku 1968 do roku 1979 (Bakalářská práce). Dostupné z: http://is.muni.cz/th/345051/ff_b/Novak_UCO_345051-bakalarska_prace.pdf
- Okresní konference Československého svazu mládeže. (1952). Okresní konference Československého svazu mládeže. M.: Okresní výbor ČSM.
- Oral history association. (2016) Atlanta, Georgia: Georgia State University. Dostupné z: <http://www.oralhistory.org/about/do-oral-history/>
- Otáhal, M., & Vaněk, M. (1999). Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- P., L. (1995). M. Po stopách historie. M.: Městská knihovna M.
- Peša, V. (1986). K dějinám socialistického Československa (1. vyd.) Praha: Svoboda.
- Průcha, J. (Ed.). (2009). Pedagogická encyklopedie. Praha: Portál.
- Příhoda, V. (1948). Myšlenka jednotné školy (1. vyd.). Praha: Orbis.
- Pullmann, M. (2011). Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu. (1. vyd.) Praha: Scriptorium.
- Rýdl, K. (2006). Historický vývoj českého vzdělávání do roku 1989. In J. Kalous & A. Veselý (Eds.), Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu (s. 7–22). Praha: Karolinum.
- Rychlík, J. & Penčev, V. (2013). Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí. (1. vyd.) Praha: Vyšehrad.
- Somr, M. (1987). Dějiny školství a pedagogiky: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty skupiny studijních oborů 76 Učitelství na fakultách připravujících učitele v ČSR. (1. vyd.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Stanovy Československého svazu mládeže: přijaté na 3. sjezdu ČSM 13. - 15. prosince 1958. (1959). Praha: ÚV ČSM.

Šed'ová, K. (2007). Analýza kvalitativních dat. In: Švaříček R. & Šed'ová K., et al., Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (s. 207 - 247). Praha: Portál.

Šturma, J. 2004. Co se událo a o co šlo v pionýrské organizaci v letech 1967 – 1969. Praha: Pionýr.

Štverák, V. (1983). Stručné dějiny pedagogiky: vysokoškolská příručka pro studenty vysokých škol připravujících učitele. (1. vyd.) Praha: SPN.

Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2007). Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách (1. vyd.). Praha: Portál.

Thompson, P. (2000). The voice of the past: oral history (3rd ed.) Oxford: Oxford University Press.

Trnková, K. (2013). Vývoj málotřídních škol v druhé polovině 20. století. *Studia Paedagogica*, 54(11), 133–144. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/431>

V., A. (1990). Kronika města M., I. a II. díl. Muzeum M.

Václavík, V. (1995). Cesta ke svobodné škole: (přednášky ze srovnávací pedagogiky)(1. vyd.). Hradec Králové: Gaudeamus.

Vaněk, M. (2003). Orální historie: metodické a "technické" postupy. (1. vyd.) Olomouc: Univerzita Palackého.

Vaněk, M., & Mücke, P. (2011). Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie (1. vyd.). Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze.

Vaněk, M., Mücke, P., & Pelikánová, H. (2007). Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Vaníčková, E. (2004). Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky. (1. vyd.) Praha: Grada.

Váňová, R. (1995). Československé školství ve 30. letech: (Příhodovská reforma). Praha: Pedagogická fakulta UK.

Veale, S. & Schilling, K. (2004). Talking history: oral history guidelines. Hurstville, New South Wales: New South Wales Dept. Of Environment and Conservation. Dostupné z: <http://www.environment.nsw.gov.au/resources/cultureheritage/TalkingHistoryOralHistoryGuidelines.pdf>

Veselá, Z. (1992). Vývoj české školy a učitelského vzdělání. (1. vyd.) Brno: Masarykova univerzita.

Vorlíček, C. (2004). České školství v letech 1945 - 2000. In Česká pedagogika: Proměny a výzvy (s. 119 - 173). Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta.

Výroční zpráva III. okresní konference Komunistické strany Československa: M. (1948). III. okresní konference Komunistické strany Československa M. M.: KSČ M.

Walterová, E. A kolektiv: Úloha školy v rozvoji vzdělanosti. I. díl. Brno: Paido 2004. 502 s. ISBN 80-7315-033-2.

Wolfová, Z. (2011). Dějiny málotřídní školy v obci Silůvky v letech 1948 – 1960 (Bakalářská práce). Dostupné z: http://is.muni.cz/th/179055/ff_b/Bakalarska_prace_Wolfova_Zuzana.pdf

Zákon č. 186/1960 Sb. zákonů a nařízení, o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon). Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0022_01.htmf

Zákon č. 29/1984 Sb. zákonů a nařízení, o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon). Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1981fs/tisky/t0127_01.htm

Zákon č. 31/1953 Sb. zákonů a nařízení, o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon). Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0708_01.htm

Zákon č. 63/1978 Sb. zákonů a nařízení, o opatřeních v soustavě základních a středních škol (školský zákon). Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1976fs/tisky/t0039_01.htm

Zákon č. 92/1951 Sb. zákonů a nařízení, o branné výchově. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0588_00.htm

Zákon č. 95/1948 Sb. zákonů a nařízení, o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).
Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1145_01.htm

Zounek, J. (2011). Učitel: Příběh normálního života v nenormální době. In Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století (s. 241 - 251). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Zounek, J., & Šimáně, M. (2014). Úvod do studia dějin pedagogiky a školství: kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu. (1. vyd.) Brno: Masarykova univerzita.

Zounek, J., Knotová, D., & Šimáně, M. (2015a). Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: K metodologickým otázkám historicko - pedagogického výzkumu. *Studia Paedagogica*, 20(3), 89 - 112.

Zounek, J., Šimáně, M., & Knotová, D. (2015b). Dějiny socialistického školství: terra inkognita historicko-pedagogického výzkumu? K problematice zdrojů poznání minulosti. *Pedagogická orientace*, 25(3), 319-344. Dostupné z: https://journals.muni.cz/pedor/article/view/3669/pdf_Zounek

Zwettler, O., Vaculík, J., & Čapka, F. (1996). Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce. (1. vyd.). Brno: Masarykova univerzita.

Přílohy

Příloha č. 1 – úryvek z rozhovoru s paní Ludmilou

Tak jako první věc mi povězte, v jakých letech jste školu navštěvovala?

No tak já sem na základku chodila od roku padesát dva do šedesát. Já sem byla poválečný dítě v tom osmačtyřicátým, prakticky sem byla konec abecedy, protože moje rodný příjmení začínalo na dvojitý W a z toho vocasu jak se říká, ten konec, to seskládali jednu třídu. To sem tenkrát, to byla ta škola národní a pak byla střední ne, ale to já sem zas nestihla to je jasný, protože pak se to hned měnilo zas a pokračovala sem teda na tý jedenáctiletce. To tam chodily děti od první třídy a až do maturity a povinných bylo těch prvních osum. Proto nás tam zařadili jako do základky. Tak ono asi to...no, máme vzpomínky pěkný a scházíme se do teď se všema těma spolužákama, to už sme měli taky výročí a aspoň sme zjistili, kdo ještě žije a kdo ne, že jo. (Odminka)

Povídejte mi na cokoliv si vzpomenete, co Vám utkvělo v paměti. Co třeba začít úplně od začátku, jak se zahajoval školní rok?

Začátky školního roku ty byly slavnostní, samozřejmě. Když sme chodívali do školy, ta první až třetí třída, tak to bylo na začátku vždycky sváteční oblečení. Jinak nebylo toliko, abysme třeba v průběhu školního roku chodívali v luxusním oblečení, ale maminka pořídila támhle teplákovou soupravu a v tom sme chodívali teda běžně všichni do školy, že jo. Až pak ve třetí třídě se skládal pionýrský slib, dostali sme rudý šátečky, košilky a modrý sukýnky, tak každé začátek školního roku sme napochodovali v tom. Ale ne každé, jasně, to pionýr byl dobrovolnej, ale mně se to líbilo, bylo to slavnostní a vypadalo to hezky. On ten pionýr to tenkrát bylo něco, že jo, na to se strašně dbalo a drželo, ona většina prostě pionýr bejt chtěla, ale nebylo nutný bejt v pionýru a ani bych neřekla, že ti pionýři byli nějak preferovaný, jo? Nevšimla sem si toho a ani sem to nepostřehla. Ani kdo byl pionýr, že by byl nějak nadřazovanej, nebo zařazovanej do nějakých vyjimečnejch soutěží, na nějaký ty soutěže co se prováděly... tak že by někdo třeba, kdo by nebyl pionýr, tak že by měl nějaký nevýhody, to nebylo, aspoň ne u nás. Jinak když sme byli u těch slavností, tak si vzpomínám na ty další oslavy Prvního máje a tak. První máj, to sme chodili s mávátkama samozřejmě, křičeli hesla jako Základní škola zdraví První máj a Ať žije První máj, to sem měla ráda, to se mi hrozně líbilo. Taky bylo MDŽ a to bylo, že sme chodili jako děti, když teda budu mluvit o školní docházce, tak že sme...no učitelka nacvičila nějaký vystoupení třeba a nějaký básničky sme přednášeli jako k tématu MDŽ, takže kdo uměl přednes dobrej, tak že jo, sme si to nastudovali a šli sme teda řekněme do toho kulturáku, kde z určitých podniků se sešly ženy, většinou tam teda bylo víc mužskejch než ženskejch, protože ten svátek slavili radši. No a děti jim tam přednesly, zazpívali sme my, jako

pionýři a dostali sme za to občerstvení. Ten První máj na škole to se hlídalo, aby jako se z toho někdo nevykroutil, ale myslím, že to nebylo tak hrozný. To si pamatuju až pak v zaměstnání když sem byla, že nám řekli, že v případě, že se nezúčastníme Prvního máje, tak že nebudeme mít nárok na finanční odměny, jo. Anebo taky manželovi se stalo třeba že, že kdo se dostavil na Prvního máje, tak dostal na ruku sto korun. To ono by se chodilo i dneska s takovou motivací, dělají, že ne, ale chodili by, akorát by se tam musela přidat nula, že jo, dneska už sou ty peníze taky někde jinde.

Jasně... Dobře a jak vzpomínáte třeba potom konkrétně, nebo co si vybavíte o výuce a dalších věcech, který se odehrávaly běžně ve škole?

No to si vybavim zrovna třeba přestávky, ale až na druhým stupni. O přestávkách od první do čtvrtý třídy to sme byli ve třídách, seděli sme a prakticky se svačilo o těch velkejch, tak sme seděli v lavicích spořádaně, nebo sme se mohli shluknout do kroužku, sněst svačinku, napít se a pak se teda pokračovalo ve vyučování. Nebo kdo potřeboval na toaletu, tak samozřejmě mohl, ale že by to bylo nějaký takový to známý trampování po chodbě, to ne. To sem právě zažila až pak na druhým stupni a vzpomínám na to do teď, to sme pak museli ze třídy, otevřely se okna, v létě v zimě, nezáleželo a muselo se teda, jak se říká chodit po chodbách, i s tou svačinkou, aby nám to prej šlo lepší do noh. Jo a třeba taky já sem měla staršího bráchy o tři roky, jo, a u toho ve třídě prostě fungovala rákoska, jo, takže když někdo zlobil, tak musel prostě natáhnout ručičku a dostal a většinou přes pravou, protože pravou se psalo, tak aby nemohl držet tužku. Já sem tělesný tresty nezažila teda, ono za nás už to nebylo, nebo jako bylo to zakázaný, ale stejně se to někde dělo. Ale já si to osobně nepamatuju. Takže ty tři roky pak to byl takovej rozdíl, že u nás ty tresty nebyly, ale třeba v jinejch třídách jo, já teď fakt nevím, jak říkám, já sem si tím neprošla. Ale je fakt, že jak si třeba třídní učitel nebo učitelka na někoho zasedli, tak neměl šanci.

A jak sem mluvila o tom bráškoví, tak vím, že rodiče museli hodně navštěvovat učitele, protože říkám, on se narodil v tom... kdy to bylo, čtyřicet...čtyřicátým třetím roce, to bylo válečný dítě a zřejmě to na něm nechalo nějaký následky, protože se špatně učil. A ještě sem měla jednoho bratra, ten se narodil v jednatřicátým a vystudoval strojní průmyslovku no a já sem se taky dobře učila, takže kvůli mně rodiče chodili, jenom když bylo něco mimo, jako pravidelný třídní schůzky.

Pak dál co mi tak utkvělo, víte, já sem o tom přemýšlela, co vám budu vykládat, tak to mám trochu připravený. Tak od první třídy bylo, jednak sme dělali závazky, že jo, socialistický. Takže každej se teda zavázal, kolik odevzdá papíru a tak, a pak sme měli teda závazek bylin. To sme si mohli vybrat, jakou bylinku, která jako nám voní no a já sem si vždycky vybrala přesličku, to byla bylinka, která nám rostla na poli, na zahradě a museli sme ji povinně chodit vytrhávat, tak já sem spojila dvě práce, dvě povinnosti, usušila sem to a měla sem splněnej úkol. A brigády to na prvním stupni to nebylo, to ne, to sme byli malí, tam ty děti ještě neměly takovou, jak bych to řekla, no

neměly takovou představu o tom, jak by se měly chovat v tomhle prostředí, ale pak na druhým to už se jezdilo, to si pamatuju chmelový brigády, dvakrát sem byla na chmelový brigádě, no.

A taky na hory se jezdilo, to se jezdilo od šestky, od šestý třídy, od první se nejezdilo, to dneska už jezděj ty děti dřív, ale to bylo od tý šestky a nemuseli sme mít lyžařský vybavení, to sme si mohli pučit ze školy. No a taky si vzpomínám, to bejvalo nejlepší, jezdilo se pravidelně, každěj školní rok se jezdilo na výlety. No, samozřejmě, někteří ti sociálně slabší, protože se vybíraly poplatky, tak ono v dnešní době padesát korun, tak by řekl, že je to padesát halířů, ale když chlap vydělával nějakých šest stovek a když máma měla dat padesát korun na výlet dítěti a byli sourozenci, tak mohl jet třeba jenom jeden. Takže řekněme, jednička, dvojka, trojka když se zadařilo a urodili se tak za sebou, tak mohl jet třeba jenom ten jeden.

Tenkrát se za nás nacvičovaly spartakiády taky, že jo, to znáte, to já sem byla až v Praze. Cvičila sem červené míčky. To se nacvičovalo ve volným čase, tělocvik byl pořád stejnej, toto bylo ve volným čase. Cvičily jenom děvčata ze školy, a protože to byla sestava, tak prvně každá škola dostala takovou předlohu, kde teda musela obsadit určitej počet těch cvičenek a musela nacvičit tu sestavu. Pak byla secvičná, to teda znamenalo, že sme se v Brně sjeli a to už sme cvičili jeden čtverec, ano? No a pak byla další secvičná, to sme jeli už do Prahy jednou, na secvičnou, no a tam sme si to teda vyzkoušeli, jak se říká na nečisto a nejhorší byla ta samotná Spartakiáda potom a platila to škola teda, jinak to by si ty děcka nemohly dovolit, nebo teda jejich rodiče, ty náklady na to. Já už bych ale nejela teda, na Strahov. Bylo to náročný, zabralo to čas a pak se člověk bál, že to pokazí. Ale zase bylo to zpestření všech těch dní obyčejnejch, kdy se nic pořádnýho nedělo, teď na to vzpomínám ráda.

Jinak ve škole to učení co se mi líbilo a bavilo mě, nevím, jestli to teď vůbec ještě je, ty holky taky už teď mladý nic moc neuměj... Tak měli sme Dílny a Výchovu k rodičovství, ano, bylo to rozdělený na chlapce a dívky. Holky se učily šít, háčkovat, přišívat knoflíky, pect vánočky třeba před Vánoce jo? A chlapci měli dílny takzvaný a tam se učili, nevím, třeba šroubovat, hoblíkem dělat, já nevím, s elektrikou málo že jo, ale tak jako ty základy měli tak ti chlapci. Brannou výchovu sme měli taky, to se fasovaly masky a zkoušelo se, jak to vypadalo, kdyby náhodou nás napadli teroristi, nebo vlastně teroristi ne, to tenkrát nebyli teroristi, imperialisti, teroristi ti sou teď až. Soutěže v tom žádný nebyly na prvním stupni, to byla jenom taková příprava, ale je pravda, že pak na druhým stupni, to sme potom měli, jak bych to řekla, no byla to branná výchova, ale tam už se to potom rozdělilo do družstev a měli sme jako třeba za jak dlouho teda v maskách přeběhneme hřiště, jak rychle si masky nasadíme a utečeme odněkud, jo, tam už se potom teda jako soutěžilo, který družstvo bude lepší, který bude rychlejší a pak za to byly nějaký vyznamenání.

Dobře, fajn. A vzpomínáte i nějak na tu dobu i z hlediska politickýho? Vnímala jste tu politiku nějakým způsobem, třeba právě v tom školním životě?

No to je pořád propíraný téma, to víte. Jako co se týče ty politiky tak jako vyloženě dokud sem chodila na tu základní školu, tak do nás nikdo nic nějak násilně necpal, ale když sem pak chtěla jít na ekonomickou školu, tak můj tatínek byl vlakvedoucí a protože tak jak to bylo, všichni teda museli bejt v tom KSČ, no tak i on vstoupil do KSČ a myslel si, že ta strana bude natolik solidní, že mu občas teda vyjde nějak vstříc nějakým způsobem, no ale když měly se konat schůze a on zrovna třeba měl turnus a nemohl se nějaký schůze zúčastnit no a protože třeba se za rok dostal dvakrát na schůzi KSČ a nezajímalo nikoho že teda aby si šel ověřit jestli byl doma, jestli byl doma a flákal se, nebo jestli byl v tom zaměstnání. No a pak jednou přišel na tu schůzu a tam mu řekli, že ho za ty propady vyloučej. No a on jim říkal, že pokud to teda má být takhle, já sem živitel rodiny, já si nemůžu vybírat, že teda puđu na schůzu, já teda nepojedu do tý Prahy, jo? Já musím živit rodinu, já potřebuju prachy. Když vám to teda dělá dobře, no tak dobře, já teda z toho KSČ vystoupím. To bylo rok předtím, než já sem měla jít na tu školu. A tím že on teda rok předtím vystoupil z toho KSČ, tak i přesto, že sem udělala jako třetí nejlepší přijímačky, tak mě nevzali.

Tady s tím, s tím taky trochu souvisí náboženství. Měli sme náboženství, to nebylo povinný, bylo dobrovolný, jako kroužek. Kdo chtěl, tak šel, ale řeknu vám, moc se to nelíbilo, oni komunisti pro to moc nebyli, to byla hlavně ateistická výchova ve školách, že jo. Ale takhle pak k přijímání šli tenkrát skoro všichni, a když bylo boží tělo, tak taky skoro všichni no. Nezakazovalo se to, ale nebyla z toho žádná radost.

Jo taky sem chtěla říct, jak sme v rámci školy chodili na pravidelný lékařský prohlídky, chodili sme na zubní a na preventivní zdravotní prohlídky. Jedna až tři chodila lékařka do třídy, ale potom sme už chodili na zdravotní středisko.